MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

ANA URBANAVIČIENĖ
(MEDIACIJOS PROGRAMA)

ATKURIAMOJO TEISINGUMO REALIZAVIMO GALIMYBĖS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Rokas Uscila

Vilnius, 2019

TURINYS

ĮVADAS ... 3
1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS PENITENCINĖJE SISTEMOJE ... 7
1.1. Atkuriamojo teisingumo samprata ... 7
1.2. Atkuriamasis teisingumas įkalinimo įstaigose ... 10
1.2.1. Nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos mediacija ... 20
1.2.2. Konferencijos ... 23
1.2.3. Apskritojo stalo diskusijos ... 25
2. UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS TAIKANT ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIUS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE ... 29
2.1. Belgija ... 29
2.2. Norvegija ... 34
2.3. Jungtinės Amerikos Valstijos ... 37
3. ATKURIAMOJO TEISINGUMO PENITENCINĖJE SISTEMOJE POVEIKIS ... 47
3.1. Poveikis nusikaltimo aukai ... 48
3.2. Poveikis kaltininkui ... 49
3.3. Poveikis visuomenei ... 50
3.4. Poveikis teisingumo sistemai ... 52
4. ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMO ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE TYRIMAS ... 53
4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas ... 53
4.2. Tyrimo rezultatai ... 54
IŠVADOS ... 70
PASIŪLYMAI ... 72
LITERATŪROS SĄRAŠAS ... 73
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS ... 80
ANNOTATION IN LITHUANIAN AND ENGLISH ... 81
SANTRAUKA ... 82
SUMMARY ... 83
PRIEDAI ... 84
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ ... 88

ĮVADAS

Temos aktualumas, naujumas ir reikšmė. „Be mediacijos buvau nuteistas[1]“ – taip vienoje Kanados įkalinimo įstaigoje laisvės atėmimo bausmę atliekantis nuteistasis išreiškė savo savijautą po sėkmingai pasibaigusios mediacijos su nusikaltimo auka. Tai tik vienas pavyzdys iš tos gausos teigiamų atsiliepimų apie dalyvavimą atkuriamajame teisingume. Norvegijoje, kur nusikalstamumo lygis yra labai žemas, o recidyvizmo lygis siekia tik 20 proc., kalėjimų sistema yra paremta atkuriamojo teisingumo idėja, kuri iš tikrųjų veikia[2]. Šios šalies didžiausios mažo saugumo įkalinimo įstaigos Bastoy, dar vadinamos utopija, buvęs direktorius Arne Kvernvik Nilsen teigia, kad laikome nuteistuosius uždaruose kalėjimuose užrakintus keletą metų, o vėliau paleidžiame atgal neturėdami jokios realios atsakomybės. Teisėje, nuteisimas laisvės atėmimo bausme neturi nieko bendro su asmens patalpinimu į kalėjimą tam, kad jis kentėtų. Bausmė yra ta, kad jis praranda savo laisvę. Jei nuteistiesiems būnant kalėjime su jais elgiamasi kaip su gyvūnais, tikėtina, kad jie ir elgsis kaip gyvūnai. Šioje įstaigoje į juos atkreipiamas dėmesys kaip į žmones[3]. Tai šioje šalyje, jau nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio, pradėta vartoti atkuriamojo teisingumo sąvoka, kai Oslo universiteto Teisės fakulteto profesorius Nils Christie parodė nusikaltimą kaip privatų konfliktą tarp pažeidėjo ir aukos, kurį tik šios šalys turėtų spręsti. Pasaulinio masto kriminologas teigė, kad asmenys profesine prasme susiję su baudžiamąja justicija „vagia“ konfliktą iš labiausiai juo suinteresuotų žmonių[4]. Baudžiamoji politika paprastai yra orientuota į kaltininką, jo nubaudimą, įbauginimą, perauklėjimą, tačiau ar įgyvendinus šiuos tikslus kita konflikto pusė – auka, iš tikrųjų yra patenkinta dėl konflikto išsprendimo, ar konflikto sprendimas atitinka jos poreikius ir interesus? Šiuo aspektu atkuriamasis teisingumas savotiškai kompensuoja teisminės sistemos trūkumus, kuri neretai yra atitolusi nuo šalių poreikių, jų realaus konflikto išsprendimo[5]. Toks profesoriaus požiūris prisidėjo prie visos Norvegijos baudžiamosios justicijos transformacijos, atnešusios žemiausius pasaulyje nusikalstamumo ir recidyvizmo rodiklius.

Efektyvi baudžiamoji politika yra metų metais visoms valstybėms aktualus klausimas. Kaip rodo aukščiau pateiktas Norvegijos pavyzdys, yra labai svarbu parinkti tinkamas priemones, o

---

[1] Umbreit, M. S., Coates R. B., Vos, B. The Impact of Restorative Justice Conferencing: A Review of 63 Empirical Studies in 5 Countries[interaktyvus]. 2002[žiūrėta 2019-02-18]. <https://www.researchgate.net/publication/255647653_The_Impact_of_Restorative_Justice_Conferencing_A_Review_of_63_Empirical_Studies_in_5_Countries>.

[2] Dreisinger, B. I toured prisons around the world — and the system that seems the most relaxed is also one that works[interaktyvus]. 2018[žiūrėta 2018-12-12].< https://www.businessinsider.com/norways-prisons-are-better-than-the-american-prisons-2018-6>.

[3] Sterbenz, Ch. Why Norway's prison system is so successful?[interaktyvus].2014 [žiūrėta 2018-12-12].< https://www.businessinsider.com/why-norways-prison-system-is-so-successful-2014-12>.

[4] Christie, N. Conflict as Property. *British Journal of Criminology*. 1977, No. 17, p.4. Žr. taip pat: Michailovič, I., et al. *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 5–7.

[5] Uscila, R. Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika*. 2011. T.103. ISSN 1392-0340, p. 92.

kartais net transformuoti visą sistemą tam, kad visa visuomenė ir kiekvienas jos narys jaustųsi saugiai. Valstybių baudžiamajai politikai įtaką daro bausmių vykdymo politika, nes būtent ji leidžia įvertinti kaip veiksmingai veikia bausmių vykdymo sistema ir atskiros jos rūšys, taip pat bausmių skyrimo taisykles ir pan.[6] Įgyvendinant bausmių vykdymo politiką labai svarbu nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad bausmę atlikęs nuteistasis suvoktų aukai padarytą žalą, savo netinkamo elgesio pasekmes ir atkūręs nusikaltimu pažeistus santykius, integruotųsi į visuomenę.

Užsienio šalių patirtis rodo, kad bausmių vykdymo politika paremta atkuriamojo teisingumo idėja, daro baudžiamąją politiką veiksminga.

Nors atkuriamojo teisingumo ištakos pasaulio valstybėse prasidėjo prieš daugiau nei ketvirtį amžiaus tačiau jo idėjos sunkiai ir lėtai skinasi kelią realiame gyvenime[7]. Lietuva ne išimtis. 2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Seimas nutarimu patvirtintoje Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos programoje[8] numatė, kad įgyvendinant bausmių skyrimo ir vykdymo politiką siekiama sukurti atkuriamojo teisingumo sistemą, kurios pagrindinis tikslas yra atkurti buvusią padėtį tarp nusikaltimo paveiktų subjektų – aukos, nusikaltėlio, visuomenės. Įgyvendinant minėtą programą 2007 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių planą[9], kuriame numatyta, kad siekiant įgyvendinti baudžiamąją ir bausmių vykdymo politiką turi būti parengti atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių projektai. Įgyvendinus šią priemonę bus sukurtas šiuolaikiškas atkuriamojo teisingumo modelis, kuris padės efektyviau ir sparčiau įgyvendinti atkuriamojo teisingumo principines nuostatas baudžiamojoje justicijoje (atkurti iki nusikaltimo buvusius santykius tarp nusikaltimo subjektų – aukos, nusikaltėlio, visuomenės; spręsti nusikaltimais padarytos žalos atlyginimo klausimus ir panašiai). 2015 m. rugsėjo mėn. 1 d. atkuriamasis teisingumas įtvirtinamas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse[10] kaip vienas iš nuteistųjų socialinės reabilitacijos pagrindų ir tikslų. Tačiau dar šiandien, praėjus daugiau nei trejiems metams nuo atkuriamojo teisingumo įtvirtinimo bausmių vykdymo įstatyme, jis nėra plačiai taikomas įkalinimo įstaigose. Tai pavieniai nuteistųjų mediacijos atvejai, kurie pradėti įgyvendinti tik dėl to, kad vienas iš įkalinimo įstaigų direktorių metinių užduočių įgyvendinimo vertinimo kriterijų buvo numatytas nuteistųjų įtraukimas į mediaciją.

Atsižvelgiant į tai, ši tema yra nauja ir aktuali Lietuvai, nes yra svarbu ištirti su kokiais sunkumais ir kliūtimis susiduriama bei kokių priemonių reikia imtis, kad būtų įgyvendintas vienas

[6] Švedas, G. *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis.* Vilnius. VĮ Registrų centras, 2013, p. 15–16.
[7] Reches, R. Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema [interaktyvus]. Socialinių mokslų studijos. 2010, 2(6):357-374 [žiūrėta 2019-01-02]. < https://www.mruni.eu/upload/iblock/e6e/Reche.pdf>.
[8] Nacionalinė nusikaltimų prevencijos programa, Valstybės žinios, 2003-04-02, Nr. 32-1318.
[9] Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių planas, Valstybės žinios, 2007-08-18, Nr. 90-3575.
[10] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3084.

nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslų – atkuriamasis teisingumas. Ši tema taip pat aktuali dėl to, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo klausimas įkalinimo įstaigose Lietuvoje nėra plačiai nagrinėtas. Atkuriamojo teisingumo penitencinėje sistemoje tema rašė R. Uscila moksliniame straipsnyje „Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje“[11]. Apie atkuriamąjį teisingumą baudžiamojoje justicijoje rašė I. Michailovič, S. Bikelis, A. Čepas, M. Dobrynina, R. Simaitis, D. Šneideris, L. Ūselė, J. Venckevičienė monografijoje „Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje“ [12]. Apie mediaciją priėmus nuosprendį rašė I. Michailovič moksliniame straipsnyje „Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį“[13]. Šiai dienai mokslinių tyrimų, skirtų atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose analizei nėra, todėl šiame darbe bus analizuojama kokios yra atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose kliūtys ir galimybės.

Šio baigiamojo darbo mokslinis naujumas pasireiškia tuo, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose yra menkai išnagrinėtas. Problemai nagrinėti pasitelkiami nauji tyrimo duomenys, kurie patvirtins arba paneigs išsikeltas problemas.

Darbe atliktas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose nagrinėjimas parodys veiksnius, kurie sukelia atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo atliekant laisvės atėmimo bausmę problemas, padės atskleisti esamas kliūtis bei galimybes, skatins problemų sprendimų ieškojimą, teisinio reguliavimo pokyčius.

Tiriama problema.

Kas turi įtakos atkuriamojo teisingumo įgyvendinimui įkalinimo įstaigose?

Darbo originalumas.

Šis magistro baigiamasis darbas yra savarankiškas ir originalus. Jis išskirtinis tuo, kad tyrėja yra Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo Resocializacijos skyriaus darbuotoja, kurios pagrindinė funkcija organizuoti efektyvią nuteistųjų socialinę reabilitaciją, kad būtų pasiekti visi jos tikslai. Šiame darbe atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas atskleidžiamas ne tik mokslinės literatūros autorių, nuteistųjų požiūriu, bet ir pateikiama tyrėjos asmeninė praktinė patirtis.

Darbo tikslas. Pateikti siūlymus dėl atkuriamojo teisingumo realizavimo įkalinimo įstaigose.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai:**

1. Išanalizuoti atkuriamąjį teisingumą penitencinėje sistemoje.

[11] Uscila, R., *supra* note 5, p. 92–98.
[12] Michailovič, I., et al., *supra* note 4.
[13] Michailovič, I., *et al.*Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas , tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 233–250.

2. Išanalizuoti kitų užsienio šalių patirtis taikant atkuriamojo teisingumo modelius įkalinimo įstaigose.

3. Išnagrinėti atkuriamojo teisingumo poveikį nuteistiesiems, aukoms, bendruomenei ir teisingumo sistemai.

4. Ištirti atkuriamojo teisingumo realizavimo kliūtis ir galimybes Lietuvos įkalinimo įstaigose.

Darbo ginamasis teiginys.

Įkalinimo įstaigos darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą turi įtakos jo įgyvendinimui įkalinimo įstaigoje.

Tyrimo metodika.

Dokumentų analizės metodas panaudotas analizuojant mokslinę literatūrą, teisės aktus bei kitą aktualią šiam darbui medžiagą.

Lyginamasis metodas buvo naudotas lyginant užsienio valstybių įkalinimo įstaigose taikomą atkuriamojo teisingumo praktiką.

Istorinė analizė panaudota formuluojant atkuriamojo teisingumo koncepcijos aktualumą penitencinėje sistemoje.

Loginis analitinis metodas buvo naudotas nustatant atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose kliūtis ir galimybes, sprendžiant aktualias problemas, formuluojant darbo išvadas ir pateikiant pasiūlymus.

Anketavimo duomenų rinkimo metodas buvo naudojamas atliekant kiekybinį tyrimą siekiant ištirti atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo galimybes įkalinimo įstaigose. Tyrimo respondentai kelių įkalinimo įstaigų darbuotojai, vykdantys nuteistųjų socialinę reabilitaciją.

Darbo struktūra.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, iš kurių pirmas skirtas atkuriamojo teisingumo koncepcijai penitencinėje sistemoje pateikti, antras - atkuriamojo teisingumo praktikos, taikomos užsienio įkalinimo įstaigose, analizei, trečias - atkuriamojo teisingumo poveikio nuteistiesiems, aukoms, bendruomenei ir teisingumo sistemai nagrinėjimui, o ketvirtas - atkuriamojo teisingumo realizavimo kliūčių ir galimybių Lietuvos įkalinimo įstaigose ištyrimui. Atlikto tyrimo suformuluotos išvados. Darbo pabaigoje pateiktas literatūros sąrašas ir priedai.

1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS PENITENCINĖJE SISTEMOJE

1.1. Atkuriamojo teisingumo samprata

Veiksmingų reagavimo į nusikalstamumą būdų vystymas buvo senas baudžiamosios politikos iššūkis. Tradicinis teisingumas buvo nuolat kritikuojamas dėl savo neveiksmingumo. Nusikaltimas buvo suprantamas kaip teisės aktus pažeidžiantis elgesys, o tokio elgesio pasekmės - valstybės nustatytos bausmės. Dėl komunikacijos, paremtos morale, trūkumo viso baudžiamojo proceso metu pažeidėjams ne visada buvo aiškūs bausmės tikslai. Tradicinio teisingumo rungimosi prigimtis skatino pažeidėjus pateisinti savo elgesį, neprisiimant atsakomybės už savo veiksmus, nes jie buvo suinteresuoti išvengti griežtesnės bausmės, o ne suprasti jų nusikaltimu padarytą poveikį aukai. Vykdant tradicinį teisingumą nusikaltimo aukos buvo ignoruojamos, jų poreikiais nebuvo domimasi, todėl jie nebuvo tenkinami. Baudžiamojo proceso metu jų vaidmuo buvo apribotas, nes jos nebuvo įtraukiamos į sprendimų dėl nusikaltimų padarytų prieš jas priėmimo procesą.

Reaguojant į visas šias tradicinio teisingumo kritikas, 1970 metais atsiranda naujas reagavimo į nusikalstamumą būdas - atkuriamasis teisingumas[14]. Profesorė Kathleen Daly (Griffith universitetas, Australija) išskiria keturis pagrindinius mokslininkus, kurie yra susiję su atkuriamojo teisingumo raida, tai Albert Eaglash, Randy Barnett, Howard Zehr ir Nils Christie[15].

A. Eaglash (1977) pirmas pradėjo vartoti terminą „atkuriamasis teisingumas“. Jis identifikavo tris teisingumo rūšis: atpildo, skirstomąjį, atkuriamąjį, ir teigė, kad pirmos dvi teisingumo rūšys yra orientuotos į pažeidėjo nubaudimą bei aukos ignoravimą, o atkuriamasis teisingumas susitelkia į nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą.

R. Barnett (1977) pasiūlė naują atkuriamojo teisingumo paradigmą, kuri yra tiesiogiai susijusi su dabartinio atkuriamojo teisingumo idėjomis[16]. Jis apibrėžė nusikaltimą kaip vieno asmens nusižengimą prieš kitą asmenį, o ne prieš valstybę; teisingumą kaip pažeidėjo padarytos žalos atlyginimą. Jis nepritarė baudimui, kurį prilygino atpildo teisingumui[17]. Pažymėtina, kad Tonny F. Marshall būtent ji laiko atkuriamojo teisingumo termino vartojimo pradininku[18].

---

[14] Suzuki, M.; Hayes, H. Current Debates over Restorative Justice: Concept, Definition and Practice. *Prison Service Journal* [interaktyvus]. 2016, 10 [žiūrėta 2018-11-08]. <https://www.researchgate.net/publication/309920391_Current_Debates_over_Restorative_Justice_Concept_Definition_and_Practice>.

[15] Daly, K. The Punishment Debate in Restorative Justice. *The Handbook of Punishment and Society* [interaktyvus]. London: Sage Publications, 2012: 5 [žiūrėta 2019-01-04]. <https://www.researchgate.net/publication/268418249_The_Punishment_Debate_in_Restorative_Justice>.

[16] Suzuki, M.; Hayes, H., *supra* note 14, p. 4.

[17] Daly, K., *supra* note 15, p. 6.

[18] Marshall, T.F. *Restorative Justice: An Overview*[interaktyvus]. London: Home Office, 1999: 7. [žiūrėta 2018-11-24]. < http://www.antoniocasella.eu/restorative/Marshall_1999-b.pdf>.

H. Zehr (1985) teigė, kad tradicinio teisingumo vykdymas nepadėjo sumažinti nusikalstamumo, nes yra orientuotas į atpildą, o nusikaltimas suprantamas kaip baudžiamųjų įstatymų pažeidimas. Toks požiūris neskatina pažeidėjus suprasti jų padarytą nusikaltimo poveikį aukoms, todėl H. Zehr teigimu reikia pereiti nuo atpildo prie atkūrimo. Nusikaltimas turi būti suprantamas kaip santykių, kurie yra tarp nuteistojo ir aukos, pažeidimas. Įstatymų pažeidėjai turi būti skatinami atlyginti nusikaltimais padarytą žalą[19].

N. Christie (1977), kaip jau buvo minėta įvade, skatina žvelgti į nusikaltimus kaip į kaltininkų ir aukų konfliktus[20]. Anot jo blogis turi būti ištaisytas, o taika sugrąžinta. Visų pirma aukai turi būti atlyginta žala. Visose sistemose, kur nėra stiprios valstybės, žalos atlyginimas aukai yra priimtinas sprendimas. Tai patvirtina socialiniai antropologai ir teisės istorikai. Tai taip pat yra būdas, kurį naudojame patys, kuomet kažką nuskriaudžiame ir jaučiame arba mus įtikina, kad žalą turime atlyginti[21].

Atkuriamasis teisingumas ankstyvajame raidos etape buvo pasiūlytas kaip konceptuali opozicija tradiciniam teisingumui, kuris akcentavo atpildą ir buvo neveiksmingas[22].

Nuo 1990 metų atkuriamasis teisingumas labai išpopuliarėjo ir daugelio požiūriu tai buvo socialinis judėjimas visame pasaulyje[23]. Atkuriamojo teisingumo koncepcija buvo apibrėžiama, interpretuojama ir taikoma skirtingais būdais. Kai kas sutelkė dėmesį į proceso rūšis (pvz.: susitikimai akis į akį), kiti koncentravosi į rezultatus (pvz.: bet kokie veiksmai, kuriais atlyginama nusikalimu padaryta žala), o kai kurie sujungė procesą ir rezultatus[24].

Dažniausiai cituojamas ir darbiniu vadinamas atkuriamojo teisingumo apibrėžimas yra Tony Marshall, kurio nuomone atkuriamasis teisingumas tai procesas, kuriuo metu šalys, susijusios su konkrečiu teisės pažeidimu, kartu nustato ką darys su jo padariniais ir galima jo įtaka ateičiai[25].

Mark Umbreit pasiūlė savo atkuriamojo teisingumo apibrėžimą. Anot jo atkuriamasis teisingumas tai reagavimo į teisės pažeidimą būdas, kuris koncentruojasi į aukos poreikius ir suteikia galimybę visiems, tiesiogiai susijusiems su teisės pažeidimu - aukai, kaltininkui, jų šeimoms ir bendruomenės nariams – aktyviai dalyvauti taisant teisės pažeidimu padarytas klaidas. Atkuriamasis teisingumas yra procesas nukreiptas į: pagalbos ir palaikymo suteikimą nusikaltimo

---

[19] Suzuki, M.; Hayes, H., *supra* note 14, p. 4–5.
[20] Christie, N., *supra* note 4, p.1. Žr. taip pat: Michailovič, I., et al. *supra* note 4,p. 5–7, 24.
[21] Latała, J. Od idei odwetu po sprawiedliwość naprawczą. Rozważania nad resocjalizacyjnym charakterem instytucji mediacji po wyroku jako formy sprawiedliwości naprawczej. Prewencja w systemie probacji. *Probacja 2* [interaktyvus]. 2010: 30 [žiūrėta 2018-11-15]. <https://www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/probacja/2010/nr2/2latala.pdf>.
[22] Suzuki, M.; Hayes, H., *supra* note 14, p. 5.
[23] Daly, K., *supra* note 15, p. 10.
[24] Daly, K. What is Restorative Justice? Fresh Answers to a Vexed Question. *Victims & Offenders*. 2016 Jan.-Mar., 11, Issue 1, p. 10.
[25] Marshall, T.F., *supra* note 18, p. 5; Žr. taip pat: Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 22; Różyńska , J. Koncepcja sprawiedliwości naprawczej.*Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr.1: 5–14 [žiūrėta 2018-11-24]. <https://www.academia.edu/2632619/Koncepcja_sprawiedliwo%C5%9Bci_naprawczej_Theory_of_restorative_justice_>.

aukoms; kaltininko atsakomybės prisiėmimą už padarytą žalą aukai ir bendruomenei; materialinės ir moralinės žalos atlyginimą aukai; galimybės šalims kalbėtis sudarymą; galimybę kaltininkui vystyti savo socialines teises ir pareigas bei sėkmingą reintegraciją; viešosios tvarkos sustiprinimą išsprendžiant kaltininko ir bendruomenės konfliktą[26].

Jennifer J. Llewellyn ir Robert Hows į atkuriamąjį teisingumą žvelgia iš aksiologijos pusės ir teigia, kad atkuriamasis teisingumas turi tikslą atkurti pažeistus per nusikaltimo padarymą visuomeninius santykius, sukuriant arba atkuriant tarpasmeninius ryšius, kurie grindžiami socialine lygybe, t.y. pagarba kiekvieno žmogaus orumui ir asmenybei bei jo teisei į kitų žmonių rūpinimąsi juo ir jo gerbimą[27].

Gilinantis į atkuriamojo teisingumo sampratą, yra pripažįstama, kad remiasi ji į tris kolonas: primo – į aukos teisę gauti kompensaciją, o iš to išeina, kad nusikaltimas suvokiamas ne kaip teisės pažeidimas, bet kaip praradimas, skriaudos patyrimas, ir dėl to pažeidžiama pusiausvyra vyraujanti visuomenėje; secundo – į pažeidėjo įsipareigojimą atlyginti padarytą žalą, o iš to seka, kad pažeidėjas turi pripažinti savo kaltę ir suprasti nusikaltimo padarinius; tertio - į teisę ir galimybę dalyvauti žalos ištaisymo procese ne tik šalims, bet ir vietos bendruomenei, o tai sudaro galimybę bendrauti ir kartu apsvarstyti konflikto sprendimo būdą[28].

Profesorė Kathleen Daly teigia, kad yra atkuriamojo teisingumo apibrėžimo problema, t.y. problematiška sukaupti visus individualius supratimus apie atkuriamąjį teisingumą į nuoseklią visumą. Anot jos tai yra neįmanoma, nes tyrinėtojai ir praktikai dažnai turi skirtingus požiūrius apie tai kas yra atkuriamasis teisingumas ir su juo susijusią praktiką. Taip pat yra geografiškai ribotas supratimas apie tai kas vyksta – mes galime kalbėti autoritetingai apie savo šalį arba kaimynines šalis, bet toliau mūsų žinios yra ribotos[29]. Puikus, tai patvirtinantis pavyzdys, yra lenkų profesoriaus Wojciecho Zalewskio nuomonė, išdėstyta viename iš jo straipsnių. Profesorius cituodamas anglų profesorių Andrew John Ashworth teigia, kad dar visai neseniai buvo nurodoma, kad nėra vienos atkuriamojo teisingumo koncepcijos, nėra vieno proceso modelio, nėra vienos teorijos, o toks vieningos definicijos nebuvimas galėjo privesti prie neaiškumo, nors iš kitos pusės tai užtikrindavo lankstumą požiūryje į tai, kas yra atkuriamasis teisingumas. Dabar situacija yra kitokia. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR įteisino atkuriamojo teisingumo apibrėžimą. Atkuriamojo teisingumo samprata minėtos direktyvos fone turėtų būti suprantama plačiąja prasme. Europos

[26] Różyńska, J., *supra* note 25, p. 5–14.
[27]Llewellyn, J.J.; Howse, R. Restorative Justice-A Conceptual Framework. Law Commission of Canada. 1998, p.3.
[28]Urbanowicz, K. Sprawiedliwość naprawcza w Polsce. Szansa na zmianę polityki rozwiązywania konfliktów. *Internetowy Przegląd Prawniczy*[interaktyvus]. 2016: 172 [žiūrėta 2018-10-27].
<http://www.tbsp.wpia.uj.edu.pl/documents/4137545/133197050/15_Urbanowicz_2_2016.pdf>.
[29] Daly, K., *supra* note 24, p.11.

Sąjungos teisės aktas atkuriamąjį teisingumą apibrėžia kaip bet kokį procesą, kuriuo sudaromos sąlygos aukai ir nusikaltėliui jų laisva valia aktyviai dalyvauti sprendžiant dėl nusikaltimo iškilusius klausimus padedant nešališkai trečiajai šaliai[30].Atsižvelgiant į direktyvos preambulės 46 p. atkuriamasis teisingumas neapsiriboja vien mediacijos modeliu, tai taip pat šeimų sueiga ir sprendimo priėmimo apskritojo rato principu modelis[31].

Aukščiau pristatyti atkuriamojo teisingumo apibrėžimai tai tik maža dalis iš tų, kurie buvo suformuluoti per ilgus metus kriminologijos literatūroje. Jų įvairovė parodo kokiose plotmėse atkuriamasis teisingumas buvo, yra ir gali būti charakterizuojamas. Literatūroje aiškinama, jog atkuriamojo teisingumo apibrėžimų yra daug ir skirtingų, dėl to, kad tai yra nuolat tobulėjantis ir besikeičiantis reiškinys. Svarbu atkreipti dėmesį, kad atkuriamojo teisingumo apibrėžimą sudaro šie pagrindiniai elementai:

a) nusikaltimas matomas kaip konfliktas tarp asmenų, dėl kurio padaroma žala aukoms, bendruomenėms ir patiems nusikaltėliams;
b) baudžiamojo teisingumo proceso tikslas – atstatyti taiką bendruomenėse per šalių sutaikinimą ir konflikto sukeltos žalos atstatymą/atlyginimą;
c) baudžiamojo teisingumo procesas turėtų padaryti lengvesnį nusikaltimo aukų, kaltininko bei bendruomenės bendrininkavimą, ieškant konflikto sprendimo būdą[32].

Pažymėtina, kad atkuriamasis teisingumas yra orientuotas į ateitį, buvusios tvarkos atkūrimą ir šalių santykius. Šiame procese sprendimą dėl susitarimo priima auka ir kaltininkas, o ne kiti asmenys. Toks sprendimas geriausiai patenkina šalių poreikius, yra geriau vykdomas, labiau gerbiamas, nes yra savarankiškai abiejų šalių priimtas.

1.2. Atkuriamasis teisingumas įkalinimo įstaigose

Michael Foucault savo knygoje „Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas“ įrodo, kad bausmė, ypač ta susijusi su nusikaltėlio laisvės atėmimu, jokiu būdu neprisideda prie nusikalstamumo mažinimo, o tiktai yra prievartos priemonė, dažnai sukelianti konflikto eskalaciją[33]. Tradiciniam teisingumui būdinga retribucija, anot jos radikaliausių oponentų, bausmę priveda prie keršto, kuris išskyrus kaip atpildo troškimo patenkinimui, daugiau niekam pozityviam

[30]Zalewski, W. Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej.W poszukiwaniu racjonalności. *Humanistyczne Zeszyty Naukowe*, *Prawa Człowieka*. 2017, 1(20): 245.
[31] Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR[interaktyvus].[2012] OJ L315/57; [žiūrėta 2019-01-02]. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.
[32]Uscila, R., *et al*. Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje teorija ir praktika*. Vilnius, 2007, p.62.
[33] Foucault, M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vertimas į lietuvių kalbą, Marius Daškus. Baltos lankos, 1998.

tarnauti negali, nes susumavus kaltininko padarytą žalą aukai ir jam padarytą žalą jį baudžiant, gėris neatsiranda, o numatomas teisybės triumfas prieš neteisybę yra abejotinas[34]. Kaip aukščiau buvo minėta, nusikaltimas tai konfliktas tarp nusikaltėlio ir aukos, kuris pažeidžia jų tarpusavio santykius, kurie anksčiau buvo neutralūs arba geri. Pastebėtina, kad baudžiamoji sankcija šiuos pažeistus santykius atkuria simboliškai[35]. Tipinis baudžiamasis procesas nukreiptas į konflikto „išnagrinėjamą“ pripažįstant vienos ar kitos šalies tiesą, bet ne į jo „išsprendimą“[36]. Tyrimai rodo, jog net patvirtinus aukos ir nusikaltėlio susitaikymą, šalių konflikto teisėsaugos institucijų pareigūnams išspęsti nepavyksta. Šiuo atžvilgiu atkuriamasis teisingumas, orientuotas į konflikto tarp nukentėjusiojo ir kaltininko išsprendimą, atitaiso teisminės sistemos trūkumus[37].

Įkalinimo veiksmingumas tiek kaip prevencinės priemonės, tiek kaip reabilitacijos priemonės iš tiesų yra abejotinas. Pačios įkalinimo įstaigos, atsižvelgiant į jų pobūdį, hierarchinę organizaciją ir architektūrą yra paslaptingos, nematomos, izoliuojančios ir stokojančios atsakomybės. Visa tai ne atgraso, o skatina prievartą, žiaurumą ir smurtą tarp nuteistųjų ir įkalinimo įstaigos darbuotojų. Viena iš to pasekmių yra ta, kad laisvės atėmimas nesukuria nuteistųjų produktyviam ir socialiniam gyvenimui bendruomenėje. Kaip teigia A. Mace, kad egzistuoja reali rizika, kad žmonės išeis iš kalėjimo priblokšti, nuliūdę ir fatališki, o ne pasirengę grįžti į visuomenę ir gyventi pagal įstatymus. Taip pat kyla pavojus, kad atlikę laisvės atėmimo bausmę ir išėję į laisvę, jie neturės su bendruomene ryšio, kuris galėtų padėti integruotis į visuomenę ir gyventi nepažeidžiant įstatymų. Paleistas į įkalinimo įstaigos nuteistasis daugelį ankstesnių socialinių ryšių prarado, o vietoj jų atsirado antisocialiniai tinklai, įgyti atliekant laisvės atėmimo bausmę. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad nuo to jog daugiau nuteistųjų bus įkalinti ilgesniam laikotarpiui visuomenė saugesnė nepasidarys. Tęstinis ir aukštas įkalinimo lygis naudos atneša nedaug, bet reikalauja didelių išlaidų[38].

Laisvės atėmimo bausmės atlikimas izoliacijos nuo visuomenės sąlygomis, nuteistajam neprisiimant atsakomybės už savo nusikalstamus veiksmus, parengia laisvės atėmimo bausmės atlikimo įstaigose laikomus asmenis visų pirma nuteistojo, o ne žmogaus, galinčio savarankiškai atsakyti už savo veiksmus, vaidmeniui. Atsižvelgiant į tai, būtina nustatyti tikslingus ir tinkamus

[34] Maroń, G. Sprawiedliwość naprawcza a retrybutywizm w odpowiedzialności karnej.*Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria prawnicza* [interaktyvus]. 2011, 71:113 [žiūrėta 2019-01-04].< https://www.academia.edu/33165225/SPRAWIEDLIWO%C5%9A%C4%86_NAPRAWCZA_A_RETRYBUTYWIZM_W_ODPOWIEDZIALNO%C5%9ACI_KARNEJ?auto=download>.

[35] Justickis, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001, p. 27.

[36] Maroń, G., *supra* note 34, p.115.

[37] Uscila, R., *supra* note 5, p. 92.

[38]Goulding, D., Hall, G., Steels, B. Restorative Prisons: Towards Radical Prison Reform [interaktyvus]. 2008[žiūrėta 2019-01-05].
< https://www.researchgate.net/publication/46216008_Restorative_Prisons_Towards_Radical_Prison_Reform>.

įkalinimo rėmus tam, kad kaip įmanoma labiau sumažinti neigiamas laisvės atėmimo bausmės pasekmes[39].

Literatūroje nurodoma, kad į šiuolaikinę baudžiamąją politiką turėtų būti įtraukta vietos bendruomenė bei nukentėjusių asmenų interesai[40]. Visuomenės dalyvavimas yra būtinas racionaliai baudžiamajai politikai.

Tradiciniame teisingumo vykdyme visuomenė lieka atskirta nuo reagavimo į nusikalstamumą, paliekant jos narius pasyvius už viso šio proceso ribų[41].

Priešingai tradiciniam teisingumui, atkuriamasis teisingumas rūpinasi tiek nusikaltimo kaltininku, tiek nukentėjusiuoju su bendruomene. Atitinkamai, atkuriamasis teisingumas siekia padidinti nusikaltimų aukų ir bendruomenės narių vaidmenį baudžiamojoje justicijoje. Jis turi pagrindinį tikslą – atkurti tarpasmeniniu ryšius, kuriuos pažeidė nusikaltimas, per:

- aukos poreikių patenkinimą (materialinių, finansinių, emocinių, socialinių);
- galimybių sudarymą kaltininkams prisiimti atsakomybę už savo veiksmų pasekmes;
- nusikaltimo aukos ir kaltininko reintegraciją į visuomenę;
- tokį visuomenės reintegravimą ir aktyvavimą, kad ji sugebėtų paremti nusikaltimo kaltininką ir auką bei užtikrinti nusikaltimo prevenciją ateityje[42].

Atkurdamas pažeistus santykius tarp kaltininkų ir nukentėjusiųjų bei kaltininkų ir bendruomenių, atkuriamasis teisingumas padeda suprasti aplinkybes, paskatinusias konfliktą, ir nukreipti į jas atsaką, kartu siekdamas sumažinti tikimybę asmeniui, išėjusiam iš įkalinimo įstaigos, vėl nusikalsti[43]. Jo programos yra nukreiptos padėti nuteistajam reabilituotis ir integruotis į visuomenę. Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose tai galimybė sumažinti recidyvą.

Prie atkuriamojo teisingumo koncepcijos įvedimo bei vystymo įkalinimo įstaigose yra prisidėjęs Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kurio 2006 m. priimtose Europos kalėjimų taisyklėse, yra nurodyta, kad: „Kai tik įmanoma, kalėjimo valdžia turi panaudoti atkuriamojo teisingumo modelį ir tarpininkavimo mechanizmus, sprendžiant nesutarimus su kaliniais ir tarp jų“ bei „Kaliniai, jei jie sutinka, gali dalyvauti atkuriamojo teisingumo programose ir skatinami atlyginti žalą padarytą nusikaltimo metu[44]“. Taip pat 2018 metų spalio 3 d. Europos Tarybos Ministrų Komitetas pripažindamas potencialią atkuriamojo teisingumo taikymo naudą baudžiamojo teisingumo sistemoje, atsižvelgdamas į nusikaltėlių atsakomybės jausmo skatinimo svarbą,

[39] Michailovič, I., et al. *supra* note 13, p. 239.
[40] *Ibid.* p. 235.
[41] *Ibid.*
[42] Różyńska , J. *supra* note 25, p. 5–14.
[43] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 66.
[44] Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec(2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių [interaktyvus], priimta 952-ame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 2006 m. sausio 11 d. [žiūrėta 2018-12-28]. < https://rm.coe.int/16804d22f9>.

galimybių kompensuoti padarytą žalą suteikimą, tokiu būdu stiprinant jų reintegraciją, abipusį supratimą bei susilaikymą nuo nusikalstamo elgesio ir t.t. priėmė rekomendaciją CM/Rec(2018)8 dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose. Joje numatyta, kad atkuriamieji principai ir metodai gali būti naudojami už baudžiamosios procedūros ribų, pvz. konfliktinėse situacijose tarp nuteistųjų ir įkalinimo įstaigos darbuotojų, santykių tarp nuteistųjų, tarp nuteistųjų ir jų šeimų arba tarp nuteistųjų ir įkalinimo įstaigos pareigūnų kūrimui ir palaikymui. Taipogi Europos Sąjungos Taryba ir Europos Parlamentas, kurių 2012 m. spalio 25 d. priimtoje Direktyvoje 2012/29/ES, kurioje nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR [45], nėra nurodyta, kad atkuriamojo teisingumo modeliai gali būti taikomi tik prieš teismo sprendimą, todėl tai leidžia įgyvendinti atkuriamąjį teisingumą teismo sprendimui įsigaliojus, taigi atliekant paskirtą laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose.

Įvedant atkuriamojo teisingumo modelius į penitencinę sistemą reikėtų atkreipti dėmesį į daugelį veiksnių. Atkuriamojo teisingumo modelių įgyvendinimas įkalinimo įstaigose reikalauja daug atsargumo. Literatūroje rašoma, kad „atkuriamasis kalėjimas“ tai nepaprastas filosofinis iššūkis, oksimoronas, sukeliantis teisines ir praktines problemas [46].

Ilgametis Didžiosios Britanijos kalėjimų sistemos darbuotojas ir atkuriamojo teisingumo specialistas Tim Newell teigia, kad maksimaliai atkuriamasis požiūris į įkalinimo įstaigą apimtų:

1. atkuriamuosius veiklos stilius: naudojant tarpininkavimo ir konfliktų sprendimo būdus įkalinimo įstaigos bendruomenėje tam, kad ji taptų saugia vieta, kur gali vykti konstruktyvus darbas;
2. aukų poreikių patenkinimą: užtikrinant tinkamą priežiūrą kuomet nukentėjusieji nori būti įtraukti į atkuriamojo teisingumo procesus;
3. aukų empatijos skatinimą: organizuojamuose kursuose ir kartais su organizacijos, teikiančios paramą aukai, pagalba;
4. aukų kaltininkų grupes: susitikimai, kuriuose kaltininkai susitiktų su savo tiesioginėmis aukomis arba aukomis, nukentėjusiomis nuo kitų teisės pažeidėjų;
5. ryšių su organizacija, teikiančia paramą aukoms, užmezgimą;
6. kaltininkų žalos atlyginimą bendruomenei: dalyvaujant labdaros veiklose, atliekant darbus bendruomenėje, kviečiant bendruomenės grupes į įkalinimo įstaigą;
7. kaltininkų „atkūrimo“ pabrėžimą: dalyvaujant programose, kurios skatina kaltininkus prisiimti atsakomybę už savo veiksmus ir savo gyvenimą ateityje;

[45] Europos Sąjungos Tarybos ir Parlamento 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. [2012] OJ, L 315/57.

[46] Zalewski, W., *supra* note 30, p. 246.

8. partnerystę su vietos bendruomene: dėl visko aukščiau paminėto.

Dauguma atkuriamojo teisingumo iniciatyvų įkalinimo įstaigose prasidėjo sprendžiant tik vieną iš šių tikslų, paprastai be jokio reikšmingo įstaigos personalo, politikų ar finansavimą teikiančių įstaigų įsipareigojimo arba patvirtinimo[47]. Kaip pažymi O. V. Guidoni, dalyvavęs atkuriamojo kalėjimo projekte Italijoje, kad tokie projektai beveik visada yra riboti laiko atžvilgiu, dažnai nesvarbūs kalėjimų administracijai, tai vietinės iniciatyvos rezultatas, o ne nacionalinė politika. Aprašydamas savo patirtį dalyvaujant atkuriamojo kalėjimo projekte Italijoje, jis nurodė kliūtis, su kuriomis susiduriama vykdant tokį projektą. Pirma tai, kad įkalinimo įstaigų režimai kontroliuoja nuteistųjų gyvenimą, o tai apsunkina jiems lavinti asmeninę atsakomybę, kuri yra pagrindinė atkuriamojo teisingumo vertybė. Antra, įkalinimo įstaigų subkultūros paprastai yra nukrypstančios, o tai apsunkina nuteistiesiems atsisakyti nukrypimų. Jų pakvietimas dalyvauti atkūrimo ir transformacijos procese reikalauja labai didelės jėgos judėti prieš vyraujančią kultūrą. Trečia, įkalinimo įstaigos naudoja arba grasina fiziniu ir psichiniu smurtu, taip apsunkinant priimti taikų konfliktų sprendimo būdą. Jėga naudojama arba grasinama ja, siekiant išvengti nuteistųjų pabėgimo ir kontroliuoti jų judėjimą įstaigoje. Be to, tarp įkalintųjų paprastai grasinama smurtu arba jis naudojimas. Visa tai prieštarauja pastangoms įdiegti nuteistiesiems konfliktų sprendimo vertę. Ketvirta, kalėjimų administracija, darbuotojai ir nuteistieji retai turi tokius pačius tikslus, todėl sunku išlaikyti vieną atkūrimo tikslą. Atkuriamojo teisingumo programų vykdytojai gali koncentruotis į nukentėjusiuosius, o nuteistieji bausmės sumažinimą. Įkalinimo įstaigos administracija gali atsisakyti vykdyti programą dėl padidintos darbuotojų naštos. Penkta, įkalinimo įstaigos yra autoritarinės ir hierarchinės, todėl sunku formuoti nuteistųjų autonomiją. Tai susiję su nuteistųjų atsakomybės klausimu ir galios disbalanso tikrove įstaigose. Šešta, įkalinimo įstaigos koncentruojasi į nuteistuosius ir taip apsunkina įgyvendinti įstaigose atkuriamojo teisingumo programas, kuriose visas dėmesys sutelktas į aukų poreikius[48].Vis dėlto buvo keletas atvejų, kuomet pavyko įgyvendinti atkuriamojo kalėjimo programas, bendradarbiaujant pataisos įstaigų darbuotojams, politikams ir bendruomenei[49].

Įkalinimo įstaigų ir gyvenimo jose realybė sudaro rimtas kliūtis atkuriamojo teisingumo programų sėkmingam įgyvendinimui, nepaisant to daugelyje pasaulio šalių įkalinimo įstaigose organizuojama daug eksperimentinių atkuriamojo teisingumo programų, kurios skiriasi savo kilme, siekiais, tikslais, forma ir apimtimi. Kai kuriomis programomis siekiama tiesiog informuoti nuteistuosius apie jų nusikaltimu padarytą žalą ir jų pareigą ateityje neatlikti nusikalstamų veiksmų, nei įkalinimo įstaigoje, nei už jos ribų. Minesotos valstijoje Pataisų departamentas (angl. Minnesota

[47] Noakes – Duncan, T. Restorative Justice in Prison. A literature review [interaktyvus]. 2015:2-3 [žiūrėta 2019-01-11]. <https://www.academia.edu/34937625/Restorative_Justice_in_Prisons_A_Literature_Review>.
[48] Guidoni, O.V. The Ambivalences of Restorative Justice: Some Reflections on an Italian Prison Project. *Contemporary Justice Review*. 2003, 6(1): 58-65.
[49] Noakes – Duncan, T., *op. cit.*

State Department of Corrections) vykdo politiką, kurioje nuteistieji skatinami ir jiems padedama parašyti atsiprašymo laiškus savo aukoms. Vėliau laiškai įdedami į „aukų atsiprašymo laiškų banką“ ir jei pageidauja, juos gali skaityti nusikaltimų aukos. Taip pat yra labiau ambicingų projektų, kurių tikslas yra atkuriamojo teisingumo principų panaudojimas atkuriamajam kalėjimui sukurti. Tokio projekto pavyzdys yra 2000–2004 m. Didžiosios Britanijos šiaurės rytuose vykdomas atkuriamojo kalėjimo projektas. Pažymėtina, kad prieš pradedant atkuriamojo kalėjimo projektą Didžiojoje Britanijoje Tarptautinis kalėjimų tyrimų centras (angl. Centre for Prison Studies) organizavo tarptautinę konferenciją kalėjimų reformos tema. Šios konferencijos metu buvo rekomenduojama pradėti vykdyti atkuriamojo kalėjimo projektą. Viena iš pagrindinių konferencijos temų buvo pripažinimas, kad tradicinė baudžiamosios justicijos sistema marginalizuoja nusikaltimų aukas ir neįpareigoja nusikaltėlių atlyginti žalos, kurią sukėlė jų veiksmai. Konferencijos metu buvo argumentuota, kad įkalinimo įstaigos galėtų tapti veiksmingesnėmis nuteistųjų reabilitacijos vietomis, jei jose būtų vykdomas atkuriamasis teisingumas, kuris aktyviai skatina nusikaltimo kaltininkus prisiimti atsakomybę už savo nusikaltimo pasekmes. Vienas iš pagrindinių atkuriamojo kalėjimo projekto tikslų buvo sukurti diskusijas apie laisvės atėmimo bausmę ir įkalinimo įstaigas, išnagrinėjant įstaigos, nuteistojo ir bendruomenės santykius. Taip pat buvo stengiamasi išsiaiškinti, ar atkuriamojo režimo sukūrimas įkalinimo įstaigoje gali prisidėti prie žmonių santykių keitimo ir kintančio požiūrio, kad nuteistieji, įkalinimo įstaigos darbuotojai, aukos ir bendruomenė turi viena kitą. Iš tiesų atkuriamojo kalėjimo projektas veiksmingai sustiprino minėtų socialinių grupių santykius ir suvokimą[50]. Jo vykdymo metu buvo nustatyta, kad siekiant įkalinimo įstaiga padaryti atkuriamąja, joje turėtų įvykti šie pokyčiai:

1. turėtų būti skatinami nauji santykiai tarp įkalinimo įstaigos ir vietos bendruomenės. Pagrindiniu įstaigos tikslu turėtų tapti nuteistųjų parengimas grįžti į bendruomenę kaip įstatymus gerbiančius piliečius; reikėtų sukurti tvirtus ryšius tarp įkalinimo įstaigų ir vietos bendruomenių; kalėjimų sienos turėtų tapti „pralaidesnės“, kai bendruomenės nariai dalyvaus nuteistųjų veikloje, o nuteistieji vykdys konstruktyvų darbą bendruomenėje;
2. nuteistiesiems turėtų būti sudarytos galimybės dirbti kitų labui;
3. įkalinimo įstaigose turėtų būti taikoma politika, padedanti nuteistiesiems suprasti nusikaltimų poveikį aukoms;
4. konfliktams, kurie kyla įkalinimo įstaigose, spręsti dažniau turi būti pasirenkama mediacija ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, negu formalūs ir konfrontaciniai metodai[51].

Pasaulyje pripažintas atkuriamojo teisingumo ekspertas Daniel W. Van Ness išskiria keturis būdus pradėti vykdyti atkuriamojo teisingumo programas įkalinimo įstaigose. Vienas iš jų, tai

[50] Goulding, D., Hall, g., Steels, B. *supra* note 38.
[51] Van Ness, D.W. Restorative justice in prisons[interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2019-01-07]. <https://mereps.foresee.hu/en/segedoldalak/news/46/3672117e6a/214/>.

situacija, kurioje nuteistųjų grupės nusprendė, kad nori rasti būdus pokyčiams įvesti ir susitikti su jų aukomis. Antras būdas, tai situacija kuomet įkalinimo įstaigų vadovai savo šalyje tampa atkuriamojo teisingumo nugalėtojais. Kanadoje ir Jungtinių Amerikos Valstijų Minesotos valstijoje įkalinimo įstaigų vadovai pamatę bendruomenėje sėkmingai išbandytas atkūrimo idėjas, nusprendė išbandyti ar atkuriamojo teisingumo programos gali būti naudingos įkalinimo įstaigose. Jų bandymai buvo sėkmingi. Trečias būdas susijęs su situacija, kurioje asmenys vykdantys nuteistųjų socialinę reabilitaciją atrado, kad būtina užsiimti nuteistųjų atsakomybės prieš nusikaltimo auką klausimu ir tai yra reintegracijos proceso dalis. Ketvirtas būdas, tai situacija kai sunkių nusikaltimų aukos nusprendžia, kad norėtų susitikti su nusikaltimo kaltininku. Tai dažniausiai įvykstą praėjus tam tikram laikui nuo nusikaltimo padarymo, kuomet baudžiamoji byla yra išnagrinėjama teisme ir kaltininkas siunčiamas atlikti jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę į įkalinimo įstaigą[52].

Įkalinimo įstaigose vykdomos programos gali būti skirstomos pagal jų tikslus. Daniel W. Van Ness atsižvelgdamas į didėjantį šių tikslų ambicingumą, įkalinimo įstaigose vykdomas atkuriamojo teisingumo programas skirsto į:

a) aukų supratimo ir empatijos programos. Jos skirtos padėti nuteistiesiems geriau suprasti nusikaltimo poveikį aukoms. Jose naudojamos technikos apima nuteistojo viktimizacijos patirties aptarimas, pranešimo apie jo blogiausią nusikaltimą iš aukos perspektyvos, laiško aukai rašymą, bet neišsiuntimą. Kadangi dauguma nuteistųjų taip pat yra aukos, programos dažniausiai pradedamos nuo jų viktimizacijos patirčių, tam, kad jie suprastų kaip jie pakenkė kitiems asmenims. Kai kurios iš šių programų neįtraukia tiesioginių aukų, o vietoj jų įtraukiamos netiesioginės aukos savanorės arba nukentėjusiųjų paramos centrų nariai. Anot Marko Umbreit ir Marilyn P. Armour pakaitinis modelis nusikaltimų aukoms ir nusikaltėliams suteikia galimybę pasidalinti savo istorijomis su žmonėmis, kurie panašūs į jų pažeidėjus bei nukentėjusiuosius[53].

Tokios programos pavyzdys yra Sutelk dėmesį į aukas programa (angl. Focus on Victims) Hamburge, Vokietijoje, kuri vykdoma į įkalinimo įstaigą naujai patekusiems nuteistiesiems per pirmus tris mėnesius. Ji padeda nuteistiesiems galvoti apie viktimizaciją bendrąja prasme, taip pat pagalvoti apie žmones, kuriuos jie žino, ir kurie buvo nukentėję nuo nusikaltimų, apsvarstyti savo asmeninę buvimo aukomis patirtį bei išsamiau pažvelgti į viktimizacijos pasekmes ir padarinius. Ši programa baigiama įvadu į aukos ir kaltininko mediaciją[54].

Kitas šio tipo programų pavyzdys yra Nusikaltimo aukos ir kaltininko sutaikinimo grupė (angl. The Victim Offender Reconciliation Group), kurią Kalifornijos medicinos įstaigoje inicijavo nuteistieji. Grupė organizuoja kassavaitinius susitikimus, į kuriuos kviečiamos prisistatyti ir dalyvauti dialoge įvairios aukų grupės. Organizacijos prieš moterų prievartą atstovės kelis kartus

[52] Van Ness, D.W. *supra* note 52.
[53] Noakes – Duncan, T. *supra* note 48, p. 4.
[54] Van Ness, D.W. *op. cit.*

susitiko su jais tam, kad aptartų išprievartavimo traumą ir jos pasekmes bei padiskutuotų apie prievartaujančių vyrų poziciją. Tokie susitikimai paskatino nuteistuosius vykdyti paslaugų arba produktų gaminimo ir pardavimo projektus, iš kurių gautos lėšos pervedamos susitikimuose dalyvavusioms aukų grupėms[55].

b) Žalos atlyginimo programos. Jų tikslas suteikti galimybę nuteistiesiems imtis aktyvios atsakomybės už jų neteisėtus veiksmus, sumokant pinigų sumą, tiesiogiai nukentėjusiesiems arba per nukentėjusiųjų paramos organizacijas. Belgijoje nuteistiesiems yra suteikiama galimybė pasinaudoti fondu, leidžiančiu jiems uždirbti pinigus atliekant bendruomenės darbus. Uždirbti pinigai yra skiriami nukentėjusiojo restitucijai[56].

Kitose šalyse pagrindinis dėmesys skiriamas bendruomenei kaip netiesioginei aukai. Tarptautinio kalėjimų tyrimų centro inicijuoto atkuriamojo kalėjimo projekto vienas iš keturių pagrindinių tikslų buvo sudaryti galimybes nuteistiesiems įkalinimo įstaigose ir už jų ribų vykdyti bendruomenės paslaugų projektus, tokius kaip viešųjų parkų atkūrimas[57].

c) Aukos ir kaltininko mediacijos/dialogo programos. Yra keletas skirtingų programų, kurios priklauso šiam tipui, tačiau visos jos turi bendrą dialogo formą tarp kaltininkų ir nusikaltimo aukų. 1970-ųjų pradžioje nusikaltimo kaltininkų ir aukų dialogai buvo pagrindinė atkuriamojo teisingumo praktika Kanadoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tokio tipo programa atsirado Teksase kaip atsakas į aukų prašymus susitikti su labai ilgai įkalintais nuteistaisiais arba tais, kuriems buvo paskirta mirties bausmė. Šiai dienai ši programa yra Pataisų departamente, o aukų, norinčių susisiekti su jų skriaudėjais, sąrašas yra labai ilgas. Taip yra dėl to, kad atkūrimo procesas vyksta kelis mėnesius, o kartais metus, ir apima daugybę preliminarių šalių susitikimų su tarpininkais, kurie prieš rengiant bendrą posėdį, susitikinėja su abiem šalimis atskirai. Programa neturi įtakos kalinių bausmės ilgiui, tačiau aukų nuomonė yra labai svarbi sprendžiant nuteistųjų lygtinio paleidimo klausimus[58].

Daugelis nuteistųjų dėl savo nusikalstamo elgesio prarado ryšį su šeima. Neretai jų nusikaltimų aukomis būna jų šeimų nariai. Šio tipo programos tinka nuteistųjų ir jų šeimų bendravimui palengvinti, siekiant aptarti, kaip atkurti santykius, kurie buvo iki nusikaltimų padarymo. Tokią programą vykdo Kambodžos kalėjimų draugija (angl. Prison Fellowship Cambodia), kurios nariai kartu su savanoriais inicijuoja pokalbius su šeimos nariais apie nuteistųjų grįžimą, su tikslu palengvinti šeimos narių ir nuteistųjų susitikimus[59].

[55] Van Ness, D.W. *supra* note 52.
[56] Goulding, D., Hall, g., Steels, B. *supra* note 38.
[57] Van Ness, D.W. *op. cit.*
[58] Noakes – Duncan, T. *supra* note 48, p. 5.
[59] Van Ness, D.W. *op. cit.*

Nuteistųjų grįžimas į visuomenę sukelia bendruomenėms pyktį ir baimę. Todėl siekiant išspręsti šią konkrečią problemą buvo sukurtos tam tikros atkuriamojo teisingumo programos, pvz. Zimbabvėje kalėjimų draugijos filialas (angl. Zimbabwe Prison Fellowship affiliate) veikia kaip tarpininkas pokalbiuose tarp kaimo, į kurį ruošiasi grįžti nuteistasis, seniūno ir paties nuteistojo[60].

Pagalbos ir atskaitomybės ratai (angl. Circles of Support and Accountability) tai dar viena šio tipo programa, kuri buvo sukurta Kanadoje, o vėliau naudojama ir Didžiojoje Britanijoje. Ši programa padeda reintegruoti i visuomenę sunkius seksualinius nusikaltėlius, paprastai vyrus. Egzistuoja suprantama baimė tiek iš bendruomenės, tiek iš išlaisvintų nusikaltėlių. Pagalbos ir atskaitomybės ratai dirba su nusikaltėliu, socialinėmis tarnybomis, vietos teisėsaugos institucijomis ir bendruomenės nariais tam, kad organizuotų gydymo programą ir derėtųsi dėl sąlygų, susijusių su bendruomenės saugumu ir apsauga[61].

d) Įkalinimo įstaigų ir bendruomenių ryšio programos. Ryšių tarp įkalinimo įstaigų ir išorės bendruomenių vystymasis teigiamai veikia sėkmingą reintegraciją, nes sulaužo bendruomenėje sutinkamus stereotipus apie nuteistuosius, taip pat paruošia bendruomenę teikti pagalbą paleistiems į laisvę nuteistiesiems[62].

Tokio tipo programa yra Pasitikėjimo viduje programa (angl. Inside Out Trust), kuri vykdoma daugelyje Didžiosios Britanijos įkalinimo įstaigų. Jos vykdymo metu nuteistiesiems suteikiama galimybė atlyginti žalą, prisidedant prie to, ko reikia bendruomenei. Tai gali būti dviračių ar akinių taisymas, kurie paskui perduodami įvairioms labdaros organizacijoms. Tokie projektai suteikia galimybę atkurti bendruomenės ir nuteistųjų tarpusavio pasitikėjimą, taip pat nuteistiesiems leisti jaustis ir būti našiu visuomenės nariu. Dalyvavimas šiame projekte leidžia nuteistiesiems prisiimti atsakomybę už pokyčių atlikimą, prisideda prie jų reintegracijos po laisvės atėmimo bausmės atlikimo, o bendruomenėms suteikia pagalbą ir teigiamą nuteistųjų vertinimą[63].

Kitas tokio tipo programos pavyzdys yra Didžiosios Britanijos Albert parko (angl. Albert Park) projektas, kuris atsirado atkuriamojo kalėjimo projekto įgyvendinimo metu. Pažymėtina, kad vienas iš atkuriamojo kalėjimo projekto tikslų buvo stiprinti įkalinimo įstaigos ir bendruomenės ryšius. Šio bendradarbiavimo metu buvo atnaujintas Viktorijos laikų viešasis parkas. Siekiant atlikti šį darbą, nuteistiesiems teko panaudoti savo metalo apdirbimo ir baldų montavimo įgūdžius. Žemą nusikalstamo elgesio riziką turintys nuteistieji buvo parke įdarbinti gidais arba sargais[64].

e) Konfliktų sprendimo programos. Šiomis programomis siekiama išmokyti nuteistuosius konfliktines situacijas spręsti taikiai. Niujorko įkalinimo įstaigose vykdomas tokio tipo projektas

[60] Van Ness, D.W., Heetdergs Strong, K. Restoring Justice:An Introduction To Restorative Justice. New York, Routledge, 2015, p. 158.
[61] *Ibid.*
[62] *Ibid.*
[63] Noakes – Duncan, T. *supra* note 48, p. 6.
[64] Van Ness, D.W. *op. cit.*

padeda nuteistiesiems atpažinti, kada gali kilti smurtinės situacijos, išmoko jų bendravimo įgūdžių, tam kad išvengti smurto ir išmokti vertinti kitus asmenis. Dar vienas šios programos pavyzdys yra Ohajo valstijoje, Jungtinės Amerikos Valstijos, vykdoma Sprendimo programa (angl. Resolution), kuri įtraukia nuteistuosius būti konfliktų sprendimo tarpininkais. Joje dalyvaujantys nuteistieji padeda kitiems konfliktiniams nuteistiesiems rasti savo sprendimus. Pažymėtina, kad tokio tipo programų sėkmė priklauso ne tik nuo nuteistųjų, bet ir nuo to, ar patys darbuotojai įstaigoje naudoja taikų ir pagarbų konfliktų sprendimą[65].

f) Sisteminės transformacijos programos. Tai ambicingiausios programos, kuriomis siekiama visą įkalinimo įstaigą modeliuoti pagal atkuriamojo teisingumo vertybes ir principus. Šio tipo programos apima daugelį aukščiau minėtų programų rūšių, tačiau tai yra žingsnis iš naujo nustatyti tikrąjį įkalinimo įstaigos tikslą. Tokio tipo programa yra aukščiau minėta, Didžiosios Britanijos atkuriamojo kalėjimo programa. Brazilijoje taip pat veikia atkuriamieji kalėjimai, o jų atsiradimo priežastis buvo kitokia negu Didžiojoje Britanijoje. Brazilijos vyriausybė neturėjo lėšų įkalinimo įstaigų išlaikymui, todėl jos tapo nuo nieko nepriklausomomis, savarankiškomis, su visomis perpildymo ir korupcijos problemomis. Atsižvelgiant į tai, kai kurioms įkalinimo įstaigoms atsirado galimybė užmegzti partnerystę su krikščioniškomis organizacijomis, tam kad nuteistųjų įkalinimas būtų vykdomas pagal krikščioniškus meilės ir abipusės pagarbos principus, o bendruomenės galėtų rūpintis įkalintaisiais[66].

Bandant sujungti atkuriamojo teisingumo praktiką su tradiciniais įkalinimo įstaigos administravimo metodais reikia įveikti daug kliūčių. Ilgametis Didžiosios Britanijos kalėjimų sistemos darbuotojas ir atkuriamojo teisingumo specialistas Tim Newell nurodo, kad įtampa tarp atkuriamojo teisingumo ir tradicinio įkalinimo įstaigos administravimo yra akivaizdi. Jis teigia, kad atkuriamasis teisingumas reikalauja pagarbos, atsakomybės prisiėmimo ir problemų sprendimo laisvės šalims, įtrauktoms į konfliktą. Šios nuostatos prieštarauja laisvės atėmimui ir ribotai asmeninei atsakomybei, kuri yra dabartinės įkalinimo praktikos pagrindas[67].

Įvairių šalių įkalinimo įstaigose taikomi atkuriamojo teisingumo projektai parodo, kad atkuriamojo teisingumo taikymas laisvės atėmimo bausmės atlikimo stadijoje turi privalumų, galinčių padėti konfliktuojančioms šalims susitarti. Įsiteisėjusiame teismo nuosprendyje aiškiai nurodyta kas yra kaltininkas ir nukentėjusysis, todėl nekyla abejonių dėl ginčo šalių. Jame taip pat tiksliai yra nurodyta nusikaltimu padaryta žala ir jos dydis, o tai leidžia išvengti šalių nesutarimų šiuo klausimu. Kadangi kaltininkas jau yra nubaustas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu jis neturėtų

[65] Noakes – Duncan, T. *supra* note 48, p.7.
[66] *Ibid.* p. 9.
[67] Goulding, D., Hall, g., Steels, B. *supra* note 38.

„bijoti“ bandymų sutaikinti jį su auka[68], nes tai nepadarys tiesioginio poveikio bausmės vykdymui, t.y. nei pablogins, nei pagerins jo teisinę padėtį atliekant laisvės atėmimo bausmę.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad atkuriamasis teisingumas įkalinimo įstaigose gali būti naudojamas mažiausiai trim būdais. Visų pirma, sprendžiant konfliktus, kilusius tarp kalinamųjų. Antra, konfliktinėse situacijose tarp kalinamųjų ir įkalinimo įstaigos personalo. Trečia, sprendžiant konfliktą tarp kalinamojo ir aukos. Konfliktams su kalinamaisiais bei nesutarimams tarp jų spręsti įkalinimo įstaigos personalas galėtų pasirinkti mediaciją, kurios taikymas padėtų lavinti nuteistųjų atsakomybės jausmą, savikontrolę ir savidrausmę, o galiausiai jų resocializacijai. Konfliktui tarp aukos ir kaltininko išsprendimui gali būti pasirinkti šie pagrindiniai atkuriamojo teisingumo modeliai: mediacija, konferencijos ir apskritojo stalo diskusijos. Šie modeliai laikomi pagrindiniais, nes jie turi esminę atkuriamojo teisingumo sudedamąją dalį tokią kaip dialogas, ir jie darė įtaką kitų modelių vystymuisi[69].

1.2.1. Nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos mediacija

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija yra vienas iš pagrindinių ir plačiausiai taikomų Europoje atkuriamojo teisingumo modelių. Ji apibrėžiama kaip „[...]procesas, pagrįstas savanoriškumo, konfidencialumo ir kitais atkuriamojo teisingumo principais, kurio metu neutralus ir nešališkas mediatorius padeda nukentėjusiajai ir nusikaltusiajai šalims išspręsti konfliktą, kilusį iš nusikaltimo padarymo, ir priimti bendrą atkuriamojo pobūdžio sprendimą“[70].

Pirmoji aukų ir nusikaltėlių mediacijos programa buvo sukurta Kičeneryje, Kanados mieste. Tarpininkavime dalyvavo du nepilnamečiai, kurie apsvaigę nuo alkoholio sunaikino vietos gyventojų turtą. Atsižvelgiant į tai, kad jie anksčiau nebuvo teisti, probacijos pareigūnas rekomendavo, kad vietoj bausmės nepilnamečiai susitiktų su savo aukomis, teisėjas priėmė šį pasiūlymą. Jaunuoliai nuvyko pas savo nusikaltimo aukas, pripažino savo kaltę ir su kiekviena auka sudarė susitarimus dėl restitucijos. Per tris mėnesius jie įvykdė visus susitarimus ir atlygino visus savo nusikaltimu padarytus nuostolius. Šis sėkmingas požiūris į teisingumą leido jauniems nusikaltėliams patirti atsakomybės jausmą, kurio bausmė negali užtikrinti[71].

Mediacija priėmus nuosprendį, kaltininkui atliekant laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigoje, yra vėliausiai įtraukta į praktiką atkuriamojo teisingumo priemonė. Jos atsiradimas bei „[...]sistemingai didėjantis taikymas buvo galimas lobistinių grupių ir visuomeninio judėjimo,

[68] Michailovič, I., et al. *supra* note 13, p. 237.
[69] Suzuki, M.; Hayes, H., *supra* note 14, p. 7.
[70] Kaminskienė, N., et al. *Mediacija.*Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 255.
[71] Wellikoff, I. Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice[interaktyvus]. The Cardozo Journal of Conflict Resolution. 2003, 5.1. [žiūrėta 2019-02-21]. < https://cardozojcr.com/issues/volume-5-1/note-1/>.

susijusio su atkuriamojo teisingumo įvedimu į baudžiamąją justiciją, dėka“[72](pvz. Europos atkuriamojo teisingumo forumo veikla[73]). 1999 m. rugsėjo 15 d. Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė rekomendaciją Rec (99) 19 dėl mediacijos baudžiamosiose bylose, kurioje mediacijos taikymas visų baudžiamojo proceso stadijų metu priskiriamas prie bendrųjų mediacijos baudžiamosiose bylose principų, susijusių su mediacijos ir baudžiamosios justicijos santykiu ir mediacijos prieinamumu aukai ir kaltininkui[74]. „Rekomendacijos numatyta galimybė taikyti mediaciją bet kurioje proceso stadijoje svarbi todėl, kad tam tikrais atvejais klausimą išspręsti reikia kaip įmanoma greičiau, tačiau pirminių proceso stadijų metu šalys (ypač auka) gali būti nepasiruošusios pasinaudoti mediacijos teikiamais privalumais. Neretai tuo metu negali būti nė kalbos apie susitikimą su konflikto (nusikaltimo) šalimi“[75].

Mediacija įkalinimo įstaigose pirmiausia yra orientuota į auką, jaučiančią nerimą dėl kaltininko padaryto nusikaltimo motyvų nežinojimo bei bijančią jo keršto. Vienas iš svarbiausių veiksnių, atveriančių mediacijai duris į kalėjimą buvo akcento perkėlimas iš santykio tarp valstybės ir nusikaltėlio į plačiau suprantamus veiksnius, susijusius su nusikaltimu, o ypač atidžiai pradėta analizuoti nusikaltimo aukų padėtis. Tyrimai rodo, kad nusikaltimo aukos nėra suinteresuotos tiktai nubausti nusikaltėlius, visų pirma jos suinteresuotos gauti atlygį už patirtą žalą[76].

Nusikaltimų aukų patirta žala yra konkrečių materialinių dalykų netekimas, sveikatos sutrikdymas, bet taip pat ir saugumo jausmo praradimas, kontrolės ir tvarkos privačiame gyvenime netekimas. Tai yra psichologinė žala, kuri sukelia didesnį skausmą negu materialinių dalykų netekimas. Praėjus tam tikram laikui, kuomet nusikaltimo auka atsigauna, nebejaučia pykčio ir nebenori keršyti, paaiškėja, jog ji nori įprasminti nusikalstamą įvykį taip, kad atkurti pasitikėjimą savimi. Nusikaltimo aukai reikia galimybės išreikšti savo pyktį ir kančias bei tokių savo jausmų teisėtumo patvirtinimo ir pripažinimo, tam kad susigrąžintų saugumo ir kontrolės jausmą[77]. Mediacija suteikia jai tokią galimybę.

---

[72] Michailovič, I., et al. *supra* note 13, p. 238.

[73] **Pastaba.** Europos atkuriamasis teisingumo forumas (angl. European Forum for Restorative Justice) buvo įsteigtas 2000 m. grupės dėstytojų, specialistų ir politikos kūrėjų. Jo tikslas prisidėti prie tolesnės mediacijos tarp kaltininko ir aukos plėtros ir įkūrimo, taip pat prie kitų atkuriamojo teisingumo modelių. Anot šios organizacijos kiekvienas asmuo Europoje turi teisę turėti prieigą prie atkuriamojo teisingumo paslaugų bet kuriuo metu ir bet kurioje byloje. Europos atkuriamojo teisingumo forumą sudaro apie 250 fizinių ir juridinių narių iš Europos ir už jos ribų. Ši organizacija remia savo narius, plėtojančius atkuriamąjį teisingumą Europoje ir už jos ribų, kurdama bendradarbiavimą, skelbdama mokslinių tyrimų rezultatus, dalydamasi informacija ir žiniomis bei rengdama seminarus, konferencijas, vasaros mokyklas ir renginius tarptautinėse atkuriamojo teisingumo savaitėse.

[74] Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (99) 19 dėl mediacijos baudžiamosiose bylose [interaktyvus], priimta 1999 m. rugsėjo 15 d. [žiūrėta 2018-12-02].< https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20100715121918_RecommendationNo.R%2899%2919_EN.pdf>.

[75] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 173.

[76] Latała, J., *supra* note 21, p. 48.

[77] Winiarek, K., et al. Mediacja po wyroku. *Sprawiedliwość Naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Warszawa: Liber, 2005, p. 216.

Tačiau nereikėtų akcentuoti to,"[...] jog mediacija, tai sutaikinimo procesas, - tai įvyksta labai retai, t.y. kai šalys susitaiko visiškai, neturi jokių nuoskaudų, negatyvių prisiminimų ir pan. Visų pirma mediacija orientuojama į konflikto išsprendimą, racionalių sprendimų paiešką, kas šalis veda į skaidrų susitarimą dėl įvykio, o ne į abejotiną, dažnai paviršutinišką susitaikymą"[78].

Taikant kaltininko ir aukos mediaciją, pagrindiniu iššūkiu yra aukos teisių apsauga ir interesų užtikrinimas. Tikėtina, kad kalinamieji į mediaciją su auka gali žiūrėti tik instrumentaliai, todėl būtina šį pavojų atpažinti ir tinkamai atrinkti asmenis tikrai pasiruošusius dalyvauti mediacijoje. Nusikaltimo aukos turi teisę į orumą ir saugumą. Mediacija priėmus nuosprendį, kaltininkui atliekant laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigoje, turi būti savanoriška, kaip taisyklė – konfidenciali, nebent šalys nuspręstų kitaip. Penitencinėje mediacijoje iškyla tam tikra praktinė grėsmė dėl kaltininko galimybės atlyginti aukai padarytą žalą, kadangi kalinamieji neretai neturi pinigų, o taip pat galimybės jų užsidirbti, nes kalinamųjų darbo vietų skaičius yra ribotas. Susitarimo paviršutiniškumas, jo faktinis neįvykdymas gali sukelti nusikaltimo aukos antrinę viktimizaciją, kuri jei ne teisiškai tai tikrai morališkai apsunkins kalėjimų sistemą. Atsižvelgiant į tai, penitencinę mediaciją vykdantys mediatoriai privalo žinoti apie bausmių vykdymo sistemos funkcionavimą bei turėti atitinkamų įgūdžių. Būtina, kad įkalinimo įstaigose dirbantys pareigūnai suvoktų poreikį „pasukti" iš formalaus baudžiamosios procedūros kelio. Reikalinga išeiti už nusistovėjusios praktikos ribų, pastebėti nukentėjusiųjų problemas, nes be kalinamųjų, tai piliečiai labiausiai domisi gyvenimu už didelės mūrinės sienos, todėl sistema negali koncentruotis tik į kalinamuosius[79].

Pažymėtina, kad mediacija tarp nukentėjusiojo ir nusikaltusiojo gali būti organizuojama jiems nesusitinkant akis į akį, o netiesiogiai bendraujant per neutralią trečią šalį-mediatorių, kuris susitinka bei bendrauja su kiekviena šalimi atskirai (šaudyklinė mediacija). Tokia mediacijos rūšis yra taikoma kuomet tarp šalių yra didelė jėgų disproporcija, ypatingai tais atvejais, kuomet auka bijo kaltininko arba yra nuo jo emociškai, ekonomiškai arba formaliai priklausoma. Mediatoriaus tarpininkavimas pašalina stipriosios šalies dominavimo grėsmę, tokiu būdu garantuodamas saugumą ir viso proceso teisingumą[80]. Toks mediacijos įgyvendinimas, kuomet šalys nesusitinka akis į akį, išskiria ją iš kitų atkuriamojo teisingumo modelių.

[78] Uscila, R. Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. I dalis.* Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 229.
[79] Zalewski, W., *supra* note 30, p. 247.
[80] Różyńska, J. Sprawiedliwość naprawcza w praktyce. Mediacje ofiara-sprawca. *Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr. 2: 20–26 [žiūrėta 2018-11-24].
<https://www.academia.edu/2632573/Sprawiedliwo%C5%9B%C4%87_naprawcza_w_praktyce._Medicje_ofiara-sprawca_Restorative_justice_in_practice._Part_I_>.

1.2.2. Konferencijos

Konferencijos – tai atkuriamojo teisingumo modelis, kuris į konflikto sprendimą angažuoja visas jo šalis, tuo pačiu sudarydamas didžiausią tikimybę, kad bus realizuoti procedūriniai ir materialiniai atkuriamojo teisingumo postulatai[81]. Kaip nurodyta literatūroje, konferencijų modelis yra atkuriamojo teisingumo procesas, kuriame bešališko tarpininko (fasiliatoriaus) dėka susitinka nusikaltimo auka (aukos), kaltininkas (kaltininkai) ir juos palaikantys asmenys (šeimos nariai, draugai). Konferencijose taip pat gali dalyvauti kiti asmenys, pvz., advokatas, policijos pareigūnas, socialinis darbuotojas. Susitikimo metu ieškoma visas konflikto šalis tenkinančio sprendimo[82]. Šiuo atkuriamojo teisingumo modeliu siekiama angažuoti kolektyvinę atsakomybę už nusikaltėlio paramos sistemą, kad būtų galima pakeisti ir formuoti jo elgesį ateityje[83].

Dabartinių šeimos grupės konferencijų istorija prasidėjo Naujoje Zelandijoje, kuomet 1989 m. šios valstybės parlamentas priėmė vaikų, jaunų asmenų ir jų šeimų įstatymą (angl. *Children, Young Persons and Their Family Act*), kuris šeimos grupių konferencijas įtvirtino kaip pagrindinę nusikaltusių nepilnamečių neteisminę nagrinėjimo procedūrą. Naujo reglamentavimo (kurto atsižvelgiant į maorių[84] konferencijų tradiciją) pagrindą sudarė prielaida, kad kiek tai įmanoma, nepilnamečio šeima ir artimieji turi dalyvauti sprendimų, tiesiogiai susijusių su jo interesais, priėmime[85]. Šeimos grupės konferencijos buvo pirmas įdiegtas į baudžiamosios politikos sistemą atkuriamojo teisingumo modelis. Šiandien šeimos grupės konferencijos Naujojoje Zelandijoje yra visiškai integruotos į teismo procesą ir tai daro jas taikomomis plačiau nei kiti konferencijos modeliai. Policijos pareigūnams šiose konferencijose atitenka informatorių ir viešosios tvarkos saugotojų vaidmuo, o tai suteikia svarstomai problemai viešą aspektą, kuris turi būti apsvarstytas. Visiems konferencijos dalyviams yra aišku, kad valstybei taip pat atitenka dalis nusikaltimo sukeltų pasekmių, todėl valstybinės įstaigos atstovai yra taip pat suinteresuoti surasti konstruktyvų sprendimą. Į šeimos grupės konferencijas yra kviečiami ir teisininkai, ypatingai kuomet yra sprendžiamos rimtos bylos.

Atsižvelgiant į teigiamus modelio rezultatus, 1990 m. jis buvo perkeltas į Australiją ir pradėtas taikyti Vaga Vaga (Wagga Wagga) mieste. Lyginant su Naujosios Zelandijos šeimos

---

[81] Różyńska, J. Sprawiedliwość naprawcza w praktyce.Grupowe konferencje rodzinne, koła orzekające, rady (panele) naprawcze. *Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr.3: 29–35 [žiūrėta 2018-12-01]. <<https://www.academia.edu/2632686/Sprawiedliwo%C5%9B%C4%87_naprawcza_w_praktyce.Grupowe_konferencje_rodzinne_ko%C5%82a_orzekaj%C4%85ce_rady_panele_naprawcze_Restorative_justice_in_practice._Part_II_> .

[82] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 51.

[83] Törzs, E. Restorative justice models and their relevance to conflicts in intercultural settings.Alternative Project [interaktyvus]. 2013, [žiūrėta 2019-02-05]. <http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_3.1_Report_on_RJ_models.pdf>.

[84] **Pastaba.** Naujosios Zelandijos tauta, apsigyvenusi šalyje apie 1300 metus – ar galbūt dar kiek anksčiau, t.y. prieš europiečių atvykimą.

[85] Różyńska, J., *op. cit.*

grupės konferencijų modeliu, Australijoje konferencijos buvo įvestos į policijos tarnybą kaip nauja ir efektyvi nepilnamečių nusikaltėlių įspėjimo procedūra. Atsižvelgiant į tai, jos yra vadinamos policijos vadovaujamomis konferencijomis arba Vaga Vaga konferencijų modeliu. Šiandien tai „įrankis“, kurį rekomenduojama naudoti vietoj formalios baudžiamosios procedūros. Tokiose konferencijose dalyvauja ne tik policijos pareigūnai, bet ir mokyklos atstovai. Konferencijų pagalba nepilnamečiai nusikaltėliai įtraukiami į aktyvų atvejo nagrinėjimo procesą, parodant jiems kaip stipriai jų nusikaltimas paveikė žmones, o taip pat kiek yra žmonių, susidomėjusių jų pozityviu elgesiu bei socializacija. Tokiu būdu siekiama, kad nepilnamečiai nusikaltėliai suvoktų ir prisiimtų atsakomybę už tai ką padarė. Jei tik nepilnamečio nusikaltėlio byla atitinka sąlygas, policijos pareigūnas prieš atiduodamas bylą į teismą, pasiūlo konfliktą spręsti šeimos grupės konferencijoje. Tuo atveju, kai šeimos nariai sutinka su policijos pareigūno pasiūlymu ir konferencijos metu pavyksta priimti visoms šalims tinkantį sprendimą, o nepilnametis nusikaltėlis įvykdo jam nustatytus įsipareigojimus, byla nėra perduodama į teismą[86]. Pažymėtina, kad šiame modelyje policijos pareigūnai naudoja iš anksto nustatytą scenarijų ir klausimus. Vaga Vaga konferencijų modelis sulaukia nemažai kritikos dėl policijos galių išplėtimo per nepilnamečius ir „reintegracinės gėdos“ teorijos akcentavimo. Anot Australijos nacionalinio universiteto profesoriaus John Braithwaite, gėda vaidina lemiamą vaidmenį socialinės galios reguliavime. Asmuo gali būti sugėdintas, kai jo elgesys yra nusikalstamas ir dėl to jis yra socialiai atskirtas. „Reintegracinė gėda“ sutelkia dėmesį į atsakomybę, atgailą, atleidimą ir atsiprašymą. Ji veikia žaisdama su žmonių sąžine bei kurdama pagarbius ir patvirtintus santykius. Nors kai kas mano, kad „reintegracinė gėda“ yra pagrindinė atkuriamojo teisingumo dalis, kiti galvoja, kad ji prieštarauja atkuriamojo teisingumo filosofijai[87].

Šis atkuriamojo teisingumo modelis greitai pradėtas taikyti ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, o vėliau ir Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Norvegijoje, Singapūre, Pietų Afrikos Respublikoje ir kt. 1995 m. Pensilvanijoje buvo įkurta Real Justice organizacija, kuri ne tik prisidėjo prie šeimos grupės konferencijų skleidimo Šiaurės Amerikoje, tačiau ir prie bendruomenės konferencijų modelio sukūrimo. Šis modelis buvo sukurtas atsižvelgiant į Vaga Vaga mieste taikytą konferencijų pavyzdį. Bendruomenės konferencijose į konfliktų sprendimą įtraukiami ne tik aukos ir kaltininko šeimos, taip pat vietinės ir aplinkinės bendruomenės[88]. Šis modelis apibūdinamas kaip įrankis, kuris leidžia tiems ką įvykęs incidentas paveikė labiausiai, susirinkti kartu tam, kad išreikšti savo jausmus, papasakoti kokią žalą patyrė ir sukurti žalos atlyginimo planą bei išvengti pasikartojimo ateityje. Šis konferencijų modelis yra reintegracinis, nes leidžia nusikaltusiam asmeniui „ištaisyti klaidas“ ir išvengti stigmatizacijos. Pažymėtina, kad šiose konferencijose, kaip ir

[86] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 52.
[87] Törzs, E., *supra* note 83.
[88] Różyńska, J, *supra* note 81.

Vaga Vaga modelyje, yra naudojami iš anksto parengti klausimai. Visi konferencijos dalyviai gali išreikšti savo mintis bei jausmus, taip pat dalyvauti susitarimo ar plano kūrime. Tik šiam modeliui yra būdinga tai, kad po konferencijos visi dalyviai susirenka prie užkandžių stalo, bendrauja tarpusavyje ir tai yra vertinama kaip pereinamasis etapas atgal į kasdienį gyvenimą po emocinės ir gilios diskusijos. Toks modelis naudojamas ne tik įkalinimo įstaigose ir baudžiamojo proceso metu, tačiau ir mokyklose, darbovietėse ir kt.

Atkuriamojo teisingumo ir mediacijos centre Minesotos universitete posėdžio, skirto diskusijai apie šeimos grupės konferencijų privalumus ir trūkumus, metu buvo nustatyta, kad:

- jei konferencijos yra vedamos policijos pareigūno arba probacijos darbuotojo, procesą turi ko-facilituoti apmokytas vietos bendruomenės savanoris;
- visi asmenys, koordinuojantys konferencijas privalo baigti mokymus konfliktų sprendimo, socialinių ir komunikacinių įgūdžių temomis;
- konferencijos turi būti organizuojamos tokiu būdu, kad būtų ypatingai jautriai atsižvelgta į nukentėjusiojo poreikius. Aukai turi būti išsamiai paaiškinta apie konferencijos naudą ir rizikas. Ji turi savarankiškai priimti sprendimą dėl dalyvavimo konferencijoje bei dėl to kas iš jos artimųjų dalyvaus konferencijoje. Jai turi būti suteikta galimybė pirmai pradėti pasakoti apie savo išgyvenimus, susijusius su nusikaltimu bei turėti didžiausią įtaką atkuriamojo pobūdžio sprendimui;
- konferencijos sesija turi būti vedama lanksčiu ir nedirektyviniu būdu.

Manoma, kad šeimos grupės konferencijos turi didesnį pataisų potencialą nei mediacija, nes jos: suteikia galimybę atsižvelgti ne tik į aukos interesus ir patenkinti jos poreikius, bet ir daugelio kitų nukentėjusių nuo nusikaltimo, taip pat suteikia galimybę išnaudoti šeimų ir kitų konferencijoje dalyvaujančių asmenų emocinį ir reintegracinį potencialą bei suteikia galimybę atkurti ir sustiprinti šeimų, paliestų nusikaltimo, bendruomenę[89].

Konferencijų modelio pranašumas yra tas, kad jis gali būti taikomas bylose, kuriose nėra nustatyta nusikaltimo auka. Tokiu atveju visuomenė arba žalą patyrusi bendruomenė gali atstovauti nukentėjusiai šaliai ir byla gali būti išnagrinėta vadovaujantis atkuriamojo teisingumo principais[90].

1.2.3. Apskritojo stalo diskusijos

Kitas atkuriamojo teisingumo modelis, kuris taikomas įkalinimo įstaigose, yra apskritojo stalo diskusijos. Šiame procese yra išplėstas suinteresuotų šalių ratas ir skirtingai nei mediacijose ir konferencijose, kur yra ribotas dalyvių skaičius, jame gali dalyvauti visi nusikaltimu suinteresuoti bendruomenės nariai ir teisėsaugos institucijų atstovai. Apskritojo stalo diskusijos dalyviai prašomi

[89] Różyńska, J., *supra* note 81.
[90] Törzs, E. *supra* note 83.

išreikšti savo jausmus apie nusikaltimą ir tai tęsiasi tol kol bus pasiektas sprendimas. Šalių bendravimą palengvina ir apsaugo diskusijos vedėjas/prižiūrėtojas, kuris dažnai yra bendruomenės narys. Apskritojo stalo diskusijos gali būti labiau ritualinės, nes pokalbio „gabaliukas“ perduodamas nuo vieno dalyvio kitam, ir dalyvis turintis jį, yra vienintelis, kuriam leidžiama kalbėti. Šis modelis yra orientuotas ne tik į aukos, kaltininko, jų šeimų poreikių patenkinimą, tačiau ir į bendruomenės, paliestos nusikaltimo, „išgydymą“. Bendruomenės dalyvavimas šiame procese suteikia galimybę sužinoti jai apie nusikaltimų priežastis ir imtis veiksmų, kad užkirstų kelią jiems ateityje.

Šio modelio šaknys kyla iš Šiaurės Amerikos aborigenų, kurie pradėjo taikyti šį tradicinėmis taikos palaikymo praktikomis pagrįstą modelį, kovoje su neteisėtais vietinių nepilnamečių veiksmais. Baudžiamojoje justicijoje apskritojo stalo diskusijų modelis pradėtas taikyti nuo 1990 m. iki teismo sprendimo priėmimo. Susitikimai buvo organizuojami atsižvelgiant į bendruomenę ir vyko kartu su nusikaltimo auka, kaltininku, jų šeimų nariais, juos palaikančiais asmenimis, visais suinteresuotais bendruomenės nariais bei teisėsaugos institucijų atstovais, t.y. policijos pareigūnais, prokurorais, teisėjais ir kt. Visi šio proceso dalyviai būdavo lygiaverčiai[91].

Apskritojo stalo diskusijos modelis veikia remiantis šiais principais:

- nusikaltimu buvo pažeisti aukos ir kaltininko santykiai bei bendruomenėje nusistovėjusios elgesio taisyklės;
- bendruomenei yra labai svarbios vertybės, į kurias pasikėsinta;
- bendruomenė gali nustatyti nusikalstamumo priežastis bei jas pašalinti.

Minėti principai rodo pagrindinę atkuriamojo teisingumo mintį, kad nusikaltimas nėra vien teisės aktų pažeidimas, tai pirmiausia yra žala, padaryta asmeniui ir/ar bendruomenei.

Šio modelio procedūra yra sunki, reikalaujanti daug laiko ir didelio vietos bendruomenės bei teisėsaugos institucijų aktyvumo, todėl atsižvelgiant į tai, nėra naudojama nesunkaus nusikaltimo atveju. Netgi sunkaus nusikaltimo atveju, prieš priimant sprendimą konfliktą spręsti apskritojo stalo diskusijoje, yra vertinama kaltininko pozicija ir charakteris, o ypatingai jo motyvacija atlyginti padarytą žalą bei atsisakyti savo ikišiolinio gyvenimo, taip pat aukos požiūris į dalyvavimą apskritojo stalo diskusijoje bei jos ir kaltininko artimųjų pozicijos[92]. Bendruomenės ir teisėsaugos institucijų partnerystės būtinumas, daro šį modelį ypatingu.

Literatūroje yra nurodoma, kad šiame modelyje labai svarbus yra pasakojimas. Apskritojo stalo diskusijos yra pasakojimų procesas. Siekiant suprasti situaciją ir rasti gerus būdus, vedančius į priekį, nėra naudojamas paskaitų skaitymas arba patarimų dalijimas. Šiame procese naudojamos dalyvių pasakojamos sunkios, skaudžios, džiaugsmingos, beviltiškos ir pergalingos istorijos ir patirtys. Dalindamiesi savo istorijomis, diskusijos dalyviai suranda būdą suprasti vienas kitą,

[91] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 53.
[92]Różyńska, J., *supra* note 81, p. 29–35.

prisijungti vienam prie kito, o klausantis šių istorijų tampa daug sunkiau matyti kažką kaip nutolusį „kitą“. Istorijų pasakojimas taip pat padeda žmonėms analizuoti savo mintis bei išgyvenimus, suprasti kas įvyko ir kaip tai juos paveikė. Klausimasis šiame procese taip pat yra labai svarbus, nes jis įgalina pasakotoją. Apskritojo stalo diskusijose didelę reikšmę taip pat turi susitelkimas ties santykiais. Pažymėtina, kad pasitikėjimo kūrimui ir ryšio tarpusavio užmezgimui skiriama tiek pat laiko kiek kalbėjimui apie konfliktą ar svarstomą problemą ir sutarimo (konsensuso) radimui. Praktika rodo, kad nesukuriant žmonių pasitikėjimo ir tarpusavio ryšio, iškyla grėsmė, kad sutarimas nebus pasiektas arba nustatyti planai nebus įgyvendinti[93].

Apskritojo stalo diskusijų modelio taikymas penitencinėje sistemoje nėra gausus, bet kiekvienas pavyzdys yra ypatingas ir vertingas šiai sistemai. Vienas iš tokių pavyzdžių yra Huikahi atkūrimo ratas, sukurtas Hawai‘i Friends of Restorative Justice organizacijos bendradarbiaujant su Havajų viešojo saugumo departamentu ir Bendruomenių sąjungą kalėjimuose (angl. Community Alliance on Prisons). Šis projektas skirtas įkalintiems asmenims, jų šeimoms ir nusikaltimo aukoms, siekiant išspręsti įkalintų asmenų poreikius sėkmingai sugrįžti į bendruomenę, kurioje nėra nusikaltimų ir narkotikų. Šiame procese taip pat aptariamas visų dalyvių susitaikymo poreikis. Diskusijų metu nuteistasis nustato sau tikslus, o visi kiti dalyvaujantys padeda jam nuspręsti kaip geriausiai juos pasiekti. Taip sudaromas „perėjimo“ planas. Huikahi atkūrimo rate dalyvauja nuteistasis, jo partneris, vaikai, artimi giminaičiai, bendruomenės atstovai ir įkalinimo įstaigos atstovai. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad nusikaltimo auka šiame procese nedalyvauja, tačiau yra aptariami jai padarytos žalos atlyginimo bei atsiprašymo klausimai (dažniausiai tai būna atsiprašymo laiškai), kurių sprendimai įtraukiami į planą. Tuo atveju, kai nusikaltimo auka yra nežinoma, su ja nėra galimybės susisiekti arba ji nenori kontaktuoti, į planą įtraukiama su atgaila susijusi sąlyga, kad nuteistasis po paleidimo privalo nevartoti narkotinių medžiagų ir būti produktyviu bendruomenės nariu. Huikahi atkūrimo ratas yra orientuotas į geresnę nuteistųjų integraciją į visuomenę. Jame taikomi pagrindiniai visuomenės sveikatos ugdymo metodai, naudojamas atkuriamas teisingumas ir į sprendimą orientuoti trumpalaikės terapijos metodai. Tyrimai rodo, kad šis modelis mažina recidyvizmą, jo dalyviai yra patenkinti procesu, o priklausomi nuo narkotinių medžiagų vartojimo nuteistieji gydymu[94].

Kitas šio modelio pavyzdys yra Kanados nacionalinės parolio (lygtinio paleidimo) tarybos sukurtas atleidimo ratas (angl. releasing circle). Ši institucija, organizuodama lygtinio paleidimo

[93] Törzs, E. *supra* note 83.

[94] Walker, L., Huikahi Restorative Circles: Group Process for Self-Directed Reentry Planning and Family Healing. *European Journal of Probation* [interaktyvus]. 2010, Nr. 2: 76–95 [žiūrėta 2019-02-21]. <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=401113007091099082004077108097090023049032046034087025094067007099069127101072072106102031052055041038044015084125123073001119011046009002009121070091107014006098118017066082114100075008026012002080085080010076083026029123118119007106020070119016122029&EXT=pdf>.

vykdymą, daug dėmesio skiria darbui su nuteistaisiais įkalinimo įstaigose, todėl sukūrė specializuotus posėdžius nuteistiems aborigenams, į kuriuos yra įtraukiama auka ir aborigenų bendruomenė[95]. Šiuose posėdžiuose, svarstant nuteistojo paleidimo klausimą, kalbama apie tai, kas paskatino nusikalsti ir kokį poveikį nusikaltimas turėjo visiems dalyvaujantiems posėdyje. Jų metu taip pat užtikrinama, kad nuteistajam yra priimtinos atitinkamos nuostatos susijusios su parama ir atsakomybe[96].

Šiame atkuriamojo teisingumo modelyje labai svarbu, kad diskusijų metu kaltininkas pripažintų savo kaltę ir prisiimtų atsakomybę už padarytus veiksmus. Proceso organizatoriai turi sudaryti tinkamas sąlygas nusikaltusiojo elgesiui koreguoti. Apskritųjų stalų diskusijų modelis taikomas tiek nepilnamečiams, tiek suaugusiems. Praktikoje taikomi ir kiti modeliai, sukurti atsižvelgiant į apskritojo stalo diskusijų modelį, - tai sutaikymo, sprendimo priėmimo ir bendruomenių apskritieji stalai[97].

[95] Johnstone, G., Van Ness, D.W. *Handbook of Restorative Justice*. NewYork: Routledge, 2013, p. 315.
[96] Noakes-Duncan, T. *supra* note 48, p.5.
[97] Michailovič, I., et al. *supra* note 4, p. 53.

2. UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS TAIKANT ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIUS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

2.1. Belgija

Devintajame dešimtmetyje keletas Belgijos politinių ir visuomeninių įvykių bei pokyčių sustiprino nukentėjusiojo padėtį baudžiamajame procese. Belgija buvo pripažinta Europos šalimi, kurioje buvo dedamos didžiausios pastangos siekiant pagerinti nukentėjusiojo teisinę padėtį. Šis vystymasis 1998 m. laikinai sustojo kartu su Franchimont įstatymu, žymiai padidinusiu aukų teises baudžiamojoje procedūroje. 2003 m. buvo pateikti platesnio masto pasiūlymai, kurie sustiprino aukos vaidmenį tiek baudžiamajame, tiek bausmės vykdymo procesuose.

Pažymėtina, kad Belgijoje didelis dėmesys buvo nukreiptas net tik į nukentėjusiuosius bet ir į tai, kaip nusikaltėlis gali pasikeisti bausmės vykdymo laikotarpiu. Teigiama, kad tai logiška pasekmė to, kad buvo padidintas dėmesys nukentėjusiam baudžiamajame ir bausmės vykdymo procesuose. Nuo 1996 m. keletas teisingumo ministrų savo dokumentuose pabrėžė nukentėjusiojo interesus nusikaltimo kaltininko laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu ir nusprendė kiek tai įmanoma integruoti atkuriamojo teisingumo principus. Naujame įkalinimo įstaigų įstatymo projekte buvo pasiūlyta, kad pagrindiniai laisvės atėmimo bausmės tikslai yra „žalos apribojimas“, atsirandantis dėl įkalinimo, nuteistojo reintegracija ir „atkūrimas“ aukai. Šis įstatymo projektas, grindžiamas gyvenimo kalėjime „normalizavimo“ principu ir sutelkiantis dėmesį į reintegracinius ir atkūrimo metodus, buvo priimtas Belgijos parlamente 2005 m. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad padidintas dėmesys aukos priežiūrai jau buvo numatytas 1998 m. teisės aktuose, reglamentuojančiuose nuteistųjų lygtinį paleidimą. Pavyzdžiui, priimant sprendimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo, būtina nustatyti koks yra jo požiūris į nusikaltimo auką. Tam tikroms aukų kategorijoms suteikta teisė kreiptis į lygtinio paleidimo komisiją dėl grėsmės jų interesams nuteistojo lygtinio paleidimo atveju. Kai kurioms aukų grupėms suteikta galimybė dalyvauti komisijų posėdžiuose. Galiausiai, nusikaltimo aukos taip pat gali būti informuotos apie nuteistojo lygtinį paleidimą ir sąlygas susijusias su jų interesais[98].

1998 m. Belgijos Teisingumo ministerija užsakė Leuven ir Liege universitetuose tyrimą, kurio pagrindinis klausimas buvo, kokiu būdu bausmė, o ypatingai įkalinimas, gali prisidėti prie teisingesnio ir labiau harmoningo baudžiamojo teisingumo valdymo kaltininkui, aukai ir visuomenei. Tyrimo tikslas buvo orientuoti įkalinimą į nusikaltimų aukas ir atkuriamąjį teisingumą. Šis projektas buvo pradėtas šešiose Belgijos įkalinimo įstaigose, kuriose tyrinėtojai pradėjo konkrečias atkuriamojo teisingumo iniciatyvas, atsižvelgdami į konkrečią kiekvienos įstaigos

[98] Aertsen, I. Restorative Prison: where are we heading?*Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons*[interaktyvus]. Budapest: 2012 [žiūrėta 2019-02-24]. <https://mereps.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPublication_EN.pdf>

aplinką. Kartu su veiksmais, kuriais buvo siekiama palaipsniui arba ciklais įgyvendinti pokyčius tam tikrose aiškiai apibrėžtose srityse, buvo atliktas veiklos proceso ir rezultatų tyrimas. Atliekamas tyrimas turėjo taip pat prisidėti prie teorijos formulavimo proceso. Po beveik trejų metų tyrimo teisingumo ministras nusprendė įgyvendinti projektą visuose Belgijos įkalinimo įstaigose. Tai tapo nacionaline atkuriamojo teisingumo programa, turinti tikslą įkalinimo įstaigose atkurti santykius tarp nukentėjusiojo, kaltininko ir bendruomenės. Įgyvendinant programą, 2000 m. spalio mėnesį kiekvienoje įkalinimo įstaigoje, nepriklausomai nuo jos dydžio, buvo įdarbintas vienas patarėjas atkuriamojo teisingumo klausimais. Pagrindinė patarėjų užduotis buvo palaikyti pagarbos kultūrą kalėjime ir padėti kurti nuoseklią atkuriamojo įkalinimo politiką. Jiems buvo nustatyti šie tikslai: konsultacinių struktūrų tarp įvairių įkalinimo įstaigos skyrių kūrimas; įstaigos personalo supratimo apie atkuriamąjį teisingumą didinimas; konsultavimo struktūrų kūrimas tarp įkalinimo įstaigos ir bendruomenės; nuteistųjų supratimo apie aukų problemas ir atkuriamąjį teisingumą didinimas; aukų ir bendruomenės supratimo apie įkalinimą ir atkuriamąjį teisingumą didinimas[99]. Jų veikla nebuvo orientuota tiesiogiai į atskirus nuteistuosius ir nukentėjusiuosius, o į kalėjimo darbuotojus ir kalėjimo struktūras. Patarėjai siekė plėtoti požiūrį, įgūdžius, programas ir organizacinius pokyčius, kuriuos valdytų bei tvarkytų kalėjimo darbuotojai ir kiti asmenys. Pradėjus vykdyti programą patarėjai pirmiausia turėjo informuoti žmones įkalinimo įstaigose ir padaryti juos atvirus naujam požiūriui į atkuriamąjį teisingumą. Buvo būtina informuoti visus žmones, kurie dalyvavo nuteistųjų įkalinimo etape, t.y. visą kalėjimo personalą, ir pačius nuteistuosius. Būdai, kokias jie tai darė kiekvienoje įstaigoje buvo skirtingi, nes daug kas priklausė nuo konkrečios įstaigos dydžio, režimo ir pan. Pradžioje jie susidūrė su dideliu pasipriešinimu ir skepticizmu dėl „naujo metodo“ ir „naujo modelio“, kadangi kalėjimų sistema visada turėjo savo kultūrą, kuri egzistavo jau ilgą laiką, ir kuri netgi buvo laikoma būtina saugiam ir aiškiam kasdieniniam gyvenimui kalėjime. Taigi naujos idėjos ir pastangos atnaujinti sistemą buvo suprantamos kaip grėsmė. Žmonių informavimas pareikalavo daug laiko ir kantrybės, tačiau tai buvo būtinas žingsnis[100].

Belgijos patirtis rodo, kad atkuriamojo įkalinimo programoje turi būti atsižvelgiama į kuo daugiau „kalėjimo bendruomenės“ aspektų. Atkuriamojo teisingumo kultūros įkalinimo įstaigoje sukūrimas reiškia viso kalėjimo personalo paramą ir veiksmingą orientaciją į labai skirtingus kalėjimo organizacijos reiškinius. Dėl to atkuriamojo teisingumo kalėjimo struktūra yra pagarbos kultūros pagrindas. Atkuriamojo įkalinimo programoje labai svarbios yra įkalinimo įstaigų personalo iniciatyvos. Jų indėlis gali būti lemiamas siekiant įgyvendinti šią programą. Įgyvendinant atkuriamąjį įkalinimą reikia atsižvelgti į įstaigos administracinius ar organizacinius veiksnius ir

[99] Zalewski, W. *supra* note 30.
[100] Mariën, K. Restorative Justice in Belgian Prisons. *European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure*. Conference Publication. [interaktyvus]. Budapest: 2010[žiūrėta 2019-01-27]. <https://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf>.

imtis veiksmų šiose srityse. Labai svarbu, kad grupinė ar individuali veikla, kurioje dalyvauja nuteistieji, būtų nukreipta į nukentėjusįjį, skatinanti apmąstymus ir nuteistųjų atsakomybę. Atkuriamojo kalėjimo steigimo programa turi būti susieta su išoriniu pasauliu, ir šiuo atžvilgiu reikia imtis šių, į šešias kategorijas suskirstytų, veiksmų:

1. parengiamųjų veiksmų. Tai gali būti strateginio komunikacijos plano parengimas kalėjimo darbuotojams, nuteistųjų bylų pertvarkymas su tikslu surinkti ir įtraukti daugiau informacijos apie galimybes atlyginti žalą, pvz., informacijos apie aukų tapatybę, ieškinių sumas, teismų sprendimai dėl žalos atlyginimo, nes Belgijos kalėjimuose nuteistieji beveik neturi informacijos apie savo civilinius ieškinius[101];

2. jautrinimo, pvz., organizuojant diskusijų grupę tarp kalinių atkuriamojo teisingumo tema; informuojant vietinę bendruomenę apie įkalinimo įstaigos problemas;

3. informavimo, pvz., nuteistiesiems įteikiamus tesės aktų sąvadus papildant temomis susijusiomis su aukomis; organizuojant informacinio pobūdžio užsiėmimus kalėjimų darbuotojams apie aukų patirtis;

4. mokymo. Organizuojant sistemingesnes mokymo programas, skirtas integruoti aukų perspektyvą į kasdienį darbą, pvz., gali būti organizuojamos pareigūnams arba psichologams kalėjime; nuteistiesiems organizuojant programas, skatinančias suprasti nukentėjusiuosius;

5. tinklo kūrimo, pvz., sudarant laikiną arba nuolatinę konsultacinę grupę su organizacijos, teikiančios pagalbą nukentėjusiesiems, darbuotojais; plėtojant mediaciją ir atkuriamąjį teisingumą už kalėjimo ribų;

6. veiksmų, orientuotų į tiesioginį ar netiesioginį žalos atlyginimą, pvz., bendradarbiaujant su savivaldybių socialinėmis tarnybomis vykdyti skolų apmokėjimo programą; sudarant aukų ir nuteistųjų tiesioginių susitikimų programas; kuriant įvairias bendruomenines paslaugas kalėjime ir už jo ribų[102].

Visi aukščiau minėti veiksmai atliekami įkalinimo įstaigos lygmenyje. Organizuojant atkuriamąjį įkalinimą reikalinga yra aktyvi parama iš Centrinės kalėjimų administracijos, Teisingumo ministerijos, ir netgi teismų palaikymas ir bendradarbiavimas.

Pažymėtina, kad labai svarbu, jog patarėjai atkuriamojo teisingumo klausimais nesiimtų atlikti patys visų galimų užduočių, susijusių su atkuriamojo įkalinimo organizavimu, o stengtųsi motyvuoti ir remti kitus darbuotojus ir kitas tarnybas, tiek kalėjimo viduje, tiek už jo ribų, imtųsi iniciatyvos šia kryptimi, nes atsiranda akivaizdus pavojus juos samdant, kad kiti darbuotojai atleidžiami nuo atsakomybės ir būtinų įnašų į programą. To pavyzdys yra žalos atlyginimo fondo sukūrimas. Šis projektas susijęs su bloga daugelio nuteistųjų materialine padėtimi ir jų

[101] Mariën, K., *supra* note 75.
[102] Aertsen, I. *supra* note 100.

nesugebėjimu atlyginti aukai padarytą žalą. Pažymėtina, kad Belgijoje jau buvo vykdomas panašus projektas, kurio metu įkurtas atsiskaitymo fondas nepilnamečiams teisės pažeidėjams. Nevyriausybinė organizacija Suggnomè buvo pasirengusi vadovauti fondui ir jį administruoti, o labdaros įstaiga Welzijnszorg, sutiko būti rėmėju. Finansinę paramą taip pat pasiūlė Flamandų parlamentas. Fondo veikia taip, kad kai nemokusis nuteistasis nori ką nors padaryti savo aukai, jis gali kreiptis dėl finansinės paramos į žalos atlyginimo fondą. Specialus fondo komitetas, išnagrinėjęs nuteistojo paraišką, gali priimti ją su sąlyga, kad nuteistasis keletą valandų dirbs bendruomenės labui. Nuteistasis gauna iš žalos atlyginimo fondo ne didesnę negu 1250 eurų pinigų sumą, kurią jis perduos savo aukai. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad pagrindinis žalos atlyginimo fondo dėmesys skiriamas ne finansinei kompensacijai, kuri kartais yra gana simbolinė, o atsakomybės formavimui. Skundo žalos atlyginimo fondui pateikimas visada reiškia tiesioginį ar netiesioginį ryšį tarp nuteistojo ir nukentėjusiojo. Tai daroma įsikišant aukos ir nusikaltėlio mediaciją vykdančiai organizacijai (Suggnomè). Tokiu būdu auka aktyviai dalyvauja sprendimų priėmimo procese. Nuteistasis turi savarankiškai apsvarstyti kokį prasmingą darbas, savo aukos atžvilgiu, gali padaryti. Jis taip pat turi aktyviai ieškoti institucijos, kuriai jis gali pasiūlyti savo paslaugas, o įkalinimo įstaiga turi sudaryti sąlygas, kad šis darbas bendruomenės labui būtų įmanomas. Tam tikrais atvejais gali būti suteiktas leidimas išvykti už įstaigos ribų.[103]

Belgijos Teisingumo ministerijos iniciatyva buvo teikiamos papildomos priemonės, skirtos remti patarėjus atkuriamojo teisingumo klausimais, taip pat kitus atkuriamojo įkalinimo kūrimo programoje dalyvaujančius asmenis ir tarnybas. Leuven ir Liege universitetai parengė praktinį vadovą (Vademecum) olandų ir prancūzų kalbomis, apie veiksmingą atkuriamojo teisingumo įgyvendinimą kalėjimuose. Kita labais svarbi priemonė buvo Leuven universiteto bibliografijos apie atkuriamąjį teisingumą ir atkuriamąjį įkalinimą sudarymas. Šioje bibliografijoje pateikiamos apie 250 nacionalinių ir užsienio straipsnių, knygų ir dokumentų santraukos. Tokios rūšies mokslinės paslaugos atkuriamojo kalėjimo kūrimo programai suteikia universitetams nuolatinį ryšį su praktikos pokyčiais[104].

2008 m. Centrinė kalėjimų administracija nusprendė panaikinti Belgijos kalėjimuose patarėjo atkuriamojo teisingumo klausimais pareigybę. Sprendimas buvo visiškai netikėtas ir buvo priimtas be išankstinių konsultacijų su pačiais patarėjais. Oficialus Centrinės kalėjimų administracijos argumentas buvo toks, kad atkuriamojo teisingumo kultūra jau buvo pakankamai įsišaknijusi ir labiau vyravo užduotys, susijusios su veiksmingu kalėjimo valdymu. Belgijos patirtis rodo, kad nors gero ir pagarbaus bendradarbiavimo su baudžiamosios teisenos institucijomis plėtojimas yra labai svarbus, tačiau reikia žinoti ir pasiruošti institucionalizacijos rizikai. Belgijos

[103] Aertsen, I. *supra* note 98.
[104] *Ibid.*

atveju, iš pradžių atkuriamojo teisingumo plėtojimui naujų patarėjų kalėjime įdarbinimui buvo skiriami finansiniai ištekliai, bet po kurio laiko šiuos išteklius sistema visiškai įsisavino ir jie buvo naudojami jos veikimui[105].

Atkuriamojo įkalinimo programos įgyvendinimo metu kalėjimuose pirmą kartą pradėta taikyti mediacija tarp nuteistųjų ir aukų. Šios formos plėtojimui didelę reikšmę turėjo nevyriausybinės organizacijos Suggnome veikla, kuri trijuose Belgijos įkalinimo įstaigose pradėjo eksperimentinę programą, suteikiančią aukoms ir nuteistiesiems galimybę dalyvauti mediacijoje. Mediacija buvo taikoma dažniausiai sunkių nusikaltimų aukoms ir kaltininkams. Per devynerius metus nevyriausybinė organizacija Suggnome gavo 630 prašymus dėl mediacijos organizavimo, iš kurių 124 prašymai buvo susiję su nusikaltimais nuosavybei, 108 su žmogžudyste ir 111 su seksualiniais nusikaltimais[106]. Pažymėtina, kad pradinis postūmis taikyti mediaciją baudžiamojoje justicijoje Belgijoje kilo 1980 m. antroje pusėje iš smulkių iniciatyvų nepilnamečių nusikalstamumo srityje. Tačiau per ateinantį dešimtmetį taikinamasis tarpininkavimas suaugusiųjų baudžiamojoje justicijoje augo greičiau nei nepilnamečių. 1993 m. Leuven universiteto mokslinių tyrimų grupė „Penologija ir viktimologija“ pradėjo projektą „Mediacija žalos atlyginimui“. Tai buvo bandomasis projektas, kuriuo buvo siekiama sukurti tarpininkavimo koncepciją ir metodą sunkesnių nusikaltimų atvejais, kurie neatitinka lygtinio paleidimo arba baudžiamosios mediacijos (*penal mediation*) sąlygų. Šio projekto tikslas buvo mediacijos efektyvumo per teismų praktikos prizmę ištyrimas ir nustatymas kokios apimties mediacijos naudojimą gali „priimti“ Belgijos atkuriamojo teisingumo sistema[107]. Po trijų bandomojo laikotarpio metų projektas gavo pripažinimą ir Teisingumo ministerijos finansavimą ir palaipsniui tapo nacionaline programa. Dvi skėtinės nevyriausybinės organizacijos Suggnome ir Mediante tapo atsakingomis už programos įgyvendinimą visoje šalyje. Išskyrus tai, kad ši programa buvo taikoma sunkių nusikaltimų atveju, jai taip pat buvo būdingas vietinės partnerystė (savivaldybės, teisėsaugos institucijų, mokslų akademijų ir kt. atstovai) sukūrimas. Šis bendradarbiavimas buvo įtvirtintas bendru protokolu, kuriame išdėstyti partnerystės tikslai, uždaviniai ir pareigos[108].

2005 m. birželio mėn. Belgijos parlamentas priėmė mediacijos įstatymą, kuriuo mediacija leidžiama iki ikiteisminio tyrimo metu, ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo metu bei po ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo metu. Konflikto šalys nepriklauso nuo teisėsaugos institucijų ir gali pačios inicijuoti mediacijos procesą. Pagrindinis teisėsaugos institucijų vaidmuo

[105] Marién, K., Restorative Justice in Belgian Prisons[interaktyvus], 2010-07-19[žiūrėta 2019-01-27]. <https://mereps.foresee.hu/en/segedoldalak/news/270/5a63f29028/214/>.
[106] Szczepaniak, P. *Sprawiedliwość naprawcza w resocjalizacji więźniów*. Warszawa : UW. Inst. Profilaktyki Społ. i Resocjalizacji, 2016, p. 202.
[107] *Ibid*. p. 358.
[108] Aertsen, I. The intermediate position of restorative jusice:the case of Belgium. *Institutionalizing restorative justice*. New York: Routledge, 2012.

yra tinkamai informuoti aukas ir nusikaltėlius apie mediacijos galimybę. Mediacijos įstatymas nenumato ir neišskiria tam tikrų rūšių nusikaltimų, kurie yra tinkami taikinamajam tarpininkavimui, tačiau daugiausiai mediacija taikoma sunkių nusikaltimų atveju[109].

Atkuriamojo teisingumo plėtrai Belgijoje turėjo didelę įtaką moksliniai teismų sprendimų ir bausmės atlikimo tyrimai bei vertinamieji tyrimai. Jie skatino įvairių programų atkuriamojo teisingumo srityje atsiradimą. Literatūroje teigiama, kad ne mažą poveikį atkuriamojo teisingumo programų atsiradimui padarė teisingumo dimensijos krizė, kuri kilo 1996 m. Europoje, o ypatingai „garsiai“ Belgijoje, ir kurios priežastis buvo socialinis šokas dėl žiaurių nusikaltimų prieš vaikus. Galima teigti, kad Belgijos atsaku į krizę buvo atkuriamojo teisingumo įdiegimas įkalinimo įstaigose. Visuomenė ir politikai susitelkė ties tuo, kad tradicinis baudžiamasis teisingumas yra neefektyvus, todėl būtina jį modernizuoti. Penitencinės sistemos modifikavimas buvo atsakas į paramos ir savitarpio pagalbos tėvams, vaikams bei moterims grupių reikalavimus. Buvo imtasi didelių pastangų, daugiausia naudojant atkuriamojo teisingumo metodus, siekiant įtraukti nusikaltimų aukas į teisingumo sistemą. Didžiausią įtaką penitencinės sistemos modifikavimui padarė atsakinga ir drąsi politikų pozicija, nes šioje situacijoje jie sugebėjo pateikti visapusišką problemos sprendimo būdą, neatsižvelgdami į aukos padėties paveiktą visuomenės nuomonę taikyti represijas. Aukų judėjimas sukėlė tai, kad visuomenės reakciją į nusikaltėlio elgesį turi lydėti toks poveikis, kuris suteikia aukoms galimybę būti išklausytoms ir padės joms atkurti saugumo jausmą bei visuomenės tikėjimą teisingumo sistema. Aukos padėties pagerėjimo laukimas ėjo kartu su įsitikinimu, kad kalėjimas nebaugina nusikaltėlių ir nemažina recidyvo. Keletas atliktų tyrimų parodė, kad nuteistųjų patirtis gauta būnant izoliuotiems nuo visuomenės jų nereabilituoja, o duoda atvirkštinius rezultatus. Galiausiai šis suvokimas apie kalėjimų nekompetenciją reabilituoti nuteistuosius ir aukų aimanavimai tapo postūmiu atkreipti dėmesį į alternatyvą tradicinei teisingumo sistemai atkuriamojo teisingumo forma[110].

2.2. Norvegija

Norvegijos baudžiamojo teisingumo sistema yra orientuota į atkuriamąjį teisingumą. Šios šalies žemas įkalinimo lygis ir žemas recidyvizmo lygis daugiausia priklauso nuo atkuriamojo teisingumo idėjos. Norvegijos baudžiamojo teisingumo sistema orientuota į nuteistųjų reabilitaciją, nuteistųjų susitaikymą su aukomis ir bendruomene. Visa tai yra šios sistemos pagrindas. Norvegijoje laikomasi požiūrio, kad kuo nuteistasis yra arčiau visuomenės, į kurią grįžta, tuo lengvesnė bus jo reintegracija.

[109] Lauwaert, K., Aertsen, I. With a little help from a friend: desistance through victim–offender mediation in Belgium. *Restorative Justice: An International Journal*. 2016, 4(3): 345-368.
[110] Szczepaniak, P. *supra* note 106, p. 359.

Norvegijos kalėjimai yra žinomi kaip geriausi ir humaniškiausi pasaulyje. Atkreipiamas dėmesy į tai, kad Norvegijos pataisos tarnybos direktorato užduotis yra užtikrinti tinkamą suėmimo ir laisvės atėmimo bausmės vykdymą, atsižvelgiant į piliečių saugumą ir užkertant kelią bandymams grįžti prie nusikalstamo gyvenimo, leidžiant nusikaltėliams savo iniciatyva keisti savo nusikalstamą elgesį[111]. Vadovaujantis bausmių vykdymo įstatymu bausmė vykdoma taip, kad būtų atsižvelgta į bausmės tikslą. Toks bausmės vykdymas padeda užkirsti kelią naujiems nusikaltimams, ramina visuomenę ir užtikrina geras kalinimo sąlygas. Taigi pataisos tarnyba veikia atsižvelgdama į saugumą, tikslą ir bendrą teisingumo esmę. Visos su pataisomis susijusios veiklos turi atitikti šias vertybes: atvirumą, pagarbą, profesionalumą ir įsipareigojimą.

Prieš įvedant atkuriamąjį teisingumą, Norvegijoje buvo baudžiamoji sistema, kuri priklausė nuo nuteistųjų gydymo. Gydymas buvo medicininis ir nuteistieji buvo kalinami tiek laiko, kiek buvo gydomi, t.y. jų kalinimas priklausė nuo gydymo sėkmės. Tačiau 1968 m. Norvegijos žmonės nenorėjo daugiau tokios baudžiamosios sistemos, todėl buvo suformuota Norvegijos asociacija baudžiamajai reformai (angl. Norwegian Association for Criminal Reform), kurią sudarė intelektualai, politiškai aktyvūs žmonės ir nuteistieji. Ši asociacija 1970 m. panaikino priverstinio darbo sistemą, o iki 1975 m. nepilnamečių nusikalstamumo centrus.

Jos nariai įsipareigojo kovoti prieš institucijas, kuriose buvo gydomi ir kalinami nuteistieji bei ginti juos, o ypatingai kalinamus asociacijos narius. Viena iš tokio tipo pataisos įstaigų panaikinimo strategijų buvo pabandymas daryti įtaką parlamentiniam procesui ir sukurti išorinį spaudimą mobilizuojant viešąją nuomonę. Šiam tikslui pasiekti, asociacija pasinaudojo išskirtine sistemos demaskavimo strategija. Raštuose, konferencijose ir pan., pagrindiniu asociacijos argumentu buvo tai, kad nepilnamečiai nuteistieji, kurie buvo atrinkti gydymui, visiškai nepriimtų „ištiestos visuomenės rankos“. Jie patyrė neapibrėžtos sankcijos bausmę kaip ir daugelis kitų, nes tai reiškė daug ilgesnį prievartos laikotarpį nei būtų galima pateisinti atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą. Naujas baudžiamasis modelis nebuvo sėkmingas, nes 91proc. pirmų 100 klientų buvo recidyvistai. Pasak naujo modelio kūrėjų, recidyvizmas nebuvo problema, jų tikslas buvo panaikinti nepilnamečių nusikalstamumo centrus ir priverstinio darbo sistemą, todėl šie pirmi žingsniai buvo sėkmingi. Asociacija nesiekė reformuoti nepilnamečių pataisos įstaigos, o jas panaikinti. Dar viena jos strategija buvo niekada nepristatyti alternatyvų arba geresnių ir naudingesnių nepilnamečių pataisos įstaigų. Tokių strategijų taip pat buvo imtasi naikinat priverstinio darbo sistemą. Prie to prisidėjo Norvegijos spauda, kuri iniciavo drąsiausią spaudos kampaniją, kurios metu asociacijos vaidmuo buvo nepatvirtinti atitinkamos kontrolės sistemos rekonstrukcijos. Matyti, kad pagrindinė asociacijos užduotis buvo moksliškai pagrįstos kritikos senajai baudžiamajai sistemai (N. Christie)

[111] Kristoffersen, R. Relapse study in the correctional services of the Nordic countries[interaktyvus]. [žiūrėta 2019-03-12]. < http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=265199>.

organizavimas ir nukreipimas tinkama linkme. Apibendrinant, asociacijos argumentavimo šaknys glūdi nukrypimo ir nusikalstamo elgesio sociologijoje, kuri su šiuo moksliniu pagrindu atrodė nepakankama. Taip pat svarbus tai, kad gerovės valstybėje ir aplinkoje, kur apskritai buvo tikrinamos valstybės kontrolės priemonė, plačiosios visuomenės požiūris į „klajojančius“ gyventojus pasikeitė. Šis besikeičiantis požiūris koresponduoja su socialinių profesijų augimu[112]. Žymus kriminologas N. Christie kritikavo baudžiamąją sistemą, kurioje visiškai yra ignoruojamas nukentėjusysis. Jis nusikaltimą parodė kaip konfliktą, kurį anot jo, valstybė „vagia“ iš labiausiai juo suinteresuotų asmenų, t.y. aukos ir kaltininko[113]. Aukos ir kaltininko mediacijos problema buvo aptarinėjama dešimtmetį ir tik 1981 m. atsirado pirmieji mediacijos centrai. 1987 m. esant mediatorių trūkumui, buvo atidarytas mediatorių rengimo centras.1989 m. 84 Norvegijos municipalitetuose veikė 81 mediacijos centras. Profesoriaus N. Christie idėjos ir politinis klimatas susiliejo su Norvegijos mediacijos ir susitaikymo tarnybos (norveg. Konfliktrådet) kūrimu ir 1991 m. parlamento įstatymu, reglamentuojančiu mediacijos ir susitaikymo tarnybos, kaip nuolatinės baudžiamosios teisės institucijos, veiklą. Šioje institucijoje mediatoriai/fasiliatoriai yra savanoriai iš savivaldybės, kuriems simboliškai atlyginama už tai. Šalys privalo susitikti akis į akį, tiesiogiai, o advokatai konferencijose/mediacijoje dalyvauti negali. Taigi mediacijos formatas yra įtvirtintas įstatyme. Bendruomenės ir šalių įgalinimas yra mediacijos ir susitaikymo tarnybos idėjos ir etoso[114] esmė [115].

Naujas požiūris į baudžiamąją sistemą padarė įtaką ir bausmių vykdymo politikai, kuri tapo orientuota į atkuriamąjį teisingumą. Norvegijos žemas įkalinimo lygis ir žemas recidyvizmo lygis tai atkuriamojo teisingumo idėjos įgyvendinimo penitencinėje sistemoje rezultatai. Atkuriamojo teisingumo, kurio tikslas yra nusikaltimu padarytos žalos atlyginimas, o ne baudimas, įvedimas patiesė kelią Norvegijos kalėjimų sistemos transformacijai. Šis naujas atviresnės, progresyvesnės kalėjimų sistemos požiūris skatina nuteistųjų reabilitaciją, o ne baudimą. Norvegų kalėjimų modelis grindžiamas prielaida, kad visi piliečiai, įskaitant nuteistuosius, turi teisę į švietimą, darbą ir sveikatos paslaugas. Paslaugos, kurios yra būtinos nuteistųjų reabilitacijai turėtų būti teikiamos vietos ir bendruomenės organizacijų bei paslaugų teikėjų. Tai yra švietimo, sveikatos, odontologijos, bibliotekos, religinės, darbo bei gerovės ir psichiatrijos paslaugos. Tai daro bendruomenę atskaitingą ne tik prieš nuteistųjų paleidimą, tačiau tai padeda nuteistųjų reintegracijai, kuri būtina siekiant užkirsti kelią būsimam pakartotiniam nusikalstamam elgesiui. Šio

[112] Papendorf, K.'The Unfinished: Reflections on the Norwegian Prison Movement[interaktyvus].*Acta Sociologica*. 2006, 49 (2): 127–137[žiūrėta 2019-03-03].
< https://www.jstor.org/stable/20459921?seq=1#page_scan_tab_contents>.
[113] Christie, N. *supra* note 4, p.4.
[114]**Pastaba.** Etosas – iš graikų kalbos kilęs žodis -ethos – būdas, paprotys, įprotis. Sociologijoje ir filosofijoje tai socialinės grupės priimtų taisyklių, kurios reguliuoja jos narių elgesį, visuma.
[115] Dale, G., Hydle, I., Challenging The Evaluation of Norwegian Restorative Justice Experiences. *British Journal of Community Justice*. 2008, 6(2):69-70.

modelio nauda apima paslaugų teikimo ryšio užmezgimą ir ankstyvą nuteistųjų reintegraciją į visuomenę. Bendruomenės dalyvavimas nuteistųjų reabilitacijoje sustiprino ryšius ir bendravimą, priešingai nei anksčiau buvęs Norvegijoje baudžiamasis įkalinimo modelis[116].

Gyvenimas Norvegijos įkalinimo įstaigose atrodo yra labai malonus ir prabangus, tačiau tai nėra naivumo rezultatas. Įkalinimo įstaiga skirta parengti nuteistuosius sunkiai ar skausmingai vidaus pertvarkai[117]. Anot Norvegijos didžiausios mažo saugumo įkalinimo įstaigos Bastoy buvusio direktoriaus Arne Kvernvik Nilsen – įstaigos tikslas nėra nubausti ar ieškoti keršto. Vienintelė bausmė - atimti nuteistojo teisę būti laisvu visuomenės nariu. Norvegijos didžiausios mažo saugumo įkalinimo įstaigos Bastoy buvęs direktorius teigė, kad jo tikslas yra sukurti aplinką, kurioje nuteistieji galėtų lavinti savigarbą ir pertvarkyti savo gyvenimą[118].

Skirdamas laisvės atėmimo bausmę, teismas apribojo tik nuteistojo teisę į laisvę, todėl nuteistasis turi visas teises, kaip ir kiti Norvegijoje gyvenantys asmenys. Niekas negali atlikinėti laisvės atėmimo bausmės griežtesnėmis sąlygomis, nei tai būtina visuomenės saugumui užtikrinti. Todėl nuteistieji turi būti laikomi kuo žemesnio saugumo įstaigose. Gyvenimas įkalinimo įstaigoje turi būti kiek įmanoma panašus į gyvenimą laisvėje. Galimybę įgyvendinti „normalumo principą“ (angl. the principle of normality) įstaigose žinoma riboja saugumo reikalavimo priežastys ir pataisos valdymo sistema, įkalinimo įstaigų skirtumai ir personalas, infrastruktūros ir finansiniai ištekliai. Tačiau yra pagrindinis principas, o nukrypimas nuo jo turi būti argumentuotas. Turi būti rimta priežastis tam, kad neleisti nuteistajam įgyvendinti jo teisių, o ne pripažinti jam jas. Vadovaujantis normalumo principu nuteistasis atlikdamas laisvės atėmimo bausmę turi tikslą sugrįžti į visuomenę. Kuo penitencinė sistema yra labiau institucionalizuota, tuo sunkiau nuteistajam pasiekti šį tikslą[119].

Atkuriamojo teisingumo įdiegimas į kalėjimų sistemą sėkmingai sumažino nuteistųjų įkalinimo išlaidas, recidyvą ir nusikalstamumą. Kai esmė nėra nubausti, o padėti žmogui tapti produktyviu ir prisidedančiu visuomenės nariu, Norvegijos sistema yra puikus pavyzdys, kaip atkuriamąjį teisingumą galima panaudoti praktikoje[120].

2.3. Jungtinės Amerikos Valstijos

Jungtinėse Amerikos Valstijose atkuriamasis teisingumas yra efektyviai taikomas kaltininkui atliekant teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigoje. Jo taikymo

[116] Dunn, I. Chalk & Cheese: Australian vs. Norwegian Prisons[interaktyvus].Sydney: Community Justice Coalition, 2017.[žiūrėta 2019-02-04]. < https://www.justiceaction.org.au/images/ChalkCheeseNorway.pdf>.
[117]Hagstrøm, L. Ch. What is restorative justice?[interaktyvus].2016[žiūrėta 2019-02-04]. < https://www.norwegianamerican.com/opinion/what-is-restorative-justice/>.
[118] Sutter, J. D., Welcome to the world's nicest prison[interaktyvus].2012[žiūrėta 2019-02-04]. < https://edition.cnn.com/2012/05/24/world/europe/norway-prison-bastoy-nicest>.
[119] Kriminalomsorgen. About the Norwegian Correctional Service [interaktyvus].2019[žiūrėta 2019-02-04]. < https://www.kriminalomsorgen.no/information-in-english.265199.no.html>.
[120]Hagstrøm, L. Ch. *op. cit.*

praktika penitencinėje sistemoje šioje šalyje yra gausi ir geriausiai teoriškai išvystyta[121]. Ši sritis yra jauna, atsiradusi 1970 metais, kuomet alternatyvūs ginčų sprendimai tapo nacionaline tendencija. Atkuriamasis teisingumas kilo kartu su aukų teisių judėjimu, kuriuo buvo siekiama, kad nusikaltimų aukos būtų labiau įtrauktos į baudžiamojo teisingumo procesą, taip pat, kad restitucija būtų taikoma kaip kompensacija už padarytą žalą. Nors daugelis atkuriamojo teisingumo vertybių, principų ir praktikos grąžina atgal į vietines kultūras, tačiau 1974 m. atvejis Kitchener, Ontarijo mieste, yra laikomas dabartinio atkuriamojo teisingumo judėjimo pradžia. Šis „Kitchener eksperimentas“ pareikalavo, kad du paaugliai susitiktų ir atlygintų kiekvienam iš dvidešimt dviejų žmonių, kurių nuosavybė buvo nuniokota, padarytą žalą[122].

Nuo 1970 m. pabaigos iki devintojo dešimtmečio pradžios keletas eksperimentinių programų, sukurtų po Kitchener atvejo, buvo pradėtos Šiaurės Amerikoje. Tačiau šios iniciatyvos buvo nedidelės, todėl neturėjo didelės įtakos bendrai sistemai. 1994 m. Amerikos advokatų asociacija (American Bar Association) pritarė aukos ir nusikaltėlio mediacijai, kuri buvo taikoma pirmą kartą padariusiems nesunkius nusikaltimus asmenims. Šią programą palaikė Nacionalinė pagalbos aukoms organizacija, kuri publikavo monografiją „Atkuriamasis bendruomenės teisingumas: kvietimas veikti“, Jungtinių Tautų, Europos Tarybos ir Europos Sąjunga, kurios visos įsipareigojo skatinti atkuriamojo teisingumo praktiką. Šiandien trisdešimt valstijų savo misijų deklaracijose ir politikos planuose turi nustatytus atkuriamojo teisingumo principus, arba teisės aktus, skatinančius labiau subalansuotą ir atkuriamą nepilnamečių justicijos sistemą. Ši institucionalizacija yra toliau stiprinama Amerikos advokatų asociacijos, kuri 2008 m. pradėjo teikti dotacijas, skirtas plėtoti atkuriamojo teisingumo iniciatyvas baudžiamojoje teisėje[123].

Jungtinėse Amerikos Valstijose dažniausiai yra naudojami šie atkuriamojo teisingumo modeliai: aukos ir nusikaltėlio mediacija, šeimos grupių konferencijos, apskritojo stalo diskusijos ir aukos bei kaltininko dialogai. Pastebėtina, kad yra atlikta nemažai tyrimų, įrodančių šių modelių efektyvumą. Aukos ir nusikaltėlio mediacijos bei šeimos grupės konferencijos yra plačiai vertinamos, o ypatingai nepilnamečiu atžvilgiu šie modeliai buvo vertinami daug ilgiau nei kiti. Aštuoniasdešimt penki tyrimai ir keturios metaanalizės, kurios buvo atliktos per pastaruosius trisdešimt metų, rodo nuolatinį aukštą dalyvių pasitenkinimą nepriklausomai nuo to ar susiduriama su lengvu ar susunkiu nusikaltimu. Dvylikos tūkstančių nepilnamečių, dalyvavusių mediacijoje, metaanalizė parodė, kad recidyvas sumažėjo 25 proc., todėl remiantis šiais duomenimis mokslininkai teigia, kad aukos ir nusikaltėlio mediacija yra gerai nusistovėjusi praktika bei empiriškai pagrįsta intervencija nepilnamečių recidyvui mažinti. Ji ir šeimos grupės konferencijos

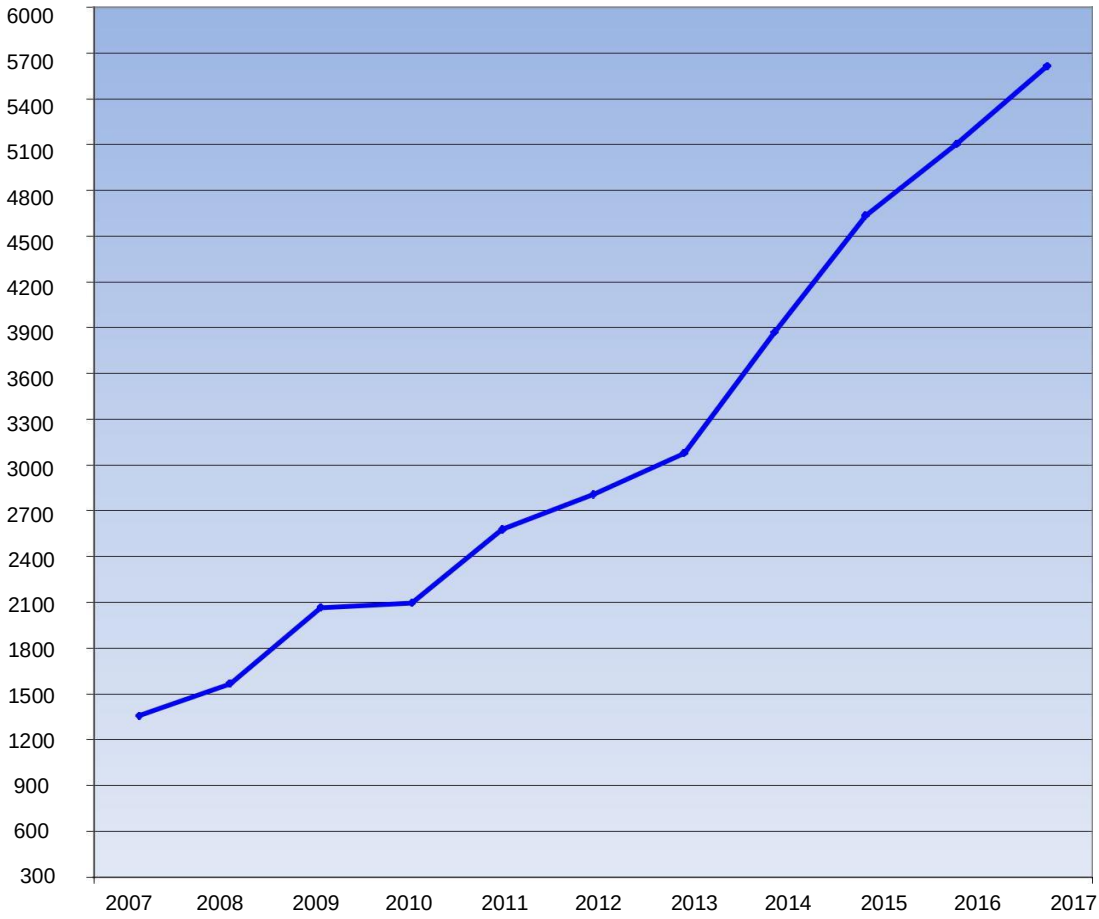
[121]Zalewski, W. *supra* note 30, p. 247.
[122] Armour, M. Restorative Justice: Some Facts and History [interaktyvus].2012 [žiūrėta 2019-02-28]. < https://charterforcompassion.org/restorative-justice/restorative-justice-some-facts-and-history>.
[123] *Ibid.*

taip pat turi įtakos nusikaltimų aukų gerovei. Atliktas tyrimas parodė, kad apiplėšimų ir įsilaužiamųjų vagysčių aukos dalyvaudamos šešių savaičių atkuriamojo teisingumo programoje turėjo trečdaliu mažiau potrauminio streso simptomų ir 40 proc. mažiau jų pasireiškimo šešių mėnesių bėgyje, negu tos aukos, kurios programoje nedalyvavo. Reikšmingus rezultatus taip pat rodo sunkaus smurto nusikaltimų aukos ir kaltininko dialogas. Etnografiniame tyrime nustatyta, kad 80 proc. dalyvių dialogo procesas turėjo didelį poveikį jų gyvenimui. Aukos pažymėjo, kad tai padėjo atsikratyti neapykantos, taip pat gauti atsakymą į klausimą „Kodėl tai padarei man?“, bei patirti nusikaltėlio apgailestavimą. Nusikaltėliams dialogas padėjo prisiimti atsakomybę, pamatyti savo auką kaip žmogų, suprasti nusikaltimo padarinius, pagal galimybes atlyginti žalą ir atviriau parodyti savo jausmus. Apskritojo stalo diskusijų modelio efektyvumą parodė Kanadoje atliktas tyrimas, kurio metu buvo nustatyta, kad tarp aukštos rizikos seksualinio pobūdžio nusikaltimus padariusių nuteistųjų, kurie dalyvavo apskritojo stalo diskusijose, naujų seksualinių nusikaltimų skaičius sumažėjo 83 proc., palyginus su grupe nuteistųjų, nedalyvavusių atkuriamajame teisingume[124].

Jungtinių Amerikos Valstijų atkuriamojo teisingumo praktikoje nuo 2000 m. yra realizuojama programa „Bridges to Life“ (liet. tiltai į laisvę), kuri atneša išmatuojamus rezultatus. Tai Teksaso programa, kuri buvo vykdoma 160 įkalinimo įstaigų (iš jų 97 Teksaso įkalinimo įstaigos), įskaitant nepilnamečių įkalinimo įstaigas, ir kurioje nuo jos vykdymo pradžios sudalyvavo apie 42 000 nuteistųjų[125].

1 paveiksle pavaizduota kaip nuo 2007 metų iki 2017 metų augo nuteistųjų, pabaigusių programą, skaičius. Matyti, kad nuo 2013 m. šis skaičius pradėjo augti labai sparčiai.

[124]Armour, M. *supra* note 122.
[125] Bridges to Life Project [interaktyvus] Houston, Texas [žiūrėta 2019-03-20]. <http://www.bridgestolife.org/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=48>.

1 pav. Bridges to Life programą pabaigusių nuteistųjų skaičius per metus.

Bridges to Life programa buvo realizuojama 12 valstijų ir 6 užsienio valstybėse. Šios programos du pagrindiniai tikslai yra:1) sumažinti programos absolventų recidyvą, taip užtikrinant bendruomenių saugumą; ir 2) palengvinti aukų ir nusikaltėlių gydymo procesą. Programoje gali dalyvauti nuteistieji, kuriems iki laisvės atėmimo bausmės pabaigos liko 14 savaičių, taip pat tie, kam taikomas lygtinis paleidimas. Ši programa netaikoma asmenims, padariusiems seksualinius nusikaltimus. Dalyvavimas yra grindžiamas savanoriškumo principu. Kita grupė dalyvių yra savanoriai – nukentėję nuo nusikaltimų asmenys, kurie nėra tiesioginėmis aukomis tų nuteistųjų, kurie dalyvauja programoje. Programą sudaro 14 kassavaitinių susitikimų, kurių kiekvienas koncentruojasi į atskirą temą. Susitikimų metu kalbama šiomis temomis:

- nusikaltimas ir konfliktas, nusikaltimo poveikio ir aukos bei kaltininko santykių suvokimas;
- tikėjimas, jo svarba Bridges to Life proceso metu;
- istorijos, jų galia ir šeimos vaidmens ištyrimas;
- atsakomybė, jos suvokimas po nusikaltimo padarymo;
- atskaitomybė, jos suvokimas po nusikaltimo padarymo;

- išpažintis, jos supratimas po nusikaltimo padarymo;
- gailėjimasis, jo supratimas po nusikaltimo padarymo;
- atleidimas, jo suvokimas po nusikaltimo padarymo;
- susitaikymas, jo suvokimas po nusikaltimo padarymo;
- restitucija, jos suvokimas po nusikaltimo padarymo;
- kelionė, svarbiausių dalykų programos dalyviui peržiūra, palyginimas ir dėmesio į juos sutelkimas;
- apsvarstymas to kas išmokta ir programos dalyvio pokyčiai[126].

Susitikimai organizuojami mažomis grupelėmis, tam kad aukos galėtų papasakoti apie savo viktimizaciją nuteistiesiems, kurie nuskriaudė kitus asmenis, o nuteistieji galėtų papasakoti apie savo sudaužytus gyvenimus, nusikalstamą elgesį ir pripažinti skausmą, kurį jie sukėlė aukoms. Aukų grupės yra naudojamos kartkartėmis visos programos proceso metu, tam kad nuteistieji būtų jautresni nukentėjusiojo patirčiai ir skausmingam nusikaltimo padarinių pulsavimui. Grupių veiklą koordinuoja savanoriai iš bendruomenės. Jie užbaigia kiekvieną sesiją, stebi kaip laikomasi mokymo programos, aktyviai klausosi, skatina dalyvavimą ir paspartina aukų savanorių ir nuteistųjų dialogą. Visi dalyviai sutinka laikytis konfidencialumo, kuris suteikia saugumo jausmą kalbant grupėje[127].

Siekiant paskatinti nuteistuosius dalyvauti programoje įkalinimo įstaigoje besilankantys kapelionai dalina jiems skrajutes apie programą, taip pat organizuojami informacinio pobūdžio užsiėmimai apie ją. Įkalinimo įstaigoje, kurioje vykdoma programa, organizuojamos 5-7 grupės, priklausomai nuo to kiek įstaigoje yra patalpų, jų susitikimams organizuoti. Grupės susideda iš penkių nuteistųjų, dviejų aukų savanorių ir koordinatoriaus. Nuteistieji privalo pasižadėti dalyvauti visuose užsiėmimuose, skaityti literatūrą, atlikti namų darbus, parašyti du laiškus, iš kurių vienas yra skirtas aukai, jei jos nėra tai bendruomenei, o kitas savo šeimos nariui, kurį paveikė padarytas nusikaltimas. Šie laiškai yra skaitomi susitikimų metu, o vėliau nuteistieji patys nusprendžia ar siųsti tuos laiškus ar ne[128].

Regioniniai programos koordinatoriai užsiima aukų savanorių paieška ir raginimu dalyvauti. Aukos savanoriai gali būti iš visuomeninių organizacijų, bažnyčios bendruomenės, kitų nusikaltimo aukų arba pilietinių programų. Prieš aukoms savanoriams pradedant dalyvauti programoje, su jais dirba regioniniai koordinatoriai, kurie nustato kokioje aukos ciklo stadijoje jos yra, kiek laiko praėjo nuo jų viktimizacijos ir jų pasirengimą savo išgyvenimais pasidalinti grupėje. Aukos savanoriai

[126] Bridges to Life Project *supra* note 124.
[127] *Ibid.*
[128] *Ibid.*

pasirenkami atsižvelgiant į jų patirčių įvairovę ir į tai, kokią įtaką jų istorijos gali padaryti nuteistiesiems[129].

Svarbu pažymėti, kad daugelis programos dalyvių kovojo su alkoholio ir narkomanijos priklausomybėmis, o po programos pabaigos jie teigė, kad Bridges to Life padėjo išspręsti ne tik savo nusikalstamus veiksmus, bet tai pat padarė didelę įtaką siekiant suprasti, kokį vaidmenį jų priklausomybės turėjo jų elgesyje ir pasirinkimuose[130].

Bridges to Life yra viena iš programų, kurios prisidėjo prie bendrojo recidyvizmo lygio sumažėjimo Teksase. Pažymėtina, kad po trijų metų tarp asmenų, dalyvavusių šioje programoje, buvo užfiksuotas 16 proc. recidyvizmo lygis, kuomet Teksase recidyvizmo lygis siekė 31 proc., o Jungtinėse Amerikos Valstijose apie 67 proc.[131]. 2016 metų duomenimis Teksaso recidyvizmo lygis sumažėjo iki 21,2 proc., o tai turi didelį teigiamą ekonominį ir socialinį poveikį[132].

Kita Jungtinėse Amerikos Valstijose ir visame pasaulyje plačiai taikoma atkuriamojo teisingumo programa yra Sycamore Tree (liet. Sikamoros medis). Tai tarptautiniu mastu pripažinta Tarptautinės kalėjimų draugijos (angl. Prison Fellowship International) parengta programa, kurios istorija prasidėjo 1995 m., kai Tarptautinės kalėjimų draugijos Teisingumo ir susitaikymo centro direktorius Danielis Van Nessas, pripažintas tarptautinis ekspertas atkuriamojo teisingumo srityje, pradėjo kurti programą, pagal kurią nusikaltimų aukos susitiks su netiesioginiais kaltininkais, kad apsvarstytų abejoms pusėms rūpimus įvairius klausimus, susijusius su nusikaltimu. Pirmasis programos kursas vyko 1998 m., o po to buvo greitai pradėtas naudoti Naujojoje Zelandijoje ir Jungtinėje Karalystėje. Vėliau ši programa buvo pritaikyta daugeliui kitų kultūrų ir šiuo metu ji vykdoma daugiau nei 30 pasaulio šalių[133].

Sycamore Tree turi savo vardą iš Zacharijaus istorijos, esančios Biblijoje. Zacharijus buvo mokesčių rinkėju. Vieną dieną jis išgirdo, kad į miestą ateina Jėzus, kurį jis labai norėjo pamatyti, tačiau dėl savo nedidelio ūgio žinojo neprasimušiąs pro minią, o jau tokiam nedoram žmogui niekas vietos pirmoje eilėje tikrai neužleis. Tai sugalvojo jis į tą sikamoros medį įlipti, kad būtų geriau matomas. Įžengęs į Jerichą Jėzus liepė Zacharijui tuoj pat lipt žemyn ir pasakė nakvosiąs šiąnakt jo namuose. Žmonės pradėjo bruzdėti, nes kur tai matyta, kad pats Jėzus nakvotų pas tokį baisų nusidėjėlį, bet Zacharijus kaip mat atsivertė: pusę turto pažadėjo vargšams, o jeigu apgavęs ką bus, tai grąžinsiąs keturgubai. Zacharijus tapo gyvu atkuriamojo teisingumo pavyzdžiu senovėje[134].

---

[129] Sage, J. Bridges to Life: A Promissing IN-Prison Restorative Justice Intervention [interaktyvus] 2004 [žiūrėta 2019-02-20].
<http://www.justicereparatrice.org/www.restorativejustice.org/editions/2006/june06/2006-05-23.6472027063>.
[130] *Ibid.*
[131] Zalewski, W. *supra* note 26, p. 247.
[132] Sage, J. *op. cit*.
[133] Prison Fellowship Switzerland What is Sycamore Tree Project [interaktyvus]. [Žiūrėta 2019-02-20].< http://www.prisonfellowship-rj.ch/what-is-sycamore-tree-project.html>
[134] *Ibid.*

Programos tikslas yra skatinti visų jos dalyvių gijimą ir atkūrimą, geriau suprasti ir pripažinti nusikaltimų padarinius, skatinti susitaikymą ir atkūrimą kaip neatskiriamą teisingumo dalį.

Sycamore tree programos kursas paprastai vyksta kalėjime aštuonias savaites ir yra suskirstytas į aštuonias sesijas po dvi valandas. Kurso metu nuteistųjų grupė kartu su netiesioginėmis aukomis svarsto apie jų padaryto nusikaltimo poveikį aukoms ir visuomenei, apie nusikaltimų padarytą žalą bei apie jos atlyginimą. Aukos tai savanoriai, kurie nukentėjo nuo tokių pačių nusikaltimų, kokius padarė grupėje esantys nuteistieji. Sesijas veda Tarptautinės kalėjimų draugijos darbuotojai arba apmokyti savanoriai ir kapelionai. Tarpininkas diskusijas organizuoja taip, kad būtų paliesti klausimai susiję su atsakomybe už veiksmus, prisipažinimu, gailesčiu, atleidimu, žalos atlyginimu ir susitaikymu. Kaltininkai apsvarsto restitucijos formas, o nukentėjusieji atranda savo išsigydymo ir dvasinio atsinaujinimo kelią. Paprastai yra išskiriami šeši Sycamore Tree programos etapai:

1. įvedimas į atkuriamąjį teisingumą per istorijos apie Zacharijų pasakojimą;
2. atsakomybės prisiėmimas, parodant nusikaltimo padarytą įtaką aukai, nuteistajam ir bendruomenei;
3. atsiprašymas, aukos istorijos išklausymas;
4. sutaikinimas, ieškant naudos ne tik nukentėjusiajam, bet taip pat kaltininkui ir bendruomenei;
5. sekančio žingsnio planavimas;
6. simboliniai atkūrimo veiksmai, dažnai tai eilėraščių, rankų darbo dovanų, kartais pačių kurtų dainų ar laiškų forma.

Paskutinis etapas paruošia nuteistąjį realiam žalos atlyginimui tiesioginiai jo padaryto nusikaltimo aukai.[135]

Programoje Sycamore Tree dalyvaujantys nuteistieji dažnai pirmą kartą gyvenime įgyja gilesnį supratimą apie nusikaltimo padarinius, jo poveikį nukentėjusiųjų gyvenimui, taip pat savo šeimoms ir visuomenei. Jie patiria susirūpinimą dėl savo poreikių, yra skatinami ir remiami imtis aktyvių veiksmų atsakomybei prisiimti, įvesti pakeitimus ir planuojant savo ateitį. Su jais yra elgiamasi pagarbiai ir oriai. Aukoms suteikiamas žodis, kad galėtų išreikšti savo kančias, papasakoti skausmingą istoriją ir tikrus poreikius bei norus, susijusius su nusikaltimu, kurį jos patyrė. Jie padeda nusikaltėliams jų pasikeitimų kelyje ir taip prisideda prie nusikalstamumo prevencijos. Tuo pačiu metu jais yra rūpinamasi ir jie gauna tiek pat paramos, kiek reikia jų pačių kelyje į gydymą ir atkūrimą. Bendruomenės taip pat gali tapti šios programos dalimi, prisijungdamos prie aukų ar

[135] Zalewski, W. *supra* note 26, p. 250.

tarpininkų. Jiems ši programa yra naudinga, nes ja siekiama sumažinti recidyvą ir kurti taikesnes ir saugesnes bendruomenes[136].

Programos vertinimai rodo, kad ji veikia. Sheffield Hallam universitetas Anglijoje atliko du didelio masto tyrimus, įvertindamas nuteistųjų požiūrio pokyčius po dalyvavimo programoje. Tyrimuose daugiausia dėmesio buvo skiriama penkioms sritims, susijusioms su pakartotiniu nusikalstamumu: bendram požiūriui į nusikaltimą, naujo nusikaltimo padarymo numatymas, aukoms padarytos žalos neigimas, nusikaltimo vertinimas ir dabartinių gyvenimo problemų suvokimas. Tyrimų metu nustatyti: reikšmingi ir teigiami nukentėjusių asmenų empatijos pokyčiai; reikšmingai pasikeitęs požiūris į pažeidimą, susijęs su dalyvavimu Sycamore Tree programoje; įrodymai, kad programa pakeitė požiūrį į būdus, mažinančius pažeidimo tikimybę[137].

Tokie rezultatai buvo gauti nepriklausomai nuo nuteistųjų lyties, amžiaus ar įkalinimo įstaigos.

Naujosios Zelandijos tyrimas parodė panašius šios šalies įkalinimo įstaigose laikomų ir programoje dalyvaujančių nuteistųjų pokyčius[138].

Sycamore Tree programoje kaip ir Bridges to Life programoje didelis dėmesys skiriamas aukų savanorių atrankai. Programos koordinatoriai privalo įvertinti norinčių savanoriauti nukentėjusiųjų emocinę būklę. Jei aukos turi agresyvų požiūrį, nori keršto arba smerkia nuteistuosius už nusikaltimus, jos negali dalyvauti programoje. Taip pat jei aukos pateisina nuteistųjų nusikalstamą elgesį arba menkina įvykusį nusikaltimą, jos gali būti netinkamos programai, kadangi yra labai svarbu, kad nusikaltimo rimtumas ir pasekmės atsispindėtų jų pasakojamose istorijose. Savo emocijų menkinimas nėra naudingas šiai programai. Savanorėmis negali būti aukos, pas kurias nustatoma retraumatizacijos rizika, t.y. nuo patirto nusikaltimo praėjo per mažai laiko ir aukos emocijos yra dar labai „šviežios“. Taip pat, jei aukos patirtis, susijusi su nusikaltimu, dar nebuvo „apdorota“ ir auka turi per daug klausimų, jai ši programa gali netikti. Pažymėtina, kad seksualinių nusikaltimų aukos dažniausiai neįtraukiamos į programą. Labai svarbiu atrankos kriterijumi yra asmenybės bruožai, kurie neleidžia įgyvendinti pagrindinių mediacijos principų, t.y. jei auka stigmatizuoja nuteistąjį, diskriminuoja ji dėl tikėjimo, etninės priklausomybės ir pan., jei turi tėvų požiūrį į nusikaltėlius, ypatingai jaunus.

Pabrėžtina tai, kad jei aukos istorija nepaveiks nuteistojo, Sycamore Tree programos tikslas nebus pasiektas, todėl mokėjimas tinkamai papasakoti savo istoriją irgi yra savotišku atrankos kriterijumi. Programai geriausiai tinka auka, kuri pradėjo gydymą po nusikaltimo, kurios gyvenimą sutrikdė nusikaltimas, kurio pasekmės yra matomos bei „apčiuopiamos“. Toks asmuo geba labai

[136] Prison Fellowship Switzerland. *supra* note 135.
[137] The Centre for Justice & Reconciliation. Sycamore Tree Project®[interaktyvus]. Washington,2019 [žiūrėta 2019-02-21]. <http://restorativejustice.org/we-do/sycamore-tree-project/#sthash.uF2FdFL9.XJ4EY4W8.dpbs>.
[138] *Ibid.*

emocionaliai papasakoti savo istoriją. Kalbant apie jų asmenybės bruožus labai svarbus yra jų gebėjimas tinkamai reaguoti į grupės padėtį ir sunkius klausimai arba situacijas susijusias su pažeidėjais. Aukos, dalyvaujančios programoje, yra pasiruošusios atkūrimui ir nori jo.

Nuteistieji į dalyvavimą programoje įtraukiami dviem būdais, kurie priklauso nuo pačios įkalinimo įstaigos. Juos gali atrinkti įkalinimo įstaigos darbuotojai arba jie patys gali registruotis, be jokios atrankos. Kartais prašoma, kad nuteistieji pateiktų motyvuojančius raštus dėl dalyvavimo programoje.

Atsižvelgiant į saugumo reikalavimus, dalyvių skaičius grupėje negali būti didesnis nei 12 asmenų. Įtakos dalyvių skaičiui gali turėti ir patalpų, kuriuose įkalinimo įstaigoje organizuojami susitikimai, dydis[139].

Dalyvaudami Sycamore Tree programoje nuteistieji susiduria su įvairiomis baimėmis, tai:

- pasakojimo baimė;
- stigmatizacijos baimė;
- baimė, kad bus pažeistas konfidencialumo principas;
- gėdos baimė.

Kai kurie nuteistieji bijo kalbėti prie kitų žmonių, o ypač detaliai pasakoti savo istorijas. Stigmatizacijos baimė yra labai paplitusi tarp nuteistųjų. Jie bijo, kad susitikimų metų bus papildomai pasmerkti ir apkaltinti. Jie bijo būti stigmatizuojami kaip blogi žmonės, o ypač kaip žmonės, kurie niekada nepasikeis. Jie bijo aukų pasakojamų istorijų, nes jose išdėstomas aukos požiūris į juos. Jų didžiausia baimė yra būti amžinai paženklintais ir nebūti suprastais kuom jie yra dabar, o ne kuom jie buvo. Nuteistieji programos pradžioje dažniausiai patiria gėdą, kuri gali sukelti baimę ir nerimą. Jiems gėda prieš aukas ir jie bijo kančių, kurias patyrė teismo posėdžių salėje. Nuteistiesiems, dalyvaujantiems programoje, yra labai svarbus pasitikėjimas, todėl jie bijo, kad jų pasakojimai ar informacija apie jų požiūrį nebūtų perduodama tretiesiems asmenims. Su visomis baimėmis nuteistiesiems turi padėti susitvarkyti Sycamore Tree programos mediatoriai taikydami įvairias strategijas juos nuraminti: jie pažymi kiekvieno atskiro žmogaus priėmimą programoje kaip asmens, neatsižvelgiant į jo kilmę, jie parodo empatiją ir neteisia žmogaus. Sycamore Tree programoje negali dalyvauti asmenys, nuteisti už nusikaltimus seksualinei apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. Joje taip pat negali dalyvauti nuteistieji, sergantys psichikos ligomis, turintys asmenybės sutrikimą ir psichologiškai nestabilūs. Iš programos yra pašalinami smurtaujantys, maištaujantys ir pyktį rodantys asmenys[140].

[139] Resch, K. Facilitating the Sycamore Tree Programme. A Programme by Prison Fellowship for restorative justice in prisons[interaktyvus].2014 [žiūrėta 2019-03-03].
< http://restorative-justice.eu/bb/wp-content/uploads/sites/3/2014/12/WS-1.-D1.3a-Research-Report-Interviews-with-facilitators.pdf>.
[140] *Ibid.*

Programos vertinimai rodo, kad ji turi teigiamą poveikį nuteistiesiems. Tiek nuteistieji, tiek aukos po programos tapo labiau empatiški. Pasikeitė nuteistųjų požiūris į pažeidimą ir pakartotinį nusikalstamumą. Tokie požiūrio pokyčiai išliko nepriklausomai nuo nuteistųjų amžiaus, lyties ir įkalinimo įstaigos kategorijos. Sycamore Tree programa padeda nuteistiesiems geriau suprasti nusikaltimų poveikį, supažindina juos su nusikaltimo aukų patirtimi, teikia jiems galimybę atsakyti asmeniškai už padarytus nusikaltimus, skatina nuteistojo susitaikymą su auka ir savo šeima bei įtraukia bendruomenę į nuteistųjų socialinę reabilitaciją. Pažymėtina, kad ši programa paaiškina atkuriamojo teisingumo koncepcijas ir tiria nuteistųjų atsakomybės prisiėmimo reikšmę[141].

[141]Parker, P. Restorative justice in prison:A contradiction in terms or a challenge and a reality?*Prison Service Journal* [interaktyvus]. 2016, 11(228), p. 15-20[žiūrėta 2018-12-11].
< https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20228%20November%202016.pdf>.

3. ATKURIAMOJO TEISINGUMO PENITENCINĖJE SISTEMOJE POVEIKIS

Tradicinio baudžiamojo proceso pagrindiniai tikslai yra tinkamai pritaikyti materialinės ir formaliosios (procesinės) baudžiamosios teisės normas. Tokių veiksmų adresatas, subjektas yra nusikaltimo kaltininkas[142]. Atitinkamai pagrindiniai teisingumo proceso principai yra nukreipti į jį, į jo vaidmenį vykdant nusikaltimą, veiksmus ir t.t. ir į teisėsaugos institucijų procedūras. Reikšminga yra tai, kad tarp tų teisingumo procesų principų nėra taisyklių, liečiančių nusikaltimo auką. Tai nusikaltimo kaltininkas tampa teisėsaugos institucijų veiksmų objektu. Tradicinis baudžiamasis procesas turi prieštaringą charakterį, ir jam būdingas nusikaltimo aukos procesinis „nedalyvavimas“. Jo tikslas nėra žalos, padarytos aukai, atlyginimas, bet teisingas atpildas ir kaltininko bei kitų asmenų atgrasymas atlikti veiksmus, priešingus teisės normoms.

Šiais laikais taikomos baudžiamosios sankcijos nereikalauja iš nusikaltimo kaltininko nei morališkai atsakyti už padaryto nusikaltimo pasekmes, nei aktyviai įsitraukti į žalos atlyginimo procesą. Galima sutikti su tyrinėtojas, kurie teigia, kad laisvės atėmimo bausmė leidžia kaltininkui išvengti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, nes koncentruoja jo dėmesį į kančias ir nepatogumus, kuriuos jis patiria atlikdamas bausmę[143]. Bausmės vykdymo metu, vietoj santykių su nukentėjusiaisiais ir bendruomene atkūrimo ir plėtojimo, nusikaltimo kaltininkas yra izoliuojamas nuo jų. Pažymėtina, kad izoliuojančios, slegiančios ir stigmatizuojančios laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygos negali veiksmingai išgydyti nei vienos iš nusikaltimo paliestų šalių, nes tokiomis sąlygomis tiesiog neįmanoma atkurti nusikaltimo šalių santykių[144].

Į nubaudimą orientuota baudžiamoji sistema ignoruoja auką, nes jos dėmesio centre yra kaltininkas. Todėl auka patiria dvigubą žalą: tiek dėl nusikaltimo, tiek dėl baudimo būdo, neleidžiančio išspręsti kompleksiškai jos problemų. Nukentėję nuo nusikaltimų asmenys dažnai jaučiasi kaip žmonės, patyrę sunkią netektį. Jie išgyvena depresiją, apatiją, nuotaikų kaitą. Jų savigarba sumažėja, jie praranda pasitikėjimą savimi ir kitais, tampa pažeidžiami.

Teisėsaugos institucijos po nusikaltimo atskleidimo ir nusikaltėlio nubaudimo, nustoja domėtis aukos likimu, nes pagrindinis jų veiklos vertinimo kriterijus yra nusikaltimo atskleidimas, kaltininko suradimas ir jo nubaudimas. Nukentėję nuo nusikaltimo asmenys lieka vieni su savo sunkumais[145].

Atlikti atkuriamojo teisingumo taikymo įkalinimo įstaigose tyrimai įrodo jo naudą. Literatūroje ne kartą pabrėžiama, kad atkuriamasis teisingumas yra naudingas visoms nusikaltimo paliestoms šalims. Jis mažina recidyvą ir didina abiejų nusikaltimo šalių, aukos ir nusikaltėlio

[142] Waltoś, S. *Proces Karny Zarys Systemu.* Warszawa:LexisNexis, 2008, p. 17-18.
[143] Llewellyn, J., Howse, R. *supra* note 27, p.37.
[144] Szczepaniak, P. *supra* note 106, p. 154–155.
[145] Reches, R. *supra* note 7.

pasitenkinimą gautu teisingumu[146]. Tačiau visapusiškai, tiksliai ir galutinai įvertinti jo efektą yra sunku, kadangi sudėtinga įvertinti tokius dalykus kaip žmonių pagerėjusi savijauta, jų geresnis miegas, mažesnės fobijos ir baimės, geresni mokymosi ar darbo rezultatai[147].

3.1. Poveikis nusikaltimo aukai

Tradicinio baudžiamojo proceso metu aukos vaidmuo yra marginalinis. Ji neturi jokios įtakos nusikaltimo kaltininkui skiriamos bausmės rūšiai ir dydžiui. Teisėsaugos institucijoms nerūpi kaip ji gyvena po nusikaltimo, jos patirta žala bei žalos atlyginimas. Bausmės vykdymo proceso metu apie auką pamirštama dar labiau, nes visas dėmesys ir toliau sutelktas į nuteistąjį. Ji neturi teisės stebėti (juo labiau kontroliuoti) kaip kaltininkas atlieka jam paskirtą bausmę. Nusikaltimų aukos jaučiasi nesaugios ir nori, kad būtų kompensuota patirta žala. Ypatingai svarbu joms suprasti tai, kas su jomis atsitiko, nusikaltimo prasmę bei reikšmę, susigrąžinti prarastą kontrolę, o taip pat pasitikėjimą visuomene ir jos vertybėmis, ypatingai teisybe. Tas faktas, kad auka tampa kaltininko veiksmų objektu, daro jai įtaigą, kad kažkokia jos savybė arba žmogiškasis faktorius tapo šios situacijos priežastimi, taigi auka apsunkina atsakomybe save pačią ir ieško tapimo nusikaltimo objektu priežasčių savyje, savo neatsargume, neatidume ar psichosocialiniame funkcionavime. Atsiranda kaltės jausmas. Nusikaltimas gali privesti auką prie izoliacijos nuo visuomenės, prie aukos stigmatizacijos, taip pat sukelti kitus sutrikimus, būdingus aukoms, tarp jų antrinę viktimizaciją[148].

Priešingai negu į baudimą orientuotoje sistemoje, atkuriamojo teisingumo dėmesio centre yra nusikaltimo auka, jos išgyvenimai ir gerovė[149]. Atkuriamojo teisingumo proceso metu auka yra toks pats proceso dalyvis kaip ir kiti, o tai suteikia jai teisę rinktis ar dalyvauti procese, teisę nutraukti procedūrą, o taip pat pasirinkti ar tiesiogiai susitikti su kaltininku ar ne. Nukentėjusiojo ir nusikaltėlio dalyvavimas atkuriamajame teisingume sukuria labiau humanizuojantį poveikį, kurio negali sukurti į baudimą orientuota sistema.

Aukos dalyvavimas atkuriamojo teisingumo procese padeda jai išvengti antrinės viktimizacijos, suprasti kodėl ji tapo nusikaltimo objektu, sužinoti kokios buvo nusikaltimo priežastys ir motyvai, sužinoti koks kaltininkas yra iš tikrųjų, pažinti jį kaip asmenį, būti matomai ir gerbiamai. Teigiama, kad susitikdama tiesiogiai su kaltininku ir gaudama atsakymus į visus

[146] Wallace, R., Wylie, K., Changing on the Inside: Restorative Justice in Prisons: A Literature Review[interaktyvus].*Journal compilation. The International Journal of Bahamian Studies.*2013,19(1):66[žiūrėta 2018-12-13]. < http://journals.sfu.ca/cob/index.php/files/article/view/180/236>.

[147]Van Droogenbroeck, B. Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: What Victims Need and Offenders can Offer[interaktyvus]. [žiūrėta 2019-02-19]. < https://www.foresee.hu/en/segedoldalak/news/279/>.

[148] Szczepaniak, P. *supra* note 106, p. 154–155.

[149] Reches, R. *supra* note 7.

rūpimus klausimus, auka tarsi išgyveną katarsį[150], išsivaduoja nuo traumuojančių išgyvenimų. Dalyvavimas atkuriamojo teisingumo procese leidžia aukai atgauti savo gyvenimo kontrolę ir galios jausmą formuojant savo ateitį. Užsienio šalių patirtis rodo, kad mediacijos taikymas kaltininkui atliekant paskirtą laisvės atėmimo bausmę, padeda išspręsti klausimus, kurių nusikaltimo auka ir kaltininkas neišsprendė baudžiamojo proceso metu[151]. Atliekami tyrimai įrodo, kad po mediacijos nusikaltimo aukų nekamuoja fobijos dėl pakartotinės viktimizacijos, jos nesielgia priešiškai, agresyviai kaltininko atžvilgiu. Nusikaltimo auka, dalyvaudama mediacijoje, gali atsikratyti emocijų, kurias sukėlė nusikaltimas, patirti moralinę satisfakciją dėl aktyvaus dalyvavimo procese, atsikratyti nusikaltėlio ir nusikaltimo baimės, pateikti savo pasiūlymus dėl kaltės išpirkimo ir žalos atlyginimo[152]. Galėdamos priimti sprendimą dėl žalos atlyginimo, aukos jaučiasi įgaliotos ir patenkintos, nes jos asmeniškai sprendžia dėl žalos atlyginimo, priešingai nei tai vyksta teisme. Svarbu ir tai, kad neprimestų susitarimų lygis yra aukštas, todėl didėja tikimybė, kad kaltininkas atlygins padarytą žalą.

Pasinaudodamos atkuriamojo teisingumo procesu, nusikaltimo aukos gali paprašyti atsiprašymo bei jo sulaukti. Atsiprašymas sušvelnina aukos patirtą skriaudą, sumažina galimybę įsižiebti priešiškumui ir konfliktams. Kaltininko atsiprašymas gali turėti terapinį poveikį nusikaltimo aukai.

2003 m. Teksase ir Ohajuje buvo atlikta aukų ir kaltininkų, dalyvavusių mediacijoje, apklausa, apimanti 47 susitikimus, parodė, kad 60 proc. aukų manė, jog jų susitikimas prisidėjo prie asmeninio augimo ir gydymo, taip pat pagerino jų jausmus kaltininkui[153].

3.2. Poveikis kaltininkui

Nors visas baudžiamasis procesas yra nukreiptas į nusikaltimo kaltininką, tačiau jo vaidmuo tiek šiame procese, tiek bausmės atlikimo procese yra pasyvus. Atlikdamas paskirtą bausmę nuteistasis yra veikiamas bausmės vykdymo proceso, o jo pagrindinis vaidmuo yra lojalus jos atlikimas. Tačiau net „teisingai“ atlikta laisvės atėmimo bausmė neišsprendžia aukos ir kaltininko konflikto. Nusikaltimo kaltininkas, atlikęs laisvės atėmimo bausmę, formaliai „sumokėjo už savo kaltę“, tačiau dažniausiai jis ir toliau yra veikiamas baudžiamųjų procesų, šiuo atveju stigmatizacijos, marginalizacijos ir ekskliuzijos forma, kas tyrinėtojų nuomone kaltininkui sukelia

[150] Wellikoff, I. *supra* note 71.
[151] Michailovič, I., et al., *supra* note 4, p.224.
[152] Uscila, R., Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse. *Jurisprudencija,* 2002, 29(21):93-108.
[153] Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., Brown, K. Victim Offender Dialogue in Violent Cases: The Texas and Ohio Experience[interaktyvus]. *VOMA Connections.* 2003, 14(1):12-17[žiūrėta2019-03-11]. <http://www.voma.org/docs/connect14.pdf>.

stigmatizuojantį gėdos jausmą. Atkuriamajame teisingume šie reiškiniai neturi negatyvaus charakterio, iš tikrųjų jie padeda nuteistojo socialinei readaptacijai.

Atkuriamasis teisingumas gali būti naudingas ne tik aukai, bet ir kaltininkui. Atkuriamojo teisingumo koncepcija kaltininko asmenybėje pastebi ne tik nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo subjektą, bet pirmiausia žmogų, kuris aktyviais savo veiksmais ketina atkurti jo nusikaltimu pažeistą socialinę tvarką ir tokiu būdu tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Nuteistojo dalyvavimas atkuriamajame teisingume suteikia jam galimybę išvengti pasmerkimo, taip pat galimybę būti matomam kaip asmeniui, o ne kaip nusikaltėliui. Galimybė dalyvauti susitarime dėl žalos atlyginimo, savo siūlymų teikimas tai dar viena atkuriamojo teisingumo nauda nuteistajam. Pažymėtina, kad susitarimą su auka nuteistieji suvokia kaip kažką, kas palengvina teisingumą, dėl to, kad jis yra labiau asmeniškas ir prasmingas. Nuteistieji labiau vertina tuos susitarimus, kurių priėmime jie dalyvavo nes jaučiasi morališkai įsipareigoję[154]. Galimybė atlyginti padarytą žalą ir suprasti savo kaltę, tai yra puikus šansas nuteistiesiems pradėti naują gyvenimą. Atsakomybės už padarytą nusikaltimą prisiėmimas turi reikšmės ne tik aukos išgydymui, bet ir kaltininko gydymo pradžiai[155].

Nusikaltimo kaltininko dalyvavimas atkuriamajame teisingume didina jo supratimą apie jo elgesio padarytą poveikį aukai ir suteikia jam galimybę prisiimti atsakomybę už savo veiksmus[156].

2003 m. Teksase ir Ohajuje 82 proc. apklausoje dalyvavusių nuteistųjų teigė, jog susitikimas su auka prisidėjo prie jų reabilitacijos ar asmeninio augimo ir gijimo bei pakeitė jų supratimą apie tai, kaip nusikaltimas paveikė kitus asmenis[157]. Visa tai paskatino juos ugdyti socialinius įgūdžius kuriant sveikus tarpasmeninius santykius.

Reikšmingas atkuriamojo teisingumo poveikis kaltininkams yra recidyvinio elgesio tikimybės sumažėjimas. 2007 m. atliktas tyrimas parodė, kad atkuriamojo teisingumo programos „Bridges to Life“ dalyvių recidyvo rodiklis buvo 13,4 proc., palyginti su 18,7 proc. toje pačioje įkalinimo įstaigoje įkalintų asmenų, nedalyvavusių programoje[158].

3.3. Poveikis visuomenei

Baudžiamojo teisingumo sistemoje pripažįstama, kad nusikaltimas prieš asmenį yra nusikaltimas prieš visuomenę, ir tai paaiškina, kodėl valstybė, o ne nusikaltimo auka, patraukia kaltininką baudžiamojon atsakomybėn. Kiekvienas nusikaltimas, netgi įvykdytas ne prieš konkretų asmenį, taip pat paveikia konkrečios bendruomenės gyvenimo kokybę, nes tam tikru mastu

[154] Wellikoff, I. *supra* note 71.
[155] Winiarek, K., et al. *supra* note 77, p. 217.
[156] Törzs, E., *supra* note 83.
[157] Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., Brown, K. *supra* note 153, p. 12-17.
[158] Noakes – Duncan, T., *supra* note 48, p. 11.

pažeidžia pusiausvyrą žmonių tarpusavio santykiuose, o tai gali privesti netgi prie visuomenės struktūros ir dinamikos skilimo. Todėl svarbiausia bendruomenės, paliestos nusikaltimo, pareiga yra žmonių tarpusavio santykių atkūrimas ir stiprinimas.

Atkuriamajame teisingume visuomenė yra traktuojama kaip subjektas bendrai atsakingas už nusikaltimo priežastis ir pasekmes, nes turi galimybę generuoti ir daryti įtaką socialinėms, politinėms ir ekonominėms sąlygoms, kuriose gyvena jos nariai, o taip pat jų tarpusavio santykių turiniui ir kokybei.

Visuomenei didžiausia nauda iš atkuriamojo teisingumo taikymo laisvės atėmimo vietose yra padidėjęs saugumo jausmas, kurį lemia žemas recidyvo lygis. Tyrimai rodo, kad nusikaltėliai, dalyvaujantys atkuriamajame teisingume yra mažiau linkę pakartotinai nusikalsti.

Atkuriamasis teisingumas taip pat mažina bendruomenėje socialinę įtampą, užtikrina santykių atkūrimą palaikymą ir stiprinimą. Ji suteikia galimybę bendruomenei dalyvauti kalinamojo resocializacijos procese, užtikrina bendruomenės teisinį švietimą, taip pat padidina saugumo jausmo, gali pakeisti bendruomenės poziciją nuo represinės baudžiamosios politikos link perauklėjimo ir kompensavimo politikos, gali ugdyti žmonių tarpusavio toleranciją.

Nauda iš atkuriamojo teisingumo taikymo įkalinimo įstaigose visuomenei būna ir tuomet, kai aukos ir kaltininko susitarime dėl žalos atlyginimo, numatoma atlyginti žalą ir visuomenei. Nors tai gali būti numatyta ir teismo nuosprendyje, tačiau nuteistieji geriau vykdo tuo susitarimus, kurių priėmime jie dalyvavo[159].

Visuomenės įsitraukimas į nusikaltimo paliestų asmenų gydymo, reabilitacijos ir reintegracijos procesus, daro tiesioginę įtaką jos funkcionavimui, kadangi ji mokosi būti rūpestinga ir atsakinga už savo narius, o tuo pačiu atkuria ir sustiprina socialinius ryšius; mokosi savarankiškai spręsti savo problemas, o sugrąžindama nuteistiesiems orumo ir visuomeninio naudingumo jausmą, užkertą kelią nusikalstamumui ateityje[160].

Atkuriamojo teisingumo taikymas įkalinimo įstaigose gali padėti sumažinti nuteistųjų skaičių, dėl to sumažėja įkalinimo išlaidos. Sutaupytos lėšos gali būti panaudojamos bendruomenėse.

Atkuriamojo teisingumo modeliai (programos), įtraukdami visuomenės narius į konfliktų, susijusių su nusikaltimais, sprendimą, suteikia galimybę bendrauti ir atleisti tikruoju būdu, kuris reikalingas postmoderniame virtualiajame pasaulyje gyvenantiems žmonėms[161].

[159] Wellikoff, I. *supra* note 71.
[160] Szczepaniak, P. *supra* note 106, p. 172.
[161] Michailovič, I., et al. *supra* note 13, p. 236.

3.4. Poveikis teisingumo sistemai

Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose taip pat turi poveikį baudžiamajai justicijai. Atsižvelgiant į galimybę nusikaltimo šalims aktyviai dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese ir pačioms priimti sprendimus dėl žalos atlyginimo, jos pozityviau vertina bausmių vykdymo sistemą. Kai atkuriamojo teisingumo vertybės yra įtvirtintos įkalinimo įstaigose, jos gali būti labiau demokratiškos, humaniškos ir teisingos. Jose gali sumažėti smurto atvejų, o pasitikėjimas tarp kalinamųjų bei įstaigos darbuotojų gali išaugti[162]. Dėl tokių pokyčių visa teisingumo sistema gali būti vertinama geriau, o tai paskatins piliečių pasitikėjimo ja augimą.

Atkuriamojo teisingumo modelių įgyvendinimas prisideda ne tik prie įkalinimo įstaigų humanizavimo, bet prie visos teisingumo sistemos humanizavimo. Tradiciniame teisingumo įgyvendinimo procese aukos yra marginalizuojamos, nei jos, nei nusikaltimo kaltininkai neturi galimybių papasakoti savo istorijų ir būti išklausytos. Valstybė stoja ginti aukas taip ir neišsiaiškinusi tikrųjų aukos išgyvenimų ir poreikių. O aukos ir kaltininko mediacija leidžia šalims pasidalinti istorijomis, atsakyti į klausimus kodėl ir kaip. Visa tai didina pasitenkinimo visu teisingumo procesu lygį[163].

Pažymėtina, kad atkuriamasis teisingumas turi ir prevencinį pobūdį, nes yra orientuotas į ateitį. Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo priemonės nukreiptos į auką, padeda išvengti antrinės viktimizacijos ar pakartotinio tapimo panašių nusikaltimų auka, o priemonėmis, taikomomis kaltininkui, siekiama sumažinti jo pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką bei padėti sėkmingai integruotis į visuomenę. Visa tai gali prisidėti prie nusikalstamumo priežasčių nustatymo ir šalinimo.

Atkuriamojo teisingumo taikymas įkalinimo įstaigose gali turėti įtakos nuteistųjų skaičiaus mažinimui. Tyrimai įrodo, kad taikant atkuriamojo teisingumo modelius (programas) įkalinimo įstaigose, mažėja recidyvizmo lygis[164], o tai reiškia, kad mažėja ir nuteistųjų skaičius. Visa tai lemia įkalinimo išlaidų sumažėjimą. Pažymėtina, kad recidyvizmo lygio mažėjimas turi įtakos ir teisėsaugos institucijų, atliekančių ikiteisminį tyrimą ir teisminį nagrinėjimą, darbo krūvio mažėjimui. Žmogiškuosius išteklius ir turimas priemones galima panaudoti sudėtingesnių bylų nagrinėjimui bei nusikaltimų prevencijai.

[162] Noakes – Duncan, T., *supra* note 48, p. 11.
[163] Umbreit, M. S., Coates R. B., Vos, B. *supra* note 1.
[164] Ibid.

4. ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMO ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE TYRIMAS

4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Šiame skyriuje bus apžvelgtas atliktas kiekybinis tyrimas, kuriuo buvo siekiama įvertinti socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų galimą indėlį į atkuriamojo teisingumo įgyvendinimą įkalinimo įstaigose.

Nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. atkuriamasis teisingumas įtvirtinamas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse kaip vienas iš nuteistųjų socialinės reabilitacijos pagrindų. Kodekso 137 str. 1 d. nurodyta, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu, o to paties straipsnio 2 d. teigiama, kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslai yra: 1) mažinti nuteistųjų nusikalstamo elgesio riziką; 2) motyvuoti nuteistuosius ir ugdyti jų gebėjimus socialiai reabilituotis, taip pat savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; 3) užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, nukentėjusio asmens ir nuteistojo sutaikinimą[165].Nuteistųjų socialinę reabilitaciją organizuojantys ir vykdantys darbuotojai sudarydami individualius nuteistųjų socialinės reabilitacijos planus, turi parinkti tokias socialines, psichologines, pedagogines ir teisines priemones, kuriomis būtų pasiekti įstatyme išvardinti tikslai. Būtent šiems darbuotojams atitenka ypatingas vaidmuo įkalinimo įstaigoje, nes visų pirma tai jie realizuoja individualizuotas resocializacijos užduotis, kurių esmė įtraukti nuteistuosius į atsakomybės jausmo, savikontrolės ir savidrausmės lavinimą, parodyti jiems visuomenėje priimtus konfliktų sprendimo būdus, suteikti jiems pagalbą konfliktinėse situacijose. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad įgyvendinant nuteistųjų socialinę reabilitaciją atsiranda terpė naudoti mediaciją–kaip efektyvų konfliktų sprendimo būdą – ne tik tarp nusikaltimo aukos ir kaltininko, bet ir tarp kitų asmenų, su kuriais konfliktuoja nuteistieji, pvz. kitais nuteistaisiais ar įstaigos darbuotojais[166]. Todėl yra labai svarbu, kad darbuotojai, vykdantys nuteistųjų socialinę reabilitaciją, turėtų reikalingų žinių bei psichologinių ir socialinių gebėjimų, o taip pat pasižymėtų aiškia vertybių sistema ir pozicija kitų žmonių, visuomenės ir teisės atžvilgiu[167]. Jų žinios apie teisinius ir psichologinius mediacijos aspektus bei jos taikymo kasdieniam darbe galimybes, gali prisidėti prie šio konstruktyvaus įvairių konfliktų sprendimo būdo įtraukimo į nuteistųjų resocializacijos procesą. Tačiau šiai dienai tai nėra įkalinimo įstaigose taikomas konfliktų

[165]Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas *supra* note 10.
[166]Lewicka-Zelent, A., Trojanowksa, E. Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych[interaktyvus]. 2018. [žiūrėta 2019-03-16].
< https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2018/download,3736,4.html>.
[167]RozporządzenieMinistraSprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawiesposobówprowadzeniaoddziaływańpenitencjarnych w zakładachkarnych i aresztachśledczych[interaktyvus]. [žiūrėta 2019-03-15]. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031511469>.

sprendimo būdas, nepaisant to, kad 2018 m. spalio 19 d. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorius patvirtino Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) organizavimo ir vykdymo laisvės atėmimo vietų įstaigose tvarkos aprašą.

Vadovaujantis tuo, kas išdėstyta aukščiau, galima daryti išvadą, kad nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdantys darbuotojai sudaro įkalinimo įstaigose svarbią grupę žmonių, nes nuo jų požiūrio didele dalimi priklauso atkuriamojo teisingumo, o ypatingai jo modelio - mediacijos, efektyvus įdiegimas įkalinimo įstaigose. Todėl atsižvelgiant į tai bei siekiant surinkti tyrimui svarbią informaciją, buvo pasirinkta atlikti Resocializacijos skyriaus darbuotojų apklausą.

Tyrimo tikslas: pateikti siūlymus dėl atkuriamojo teisingumo realizavimo įkalinimo įstaigose.

Tyrimo objektas: nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą ir jo įgyvendinimą įkalinimo įstaigose.

Tyrimo uždaviniai:

- išsiaiškinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinias apie atkuriamąjį teisingumą įkalinimo įstaigose;
- išsiaiškinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų patirtį taikant konkrečius atkuriamojo teisingumo modelius;
- išsiaiškinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų nuomonę apie atkuriamojo teisingumo taikymo galimybes įkalinimo įstaigose;
- nustatyti nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų nuomonę apie atkuriamojo teisingumo reikalingumą ir naudą įkalinimo įstaigose.

Tyrimo imtis: laisvės atėmimo vietose dirbantys Resocializacijos skyriaus darbuotojai.

Tyrimo metodas: anketinė apklausa, kurios metu respondentai atsakinėjo į 28 uždarus ir vieną atvirą klausimą.

4.2. Tyrimo rezultatai

Atliekant tyrimą buvo parengtas klausimynas iš 29 klausimų (1 priedas). Tyrime dalyvavo 55 Resocializacijos skyriaus darbuotojai, dirbantys Lukiškių tardymo izoliatoriuje–kalėjime, Vilniaus pataisos namuose, Panevėžio pataisos namuose, Vilniaus pusiaukelės namuose, Pravieniškių pusiaukelės namuose, Marijampolės pusiaukelės namuose ir Alytaus pusiaukelės ir namuose.

Pirmą klausimų grupę sudarė klausimai, kuriais buvo siekiama gauti informaciją apie respondentus.

Pirmais penkiais klausimais buvo siekiama sužinoti apklausoje dalyvavusių asmenų lytį, kokiai amžiaus grupei priklauso, jų darbo patirtį bausmių vykdymo sistemoje, jų įgytą išsilavinimą ir kvalifikaciją

Vertinant apklausos metu gautus duomenis aukščiau minėtų įkalinimo įstaigų Resocializacijos skyriuose daugiau dirba moterų, negu vyrų. Iš 55 apklausoje dalyvavusių darbuotojų, net 33 yra moterys, o likę 22 vyrai. Tai rodo, kad šiose įstaigose nuteistųjų socialinę reabilitaciją dažniau vykdo moterys negu vyrai.

Vadovaujantis gautais rezultatais, tarp apklausoje dalyvavusių darbuotojų 32,7 proc. yra jaunesni negu 30 metų, 30,9 proc. dalyvavusių amžius yra nuo 30 metų iki 40 metų, 25,5 proc. darbuotojų yra nuo 40 metų iki 50 metų amžiaus, ir 10,9 proc. dalyvavusių amžius yranuo 50 metų iki 60 metų.

Didžiausia dalis dalyvavusiųjų, t.y. 36,4 proc. turi nuo 1 iki 5 metų darbo stažą bausmių vykdymo sistemoje, 18,2 proc. apklaustųjų dirba sistemoje nuo 5 iki 10 metų, 14,5 proc. nuo 10 iki 15 metų, 7,3 proc. dalyvavusiųjų apklausoje turi nuo 15 iki 20 metų darbo stažą bausmių vykdymo sistemoje, 20 proc. apklaustųjų dirba ilgiau nei 20 metų. Iš 55 apklaustųjų du turi trumpesnę negu 1 metų darbo bausmių vykdymo sistemoje patirtį.

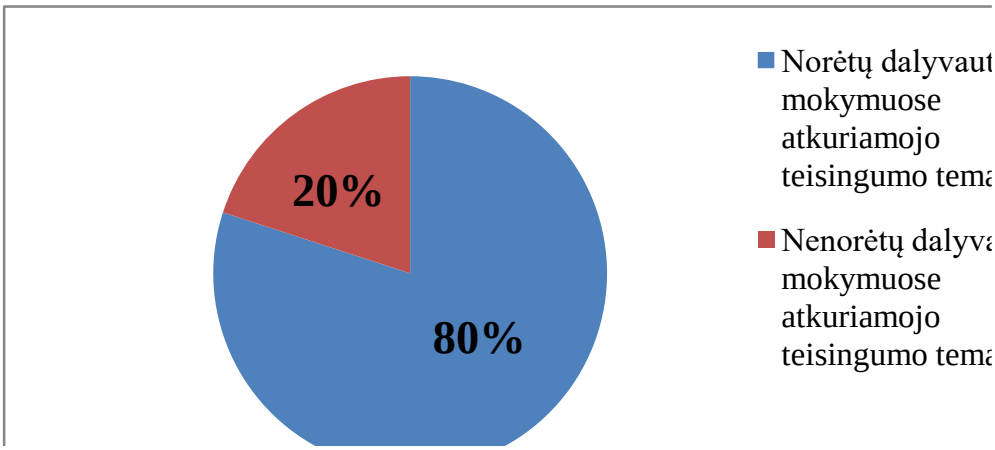
Vertinant apklausos metu gautus duomenis nustatyta, kad 83 proc. respondentų turi įgytą aukštąjį universitetinį išsilavinimą, likusi dalis aukštąjį koleginį. Didesnė dalis apklausoje dalyvavusių darbuotojų, t.y. 39,3 proc., yra įgiję teisininko kvalifikaciją, 19,7 proc. apklaustųjų yra įgiję socialinio darbuotojo kvalifikaciją, 11,5 proc. psichologo, 13,1 proc. pedagogo ir likusi dalis, t.y. 16,4 proc. yra įgiję kitas kvalifikacijas, tokias kaip kineziterapeuto, inžinieriaus technologo, verslo administratoriaus ir vadybininko, statybų inžinieriaus, kriminologo ir kt. Pažymėtina, kad Resocializacijos skyriaus darbuotojams, pagal jų pareigybių aprašymą, yra nustatytas tik išsilavinimo (kvalifikacinis) laipsnio ir/ar profesinės kvalifikacijos reikalavimas. Studijų sritis nėra įtraukta į specialiuosius reikalavimus, kuriuos turi atitikti šie darbuotojai.

Atsižvelgiant į tai, kad nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse yra įtvirtintas atkuriamasis teisingumas, Resocializacijos skyriaus darbuotojų buvo paklausta, *ar per pastaruosius 3,5 metų jie kėlė kvalifikaciją atkuriamojo teisingumo tema*. 74,5 proc. apklaustųjų atsakė neigiamai, 25,5 proc. dalyvavo mokymuose tokia tema. Vertinant gautus rezultatus, galima daryti išvadą, kad didžioji dalis aukščiau minėtų įkalinimo įstaigų darbuotojų nėra dalyvavę mokymuose atkuriamojo teisingumo tema, todėl atsiranda rizika, jog jie gali neturėti reikalingų žinių apie atkuriamąjį teisingumą. Sprendžiant iš to, kad 25,5 proc. apklaustųjų mokymuose atkuriamojo teisingumo tema dalyvavo, galima daryti išvadą, kad tokie mokymai yra organizuojami. Atsižvelgiant į tai, kad per 3,5 metų tik 14 iš 55 respondentų dalyvavo mokymuose šia tema, šie mokymai galimai nėra dažnai organizuojami. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad

sprendimą dėl darbuotojo kvalifikacijos kėlimo priima tiesioginis jo vadovas, įvertinęs jo turimą kvalifikaciją ir jos kėlimo poreikį, atsižvelgęs į mokymų temas ir jų naudą darbuotojui. Kartais patys darbuotojai, jausdami poreikį kelti kvalifikaciją tam tikroje srityje, gali pareikšti norą dalyvauti tam tikros srities mokymuose. Praktikoje pasitaiko, kad darbuotojai nekelia kvalifikacijos tam tikroje srityje dėl to, kad nei įstaigoje, nei už jos ribų nėra organizuojami šios srities mokymai arba jie organizuojami tik konkrečiai asmenų grupei, pvz. konkrečiam įstaigos struktūriniam padaliniui. Taip pat to priežastimi gali būti darbuotojų trūkumas, esant kuriam, darbuotojai mokymuose dalyvauja rečiau, nes visas dėmesys sutelkiamas į saugų ir normalų įstaigos funkcionavimą.

Atsižvelgiant į tai, kad didžioji dalis apklaustųjų nedalyvavo mokymuose atkuriamojo teisingumo tema, atsiranda apklausoje dalyvavusių įstaigų Resocializacijos skyrių darbuotojų vykdomos nuteistųjų socialinės reabilitacijos neveiksmingumo rizika, dėl kurios tikėtina išauga nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizika.

Į klausimą, *ar norėtų respondentai dalyvauti mokymuose atkuriamojo teisingumo tema*, 80 proc. respondentų atsakė teigiamai ir 20 proc. neigiamai.

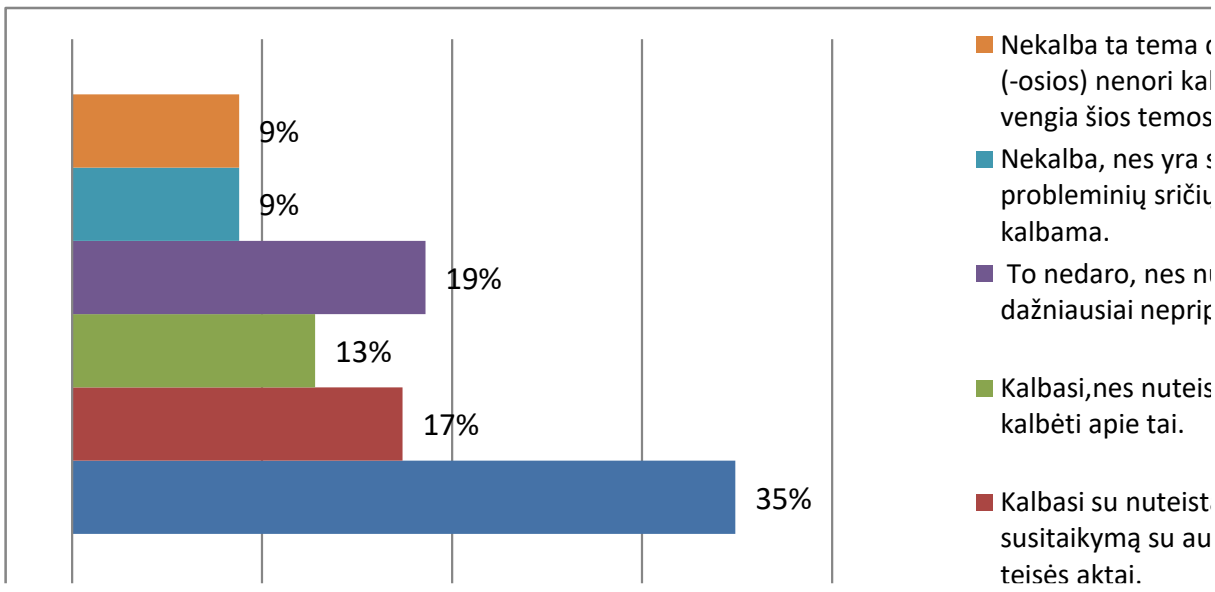
2 pav. Darbuotojų nuomonė apie dalyvavimą mokymuose atkuriamojo teisingumo tema.

Sekantis klausimas buvo susijęs su šiuo klausimu, nes respondentai galėjo parašyti kodėl nori arba nenori dalyvauti šiose mokymuose. Analizuojant gautus atsakymus, dalis darbuotojų norėtų dalyvauti mokymuose nes ši tema yra susijusi su jų darbu, su nuteistųjų resocializacija ir vykdydami nuteistųjų socialinę reabilitaciją jie susiduria su atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo poreikiu. Kita dalis respondentų savo atsakymuose nepažymi, kad ši tema susijusi su nuteistųjų socialine reabilitacija, tačiau jie nurodo, kad norėtų dalyvauti mokymuose, nes tai įdomi, naudinga, nežinoma, nauja tema. Keletas darbuotojų atsakydami pažymėjo, kad norėtų padėti susitaikyti nusikaltimo aukai ir kaltininkui, pažiūrėti kaip vyksta aukos ir kaltininko susitikimas, norėtų būti tarpininkais šiame procese. Tarp pateiktų atsakymų buvo taip pat nurodyta, kad norėtų dalyvauti

mokymuose, nes atkuriamasis teisingumas mažina nusikalstamumą ir neigiamas aukų nuostatas apie nuteistuosius. Visi šie teigiami respondentų atsakymai reiškia, kad juos pateikę darbuotojai yra atviri kitiems žmonėms bei gali leistis į atvirą, veiksmingą ir tarpusavio atsakomybe paremtą dialogą su jais. Svarbu pažymėti, kad pasitaikė ir tokių atsakymų, kuriuose respondentai pažymėjo, kad yra svarbesnių temų už atkuriamąjį teisingumą, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose nepasiteisintų, ir socialinė reabilitacija yra darbas su nuteistaisiais, o ne su aukomis, todėl šia tema mokymų nereikia. Vertinant tokius darbuotojų atsakymus, tikėtina, kad jų žinios tiek apie atkuriamąjį teisingumą ir jo taikymą įkalinimo įstaigose, tiek apie pačią nuteistųjų socialinę reabilitaciją yra nepakankamos. Tokie darbuotojai galimai turi autokratinį požiūrį apie nuteistųjų resocializaciją bei neigiamą nusistatymą prieš įkalinimo įstaigose laikomus asmenis. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse yra nurodyta, kad vienas iš socialinės reabilitacijos tikslų yra užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, nukentėjusio asmens ir nuteistojo sutaikinimą, o tai reiškia, kad vykdant nuteistųjų socialinę reabilitaciją būtina siekti šio tikslo. Privaloma kalbėtis su nuteistaisiais apie nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, apie susitaikymą su auka, jos atsiprašymą, apie galimybę visa tai padaryti atliekant laisvės atėmimo bausmę. Įkalinimo įstaigose yra pakankamai būdų ir galimybių pateikti nuteistiesiems šią informaciją, įraukti juos į diskusijas šia tema. Šio tikslo ignoravimas, gali reikšti formalų socialinės reabilitacijos vykdymą. Pažymėtina, kad nuo 2017 m. bendradarbiaujant su Lietuvos probacijos tarnyba įkalinimo įstaigose laikomi nuteistieji dalyvauja mediacijoje ir pasiekia susitarimą. Vertinant šiuos atsakymus, galima daryti prielaidą, kad darbuotojams yra organizuojama nepakankamai mokymų atkuriamojo teisingumo tema tiek darbo vietoje, tiek už jos ribų. Tai taip pat gali reikšti, kad galimai nėra viešinama arba nepakankamai viešinama informacija apie mediacijos įgyvendinimą įkalinimo įstaigose, apie sėkmingus nuteistųjų mediacijos atvejus.

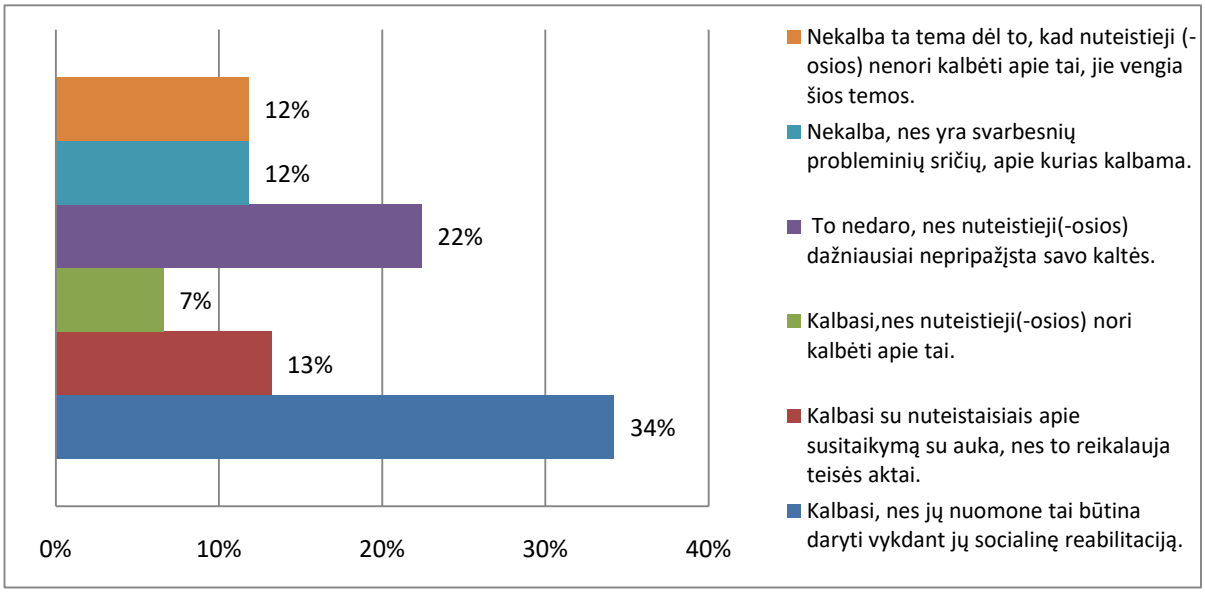
Antrą klausimų grupę sudaro klausimai, kuriais buvo siekiama nustatyti respondentų nuomonę apie atskirų atkuriamojo teisingumo modelių – mediacijos ir konferencijų – taikymo galimybes įkalinimo įstaigose.

Į klausimą, *ar vykdydami nuteistųjų socialinę reabilitaciją respondentai kalbasi su nuteistaisiais(-osiomis) apie nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą,* 34,9 proc. iš jų patvirtino, kad tai daro, nes jų nuomone tai būtina daryti vykdant nuteistųjų socialinę reabilitaciją.17,4 proc. tai daro, nes to reikalauja teisės aktai. 12,8 proc. respondentų kalbasi šia tema, nes nuteistieji(-osios) nori kalbėti apie tai.18,6 proc. nesikalba apie tai, nes nuteistieji(-osios) dažniausiai nepripažįsta savo kaltės ir po 8,8 proc. apklaustųjų pažymėjo, kad to nedaro, nes nuteistieji (-osios) nenori kalbėti apie tai, jie vengia šios temos ir yra svarbesnių probleminių sričių, apie kurias kalbama (pvz. gyvenamosios vietos neturėjimas, darbo patirties neturėjimas, išsilavinimo neturėjimas, priklausomybės ir kt.).

3 pav. Darbuotojų pokalbio apie žalos atlyginimą įtraukimas/neįtraukimas į nuteistųjų socialinę reabilitaciją

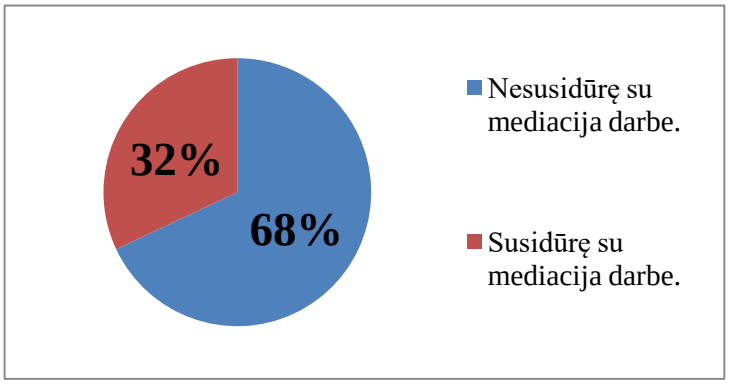
Toliau buvo aiškinamasi, *ar vykdydami nuteistųjų socialinę reabilitaciją respondentai kalbasi su nuteistaisiais(-osiomis) apie susitaikymą su auka*. 34,2 proc. apklaustųjų tai daro, nes jų nuomone tai būtina daryti vykdant jų socialinę reabilitaciją. 13,2 proc. kalbasi su nuteistaisiais apie susitaikymą su auka, nes to reikalauja teisės aktai ir 6,6 proc. tai daro, nes nuteistieji(-osios) nori kalbėti apie tai. 22,4 proc. darbuotojų to nedaro, nes nuteistieji(-osios) dažniausiai nepripažįsta savo kaltės, 11,8 proc. nurodė, kad yra svarbesnių probleminių sričių, apie kurias kalbama, todėl jie nekalba apie tai, toks pats procentas apklaustųjų nekalba ta tema dėl to, kad nuteistieji (-osios) nenori kalbėti apie tai, jie vengia šios temos.

4 pav. Darbuotojų pokalbio apie susitaikymą su auka įtraukimas/neįtraukimas į nuteistųjų socialinę reabilitaciją

Vertinant į šiuos du klausimus gautus atsakymus, darytina išvada, kad didžioji dalis darbuotojų kalbasi su nuteistaisiais tiek apie nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą, tiek apie aukos bei nusikaltimo kaltininko sutaikinimą, skiriasi tik priežastys, dėl ko jie tai daro. Tačiau atkreipiamas dėmesys į tai, kad Lietuvos bausmių vykdymo kodekse nusikaltimu padarytos žalos atlyginimas ir aukos bei nusikaltimo kaltininko sutaikinimas yra vienas iš socialinės reabilitacijos tikslų, todėl visi socialinę reabilitaciją vykdantys darbuotojai, nepriklausomai nuo jokių priežasčių, kliūčių ar įsitikinimų, privalo kalbėtis šiomis temomis. Vertinant tuos respondentus, kurie nekalba su nuteistaisiais apie žalos atlyginimą ir susitaikymą su auka dėl to, kad nuteistieji nenori kalbėti apie tai, vengia šių temų, dėl to, kad nuteistieji dažniausiai nepripažįsta savo kaltės bei dėl to, kad yra svarbesnių probleminių sričių, apie kurias kalbama manytina, kad jie vykdo formalią socialinę reabilitaciją, kuri galimai nėra sėkminga, kadangi tikėtina jog jie nesugeba sukurti empatiškų santykių su nuteistaisiais, kurie yra labai svarbūs nuteistųjų socialinei reabilitacijai vykdyti. Tokie darbuotojai patys dažniausiai yra nemotyvuoti ir neempatiški, atitinkamai ir jų vykdomos socialinės reabilitacijos kokybė yra prasta. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tyrimo rezultatai rodo, jog pačių nuteistųjų noras kalbėtis susitaikymo su auka tema yra mažesnis negu žalos atlyginimo klausimu. Ir priešingai, jų nenoras kalbėtis apie susitaikymą su auka, yra didesnis nei apie žalos atlyginimą. Sprendžiant žalos atlyginimo klausimą, nebūtinas susitikimas su auka, o susitaikymas su ja, neįmanomas be tiesioginio kontakto, todėl jie mažiau nori apie tai kalbėtis, nes jie bijo susitikimų su aukomis, jiems gali būti gėda prieš aukas.

Į klausimą, *ar respondentai yra susidūrę su vienu iš atkuriamojo teisingumo modeliu - mediacija darbe*, daugiau nei pusė respondentų atsakė neigiamai.

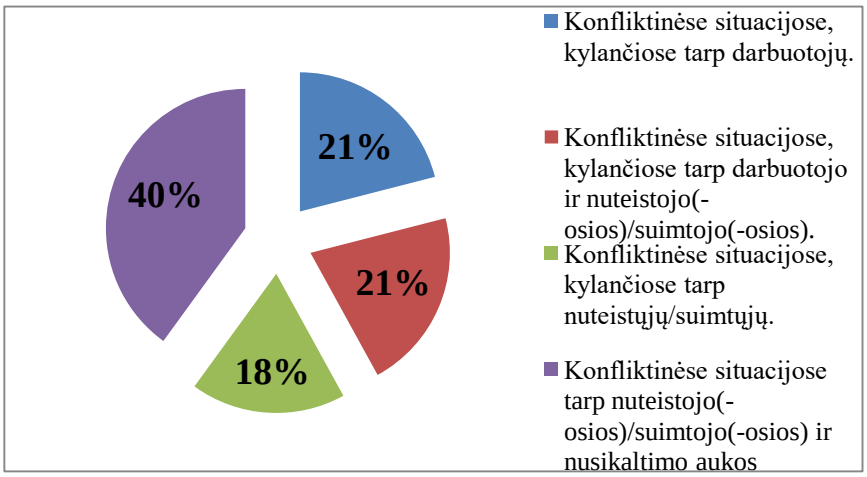
5 pav. Darbuotojų susidūrusių ir nesusidūrusių su mediacija darbe santykis.

Tai, kad didžioji dalis apklaustųjų nesusidūrė su mediacija darbe patvirtina, kad šis institutas vis dar nėra dažnai taikomas įkalinimo įstaigose. Šiai dienai vykdoma tik nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacija. Tai nėra įstaigoje kylančių konfliktų sprendimo būdas. Manytina taip yra todėl, kad tokio sprendimo būdo nenumato įkalinimo įstaigų nuostatos ir kiti teisės aktai, kuriais privalo vadovautis įstaigoje dirbantys darbuotojai vykdydami savo funkcijas. To priežastimi taip pat

gali būti mokymų apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus nebuvimas. Praktika rodo, kad įkalinimo įstaigose dirbantys darbuotojai konfliktų tema organizuojamų mokymų metu nėra supažindinami su mediacija, kaip konstruktyviu konfliktų sprendimo būdu, jos taikymu, technikomis ir t.t.

Atsižvelgiant į tai, kad 2018 m. spalio 19 d. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos patvirtintas Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) organizavimo ir vykdymo laisvės atėmimo vietų įstaigose tvarkos aprašas, nustatantis nuteistųjų mediacijos organizavimą ir vykdymą laisvės atėmimo vietose, tikimasi jog šis mediacijos įtvirtinimas teisės normomis paskatins ateityje jos taikymą tarp nuteistųjų.

Sekančiu klausimu buvo siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie tai, *kokiose konfliktinėse situacijose būtų galima taikyti mediaciją įkalinimo įstaigose.*

6 pav. Konfliktinės situacijos, kuriose galima būtų taikyti mediaciją įkalinimo įstaigose.

Daugiausiai apklaustųjų galvoja, kad mediacija turėtų būti taikoma konfliktinėse situacijose tarp nuteistojo(-osios)/suimtojo(-osios) ir nusikaltimo aukos. Gali būti, kad tokį jų pasirinkimą galėjo nulemti tai, jog bausmių vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose mediacija nėra numatyta kaip vienas iš įstaigoje kylančių konfliktų sprendimo būdų, todėl anot jų, įkalinimo įstaigose galima tik aukos ir nusikaltimo kaltininko mediacija. Pažymėtina, kad bausmių vykdymo sistemoje apie mediaciją kalbama tik kaip apie konflikto tarp nusikaltimo aukos ir kaltininko sprendimo būdą. Nors naujoje 2018 m. spalio 19 d. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos priimtoje Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) organizavimo ir vykdymo laisvės atėmimo vietų įstaigose tvarkoje numatoma galimybė nuteistajam kreiptis su prašymu dėl mediacijos taikymo įvairaus pobūdžio konfliktams spręsti, tačiau bendras šio teisės akto vertinimas rodo, kad jis labiau yra orientuotas į nusikaltimo aukos ir kaltininko mediaciją. Nepaisant to, kad Europos kalėjimų taisyklėse yra numatyta, kad įkalinimo įstaigos

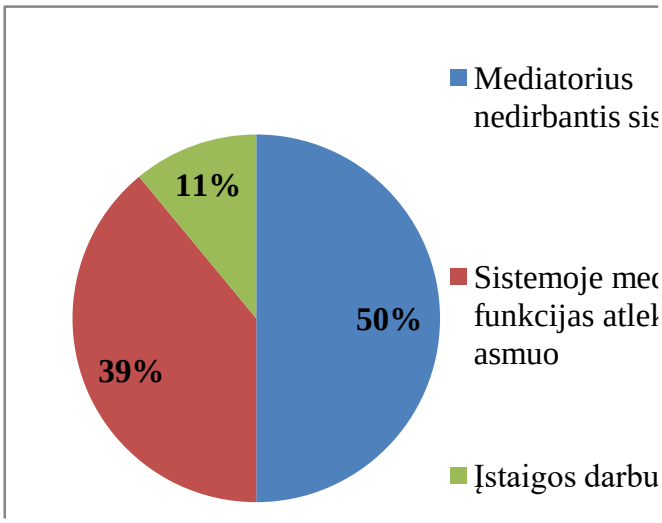
administracija turi panaudoti atkuriamojo teisingumo modelį ir tarpininkavimo mechanizmus, sprendžiant nesutarimus su nuteistaisiais ir tarp jų, bausmių vykdymo sistemoje tokie nesutarimų sprendimai nėra taikomi. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad bausmių vykdymo sistemoje mediacija nėra siejama su konfliktų, kylančių tarp darbuotojų, vadovybės, įstaigų direktorių, Kalėjimų departamento, profesinių sąjungų ir t.t. , sprendimu. Neatsižvelgiant į tai, daugiau nei pusė apklaustųjų mano, kad mediaciją galima taikyti konfliktinėse situacijose, kylančiose tarp darbuotojų, taip pat tarp darbuotojų ir įstaigoje laikomų asmenų bei tarp nuteistųjų/suimtųjų. Daroma išvada, kad ši grupė apklaustųjų žino, kad mediacijos taikymo galimybės įkalinimo įstaigose yra platesnės.

Aiškinantis, *kokio pobūdžio konfliktinėse situacijose su nuteistaisiais(-osiomis)/suimtaisiais(-osiomis) būtų galima taikyti mediaciją*, daugiausia, t.y. 10,6 proc., respondentų atsakė, kad dėl socialinės reabilitacijos priemonių. Kiek mažiau, t.y. 9,2 proc., jų nurodė, kad dėl įstaigos turto gadinimo (žalos atlyginimo klausimai), 8,7 proc. nurodė, kad dėl kriminalinės subkultūros, 8,2 proc. dėl pareigūnų nurodymų nevykdymo, po 7,7 proc. nurodė, kad dėl nuobaudų nuteistiesiems(-osioms)/suimtiesiems(-osioms) skyrimo, dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų bei dėl nuteistųjų/suimtųjų vidaus tvarkos taisyklių pažeidimo, po 6,8 proc. apklaustųjų nurodė, kad dėl nuteistųjų/suimtųjų įdarbinimo bei atleidimo iš darbo bei teisėtų pareigūnų veiksmų, o 5,8 proc., kad dėl nuteistųjų/suimtųjų buitinio ir materialinio aprūpinimo. Po 3,4 proc. dalyvavusiųjų apklausoje mano, kad tai galėtų būti konfliktinės situacijos dėl nuteistųjų/suimtųjų maitinimo, dėl jų sveikatos priežiūros, dėl kainų iri prekių įstaigoje veikiančioje parduotuvėje. Mažiausiai respondentų, t.y 2,9 proc., mano, kad mediaciją galima būtų taikyti konfliktinėse situacijose dėl nuteistųjų/suimtųjų teisių įgyvendinimo. Pažymėtina, kad 3,9 proc. apklaustųjų pažymėjo, kad mediacija įkalinimo įstaigose galima tik konfliktui tarp nusikaltimo aukos ir kaltininko išspręsti. Vienas respondentas nurodė, kad nei vienas atsakymuose nurodytas konflikto pobūdis negali būti medijuojamas.

Įkalinimo įstaigose laikomi asmenys labai dažnai yra nepatenkinti laikymo sąlygomis. Neišsprendę šių problemų nei žodžiu, nei raštu su įkalinimo įstaigos administracija, jie kreipiasi su skundais į įvairias institucijas. Labai didelė skundų nagrinėjimo našta tenka įstaigos darbuotojams, atitinkamai ir dirbantiems Resocializacijos skyriuje. Atsižvelgiant į tai, respondentų atsakymų pasiskirstymas parodė, kokios anot Resocializacijos skyriaus darbuotojų yra problematiškiausios sritys. Nors praktika rodo, kad socialinė reabilitacija nėra ta sritis, dėl kurios dažniausiai skundžiasi įstaigoje laikomi asmenys. Tačiau įvertinus dalyvavusių apklausoje darbuotojų atsakymus, manytina, kad skundai susiję su socialine reabilitacija jiems yra našta, didinanti jų darbo krūvį, todėl jie norėtų šias konfliktines situacijas pavesti spręsti tarpininkams. Tokį respondentų pasirinkimą galima vertinti dvejopai, ir kaip savo naštos perkėlimą tarpininkams, ir kaip norą spręsti

nesutarimus su įkalintaisiais taikiu būdu. Siekiant nustatyti, kokia yra tokio jų atsakymo pasirinkimo priežastis, reikalinga atlikti išsamesnius tyrimus.

Į klausimą, *kas turėtų būti mediatoriumi, sprendžiančiu konfliktines situacijas jų darbe*, dauguma apklaustųjų atsakė, kad tai turėtų būti mediatorius, nedirbantis sistemoje, kiek mažiau darbuotojų nurodė, kad tai turėtų būti sistemoje mediatoriaus funkcijas atliekantis asmuo ir mažiausiai jų galvoja, kad juo galėtų būti įstaigos darbuotojas.

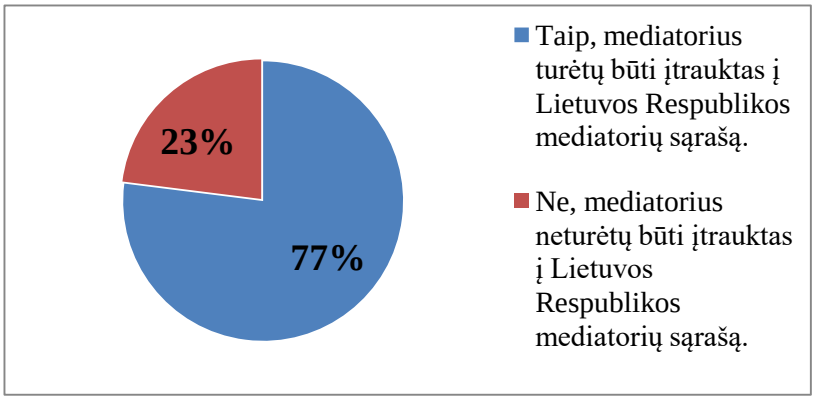
7 pav. Asmuo, sprendžiantis konfliktines situacijas įstaigoje.

Pusė apklausoje dalyvavusių respondentų mano, kad konfliktus įstaigoje turėtų spręsti mediatorius, nedirbantis sistemoje. Manytina, kad jie galbūt nėra linkę pasitikėti įstaigoje ir bausmių vykdymo sistemoje dirbančiais asmenimis ir jiems yra svarbu, kad mediatorius būtų nešališkas ir neutralus. Respondentai, kurie galvoja, jog konfliktines situacijas įstaigoje galėtų spręsti sistemoje mediatoriaus funkcijas atliekantis asmuo, galimai nepasitiki įstaigos darbuotojais, todėl mano, kad tai turėtų būti mediatorius pažįstantis bausmių vykdymo sistemą ir turintis reikalingų žinių apie ją. Maža apklausos dalyvių dalis pažymėjo, kad tarpininku sprendžiant konfliktines situacijas įstaigoje galėtų būti įstaigos darbuotojas. Manoma, kad vis dėlto reikėtų atmesti tokią galimybę, nes yra nemaža tikimybė darbuotojų emocinio įsipainiojimo į įstaigoje laikomų asmenų ar/ir kolegų problemas. Daug lengviau yra išlikti objektyviam santykiuose su nepažįstamais žmonėmis. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad literatūroje yra pažymėta, jog siekiant apsaugoti aukos teises ir užtikrinti jos interesus mediatorius, vykdantis penitencinę mediaciją, turėtų žinoti apie bausmių vykdymo sistemos funkcionavimą ir turėti atitinkamų įgūdžių[168].

Sekančiu klausimu buvo siekiama nustatyti respondentų nuomonę apie tai, *ar konfliktines situacijas jų darbe sprendžiantis mediatorius, turėtų būti įrašytas į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą*.

[168]Zalewski, W., *supra* note 30, p. 247.

Didelė dauguma apklaustųjų nurodė, kad konfliktines situacija jų darbe sprendžiantis mediatorius, turėtų būti įrašytas į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą. Tokia jų pozicija rodo, jog jiems yra svarbu, kad konfliktus sprendžiantis tarpininkas atitiktų Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo nustatytus reikalavimus, t.y. turėtų aukštąjį universitetinį išsilavinimą; būtų išklausęs ne trumpesnius kaip 40 akademinių valandų mokymus mediacijos tema ne anksčiau kaip prieš penkerius metus iki kreipimosi dėl įrašymo į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą dienos; būtų išlaikęs mediatorių kvalifikacinį egzaminą; būtų nepriekaištingos reputacijos[169]. Kita dalis respondentų nekelia tokių reikalavimų įstaigoje konfliktines situacijas sprendžiančiam mediatoriui, todėl darytina išvada, kad galimai jiems nėra svarbi tarpininko kvalifikacija, jo įgytos teorinės bei praktinės žinios, jo teikiamų paslaugų kokybė bei profesinių klaidų tikimybė.

8 pav. Mediatorių, sprendžiančių konfliktines situacijas įkalinimo įstaigose, įtraukimo į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą būtinumas.

Siekiant išsiaiškinti darbuotojų nuomonę apie tai, *kodėl įkalinimo įstaigose mediacija nėra taikoma konfliktinėms situacijoms su nuteistaisiais (-osiomis)/suimtaisiais(-osiomis) spręsti*, buvo nustatyta, kad 34 proc. jų mano, kad taip yra, nes bausmių vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra numatytas toks konfliktų sprendimo būdas, 23 proc. galvoja, kad taip yra todėl, nes mediatorius nėra nurodytas bausmių vykdymo sistemos ir nuteistųjų/suimtųjų santykiuose, 13 proc. darbuotojų nurodė, kad to priežastis yra konfliktinių situacijų sudėtingumas ir greito išsprendimo reikalavimas. 11 proc. respondentų mano, kad mediacija nėra taikoma konfliktinėms situacijoms su įstaigoje laikomais asmenimis spręsti, nes pastarieji vykdo pareigūnų nurodymus ir negalima su jais tartis dėl konflikto išsprendimo. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad 8 apklausoje dalyvavę asmenys, t.y. apie 8 proc., galvoja, kad mediacija negalima su įkalinimo įstaigoje laikomais asmenimis, nes tarp nuteistųjų/suimtųjų ir įstaigos darbuotojų negali būti lygybės, o mediacijoje šalys yra lygios. 3 proc. respondentų nuomone taip yra todėl, kad įkalinimo sąlygomis nėra konflikto šalių ir dar mažiau apklaustųjų, t.y. 2 proc. mano, jog nėra tam poreikio. 6 proc. darbuotojų nurodė savo

[169]Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas, Valstybės žinios, 2008-07-31, Nr. 87-3462.

priežastis, dėl kurių jų nuomone mediacija netaikoma konfliktinėse situacijose su įkalintais asmenimis. Anot jų, tam trūksta žmogiškųjų išteklių; nes nėra nei mediatoriaus, nei tam paruošto darbuotojo, kuris galėtų išspręsti tokius konfliktus; nes mediatorius dabar suprantamas, kaip asmuo, kuris daugiausiai galėtų veikti dar tebevykstant teismo procesui; nes nuteistieji arba darbuotojai tam tikrą informaciją gali panaudoti darbo metu prieš asmenį su kuriuo konfliktavo, gali keršyti. Vertinant šiuos atsakymus, daroma išvada, kad yra darbuotojų, kurie nežino, kad mediacija galima ne tik teisminio nagrinėjimo metu, tačiau ir po teisminio nagrinėjo, kuomet nusikaltimo kaltininkas atlieka jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę. Taip pat yra respondentų, nežinančių, kad mediacija yra konfidencialaus pobūdžio konfliktų sprendimo procedūra. Konfidencialumo reikalavimai taikomi tiek mediatoriui, tiek mediacijos šalims. Visa tai rodo, kad šių respondentų žinios apie mediaciją yra silpnos. Todėl atsiranda rizika, kad jie gali nuteistiesiems teikti netinkamą ir neišsamią informaciją apie šį konstruktyvų konfliktų sprendimo būdą, taip sudarydami kliūtis šio instituto populiarinimui tarp įstaigoje laikomų asmenų.

Analizuojant pateiktus atsakymus, atskleidžiamas darbuotojų požiūris apie tai, kas tai įkalinimo įstaiga ir kokį vaidmenį joje atlieka nuteistieji. Nepaisant humanizacijos resocializacijoje stiprinimo, tarp apklaustųjų yra manančių, kad tarp nuteistųjų/suimtųjų ir įstaigos darbuotojų negali būti lygybės. Praktikoje tokie darbuotojai bendrauja su nuteistaisiais kaip auklėtojai su auklėtiniais, jų santykiai grįsti priklausomybe ir pavaldumu. Anot jų, įkalinimo įstaigoje laikomas asmuo negali turėti vienodų teisių su įstaigos darbuotoju. Tikėtina, kad ta dalis respondentų nežino, kad mediaciją galima vesti formaliai bei neformaliai ir nebūtinai konfliktuose tarp nuteistųjų ir įstaigos darbuotojų. Labai daug konfliktų kyla tarp pačių įkalintųjų, todėl socialinę reabilitaciją vykdantys darbuotojai gali pasinaudoti mediacijos įrankiais tokių konfliktų konstruktyviam išsprendimui. Tai, kad dalis respondentų pažymėjo, jog mediacija įkalinimo įstaigose netaikoma, nes bausmių vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra numatytas toks konfliktų sprendimo būdas bei mediatorius nėra nurodytas bausmių vykdymo sistemos ir nuteistųjų/suimtųjų santykiuose rodo, kad valstybinių įstaigų darbuotojams yra „įskiepyta“ veikti tik vadovaujantis teisės aktais. Įkalinimo įstaigose dirbantys darbuotojai bijo išeiti už nusistovėjusios praktikos ribų dėl galimų pasekmių, pvz. neigiamos įstaigos vadovybės reakcijos, nuteistųjų skundų ir t.t.

Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti Resocializaciją vykdančių darbuotojų nuomonę apie tai, *kokia yra dalyvavimo mediacijoje su auka nauda įkalinimo įstaigoje laikomam asmeniui*.

Atsakymų analizė parodė, kad 43 respondentų iš 55 mano, kad tai galimybė nuteistajam atlyginti žalą ir įsisąmoninti kaltę, o ne būti tik nubaustam. 34 respondentai galvoja, kad tai galimybė nuteistajam atsiprašyti ir/ar pasiaiškinti, iš tikrųjų suprasti visus nusikaltimo padarinius. 27 apklausos dalyvių nuomone, tai galimybė nuteistajam pamatyti bei įvertinti nusikaltimo auką kaip asmenį, o ne tik kaip pasikėsinimo taikinį, nusikaltimo objektą bei galimybė nuteistajam

dalyvauti sprendžiant klausimą dėl padarytos žalos atlyginimo, pateikti savo pasiūlymą šiuo klausimu. 27 respondentai mano, kad įkalinimo įstaigoje laikomam asmeniui dalyvavimas mediacijoje gali padėti susigrąžinti savo, kaip „gero žmogaus“ reputaciją, 23 dalyviai galvoja, kad tai galimybė nuteistajam būti matomam kaip asmeniui, o ne tik kaip nusikaltėliui. Vertinant gautus atsakymus, darytina išvada, kad visi apklausoje dalyvavę darbuotojai supranta mediacijos naudą nuteistajam, skiriasi tik prizmė, per kurią ją vertina.

Aiškinantis, *ar respondentai yra girdėję apie atkuriamojo teisingumo modelį-konferencijas*, buvo nustatyta, kad 65 proc. apklaustųjų negirdėjo apie šį modelį ir 35 proc. yra girdėję apie jį. Didžioji dalis darbuotojų yra negirdėję apie konferencijas. To priežastimi gali būti tai, jog kaip parodė tyrimo metu gauti duomenys, 41 iš 55 dalyvavusių apklausoje darbuotojų nėra dalyvavę mokymuose atkuriamojo teisingumo tema.

Sekančiu klausimu buvo norima sužinoti respondentų nuomonę apie tai, *ar įmanoma konferencijas įgyvendinti Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje*.

Daugiau nei pusė, t.y. 61 proc., apklaustųjų galvoja, kad šį atkuriamojo teisingumo modelį įmanoma įgyvendinti Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje, likusi dalis, t.y. 39 proc., galvoja priešingai.

Domintis nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų nuomone apie tai, *ar nuteistieji dalyvautų konferencijose, jei jos būtų organizuojamos,* buvo nustatyta, kad 37 iš jų galvoja, jog nuteistieji dalyvautų konferencijose, 15 su jais nesutiko, o 3 darbuotojai neatsakė į šį klausimą. Tokį respondentų atsakymų pasiskirstymą galėjo nulemti tai, jog konferencijose gali dalyvauti šalis palaikantys žmonės ir kiti su nusikaltimu susiję asmenys. Galbūt todėl didžioji dalis apklaustųjų mano, kad nuteistieji dalyvautų konferencijose, nes šeimos narių ar draugų dalyvavimas suteiktų jiems šiame procese drąsos ir palaikymo. Tačiau ta dalis respondentų, kuri atsakė neigiamai į šį klausimą galimai įvertino tai, jog neatsižvelgiant į palaikančius asmenis, nuteistieji gali bijoti konferencijose dalyvaujančių kitą šalį palaikančių asmenų, o ypatingai bendruomenės atstovų, kurių dauguma šiandieną turi neigiamą ir stigmatizuojančią nuomonę apie nuteistuosius.

Taip pat buvo norima sužinoti respondentų nuomonę apie tai, ar *bendruomenės atstovai dalyvautų konferencijose, jei jos būtų organizuojamos*. Didžioji dalis jų, t.y. 68 proc., mano, kad bendruomenės atstovai dalyvautų konferencijose, jei jos būtų organizuojamos, likusi dalis, t.y. 32 proc., galvoja priešingai. Pažymėtina, kad atkuriamojo kalėjimo Didžiojoje Britanijoje projekto įgyvendinimo metu, buvo nustatyta, kad siekiant įkalinimo įstaigą padaryti atkuriamąją, kalėjimų sienos turėtų tapti „pralaidesnės“ ir įtraukti bendruomenę į nuteistųjų socialinę reabilitaciją[170]. Manytina, kad didžioji dalis respondentų atsakė teigiamai, nes visuomenei yra labai įdomu kas vyksta už spygliuotos tvoros sienų. Pažymėtina, kad Lietuvoje visuomenė nedalyvauja nuteistųjų

[170]Van Ness, D.W. *supra*note 41.

socialinėje reabilitacijoje ir neneša atsakomybės už visuomenėje įvykdomus nusikaltimus, nesuprasdama viso to esmės. Todėl reikėtų išsiaiškinti kokie yra tikrieji visuomenės narių dalyvavimo šiame atkuriamojo teisingumo modelyje tikslai, ar jie tikrai susiję su konflikto sprendimu, su noru padėti šalims reintegruotis bei užtikrinti nusikaltimų prevenciją ateityje. Ta dalis respondentų, kuri atsakė neigiamai, galimai įvertino tą aplinkybę, kad visuomenė yra linkusi smerkti įkalinimo įstaigose laikomus asmenis, todėl nėra suinteresuota jiems padėti spręsti konflikto su auka.

Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti ar apklausos dalyviai *norėtų būti tuo trečiuoju nepriklausomu ir nešališku asmeniu, konferencijų metu sprendžiančiu konfliktinę situaciją tarp aukos, kaltininko, juos palaikančių asmenų bei kitų asmenų, susijusių su padarytu nusikaltimu. 24* apklausoje dalyvaujantys bausmių vykdymo sistemos darbuotojai norėtų būti tarpininku, o 28 ne. 3 darbuotojai nepateikė atsakymo į šį klausimą. Darytina išvada, kad daugiau nei pusė respondentų nėra suinteresuota padėti šalims spręsti konflikto. To priežastimi gali būti reikiamų žinių, įgūdžių, taip pat asmenybės bruožų, reikalingų tarpininkui, neturėjimas. Galimai tokį atsakymą galėjo lemti ir tai, kad tarpininko funkcijų atlikimą darbuotojai gali vertinti kaip papildomą darbo krūvį.

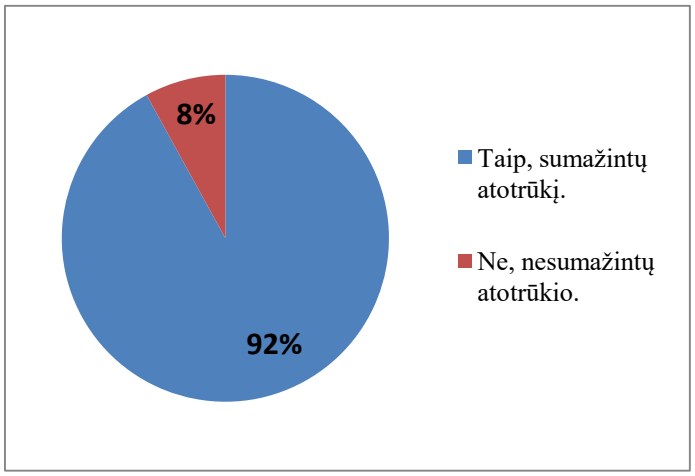
Trečią klausimų grupę sudaro klausimai, kuriais buvo siekiama nustatyti respondentų nuomonę apie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose poreikį, apie jo poveikį, dinaminės priežiūros bei darbuotojų mokymų įtaką atkuriamojo teisingumo įgyvendinimui ir jų norą pasinaudoti profesionalaus mediatoriaus paslaugomis.

Į klausimą, *ar reikėtų ateityje diegti atkuriamąjį teisingumą įkalinimo įstaigose*, 90,9 proc. respondentų atsakė teigiamai, 5,5 proc. atsakė neigiamai, o 3,6 proc. susilaikė nuo atsakymo pateikimo. Gauti atsakymai rodo, kad didelė dalis respondentų pritaria atkuriamojo teisingumo įgyvendinimui įkalinimo įstaigose. Manoma, kad darbuotojai pritaria atkuriamojo teisingumo diegimui įkalinimo įstaigose, nes šiuo metu vykdoma nuteistųjų socialinė reabilitacija neatneša norimos naudos. Darbuotojai pastebi, kad dažnai veltui deda pastangas įgyvendindami socialinės reabilitacijos priemones, kadangi dalis į laisvę išėjusių nuteistųjų po kiek laiko vėl grįžta į įkalinimo įstaigą. Visa tai daro neigiamą įtaką jų motyvacijai ir pasitenkinimui savo darbu. Todėl tikėtina, kad atkuriamojo teisingumo diegimą įkalinimo įstaigose jie sieja su pokyčiais, savo darbo įprasminimu.

Sekančiu klausimu buvo siekiama sužinoti apklausoje dalyvavusių darbuotojų nuomonę apie tai, *ar atkuriamojo teisingumo modelių taikymas bausmių vykdymo sistemoje galėtų sumažinti atotrūkį tarp įkalinimo įstaigos ir visuomenės*.

Didžioji dalis respondentų, t.y. 92 proc., mano, jog atkuriamojo teisingumo modelių taikymas bausmių vykdymo sistemoje galėtų sumažinti atotrūkį tarp įkalinimo įstaigos ir visuomenės. Kaip rodo užsienio šalių praktika įkalinimo įstaigose įgyvendinamos atkuriamojo teisingumo programos, kuriomis siekiama vystyti įstaigos ir išorės bendruomenių ryšį, sulaužo

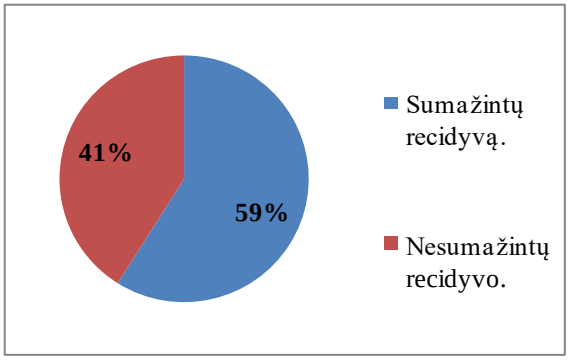
bendruomenėje sutinkamus stereotipus apie nuteistuosius, taip pat paruošia bendruomenę teikti pagalbą paleistiems į laisvę nuteistiesiems[171]. Padarytas nusikaltimas paliečia ne tik nusikaltimo auką, kaltininką ir jų šeimas, tačiau ir bendruomenę (visuomenę), todėl atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose yra neįmanomas be jos dalyvavimo. Dalyvavimas atkuriamajame teisingume leidžia bendruomenei (visuomenei) iš naujo apgalvoti savo turimus įsitikinimus apie nuteistuosius ir jiems skiriamas bausmes, atidžiau pažiūrėti į nusikaltimo aukas, taip pakeičiant savo ankstesnę nuomonę tiek apie įkalinimo įstaigose laikomus asmenis, tiek apie nukentėjusiuosius. Jie tampa neatsiejama aukos ir nuteistojo reintegracijos proceso dalimi. Įkalinimo įstaigos, kuriose įgyvendinamas atkuriamasis teisingumas tampa „atviros“ visuomenei.

9 pav. Atkuriamojo teisingumo modelių taikymo bausmių vykdymo sistemoje poveikis atotrūkiui tarp įkalinimo įstaigos ir visuomenės.

Taip pat buvo norima sužinoti respondentų nuomonę apie tai, *ar atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose sumažintų recidyvą* .Kiek daugiau nei pusė jų atsakė, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose sumažintų recidyvą, kita dalis su jais nesutiko. Pažymėtina, kad užsienio šalių įkalinimo įstaigose atlikti tyrimai parodė, kad atkuriamojo teisingumo programų vykdymas mažina recidyvą[172]. Tai, kad nemažai respondentų atsakė neigiamai galimai lėmė jų kompetencijos stoka atkuriamojo teisingumo srityje. Taip pat tikėtina, kad jų požiūris į atkuriamąjį teisingumą yra siauras, ir apsiriboja tik kaltininko ir aukos mediacija, kurios naudą jie mato žalos atlyginime, todėl jie negali susieti atkuriamojo teisingumo naudos su visos valstybės recidyvizmo lygiu.

[171]Van Ness, D.W. *supra*note 52.
[172]Wallace, R., Wylie, K.,*supra* note 146.

10 pav. Atkuriamojo teisingumo modelių taikymo bausmių vykdymo sistemoje poveikis recidyvui.

Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti apklausos dalyvių nuomonę apie tai, *ar atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose turėtų įtakos nuteistųjų lygtiniam paleidimui.* 87,3 proc. jų mano, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose turėtų įtakos nuteistųjų lygtiniam paleidimui, 9,1 proc. galvoja, kad ne, 3,6 proc. nuomonės šiuo klausimu neturi. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad literatūroje nurodyta, kad sėkminga mediacija gali turėti įtakos sprendimui dėl lygtinio paleidimo, tačiau tai nėra numatyta bausmių vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose[173]. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos komisija, prieš priimdama sprendimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo atkreipia dėmesį į tai, ar nusikaltimo kaltininkas pripažįsta savo kaltę ir prisiima atsakomybę. Taip pat ar būdamas įkalinimo įstaigoje jis atlygino savo nusikaltimu padarytą žalą, ar bandė atsiprašyti/atsiprašė auką, ar bandė susitaikyti/susitaikė su ja, ar yra pasirengęs grįžti į visuomenę ir laikytis joje nustatytų elgesio normų. Dalyvavimas atkuriamojo teisingumo programose paskatina nuteistuosius prisiimti atsakomybę ir pripažinti savo kaltę, o tai paskatina atsiprašyti auką, su ją susitaikyti ir išspręsti žalos atlyginimo klausimą. Visa tai mažina nuteistųjų pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką, todėl manytina, kad dauguma darbuotojų supranta galimą atkuriamojo teisingumo įtaką nuteistųjų lygtiniam paleidimui.

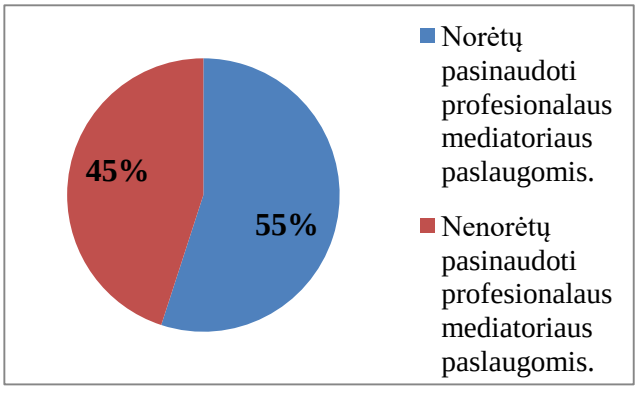
Siekiant sužinoti Resocializacijos skyriaus darbuotojų nuomonę apie tai, *ar tinkamas dinaminės priežiūros realizavimas galėtų prisidėti prie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose*, nustatyta, kad 85 proc. jų sutinka su tuo, jog tinkamas dinaminės priežiūros realizavimas turi įtakos atkuriamojo teisingumo įgyvendinimui įkalinimo įstaigose, o likusi dalis nesutinka. Svarbu pažymėti, kad dinaminė priežiūra yra orientuota į darbuotojo santykį su nuteistuoju. Įstaigos bei joje laikomų asmenų saugumas užtikrinamas per visapusišką įkalinto asmens pažinimą ir jo elgesio keitimą teigiama linkme, pasitelkiant tik būtent jam veiksmingas

[173]Michailovič, I., et al.*supra*note 9, p. 242.

intervencines priemones. Tokiu būdu, darbuotojas, vykdantis dinaminės priežiūros funkcijas, kartu yra ir socialinis darbuotojas, kuris užtikrina socialinę nuteistojo reabilitaciją[174].

Į klausimą, *ar Resocializacijos skyriaus darbuotojų ir dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų mokymai atkuriamojo teisingumo tema galėtų prisidėti prie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose*, 88 proc. respondentų atsakė teigiamai, o 12 proc. neigiamai. Gauti atsakymai rodo, kad didelė dalis respondentų mato teigiamą darbuotojų mokymų atkuriamojo teisingumo tema naudą jo įgyvendinimui įkalinimo įstaigose. Pažymėtina, kad pozityvūs ir profesionalūs Resocializacijos skyriaus darbuotojų ir dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų tarpusavio santykiai ir santykiai su nuteistaisiais yra reikšminga nuteistųjų integracijos sąlyga. Todėl turėdami reikalingų žinių atkuriamojo teisingumo srityje ir tarpusavyje bendradarbiaudami šie darbuotojai galėtų motyvuoti nuteistuosius keistis, parodyti jiems konstruktyvius konfliktų sprendimo būdus, pristatyti mediacijos naudą, palaikyti nuteistuosius, dalyvaujančius mediacijoje, vykdyti sėkmingą atkuriamuoju teisingumu grįstą nuteistųjų socialinę reabilitaciją.

Paskutiniu klausimu buvo siekiama sužinoti, *ar apklausoje dalyvavę darbuotojai norėtų pasinaudoti profesionalaus mediatoriaus paslauga įstaigoje ir už jos ribų*. Gauti rezultatai parodė, kad tik kiek daugiau nei pusė jų norėtų pasinaudoti profesionalaus mediatoriaus paslauga. Darytina išvada, kad 45 proc. respondentų, galimai yra nepriimtinas toks konfliktų sprendimo būdas. Pažymėtina, kad nors mediacijos populiarumas po truputį auga, tačiau tai nėra labai dažnai visuomenėje taikomas konfliktų sprendimo būdas. Įstaigoje dirbantys darbuotojai yra tos visuomenės dalis, todėl tikėtina, kad savo požiūrį į mediaciją jie atsineša iš jos. Neatmetama, kad daugiau nei pusė respondentų nenori pasinaudoti profesionalaus mediatoriaus paslaugomis, nes jie nėra gerai susipažinę su šiuo institutu. Manytina, kad po 2020 m., kuomet mediacija bus privaloma šeimos ginčuose, šis institutas taps populiaresnis visuomenėje, o taip pat įkalinimo įstaigose tiek tarp darbuotojų, tiek nuteistųjų tarpe.

11 pav. Darbuotojų nuomonė apie pasinaudojimą profesionalaus mediatoriaus paslaugomi

[174]Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Naujovė Lietuvoje – dinaminė apsauga. Kas tai? [interaktyvus]. 2015[žiūrėta 2019-03-21]. < http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/naujove-lietuvoje-dinamine-gcnk.html>.

IŠVADOS

1. Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės medžiagos analizė parodė, kad yra daug ir skirtingų atkuriamojo teisingumo apibrėžimų, nes tai nuolat tobulėjantis ir besikeičiantis reiškinys.
   Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas penitencinėje sistemoje apima ne tik tarpasmeninių ryšių, kuriuos pažeidė nusikaltimas, atstatymą ir nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą, tačiau ir nuteistojo bei aukos reintegraciją į visuomenę, įtraukiant ir pačią visuomenę į šį procesą.
2. Užsienio šaliu patirtis rodo, kad įkalinimo įstaigose galima įgyvendinti pagrindinius atkuriamojo teisingumo modelius: nusikaltimo aukų ir kaltininkų mediaciją, šeimos grupių konferencijas, apskritojo stalo diskusijas. Apart šių modelių, nuteistiesiems gali būti vykdomos aukų supratimo ir empatijos programos, žalos atlyginimo programos, įkalintų įstaigų ir bendruomenių ryšio programos, konfliktų sprendimo programos, sisteminės transformacijos programos (atkuriamieji kalėjimai) ir kt.
3. Atkuriamasis teisingumas įkalinimo įstaigose gali būti naudojamas mažiausiai trim būdais: konfliktams tarp kalinamųjų spręsti; konfliktams tarp kalinamųjų ir įstaigos personalo spręsti; konfliktams tarp aukų ir kalinamųjų spręsti.
4. Nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacija yra vienas iš pagrindinių ir plačiausiai Europoje naudojamų modelių. Įgyvendinant penitencinę mediaciją yra rizika, kad nuteistieji į ją gali žiūrėti instrumentaliai, o į sudarytą susitarimą paviršutiniškai, faktiškai jo neįvykdant. Siekiant atpažinti šį pavojų ir išvengti aukos antrinės viktimizacijos, mediatorius, vykdantis mediaciją įkalinimo įstaigose, privalo žinoti bausmių vykdymo sistemą ir turėti atitinkamų įgūdžių.
5. Atkuriamojo teisingumo ir mediacijos centro Minesotoje yra nustatyta, kad asmenys, koordinuojantys šeimos grupių konferencijas privalo baigti mokymus konfliktų sprendimo, socialinių ir komunikacinių įgūdžių temomis. Šeimos grupių konferencijose turi būti ypatingai jautriai atsižvelgta į nukentėjusiojo poreikius, jis turi būti informuotas apie šio modelio naudą ir rizikas. Šio atkuriamojo teisingumo modelio sesijos turi būto vedamos lanksčiu būdu.
6. Apskritojo stalo diskusijų modelyje labai svarbus yra sunkių, skaudžių, džiaugsmingų, beviltiškų ir pergalingų istorijų pasakojimas. Ypatingas dėmesys turi būti skirtas nusikaltimo kaltininko kaltės pripažinimui ir atsakomybės už padarytą žalą prisiėmimui.
7. Užsienio šalių patirtis rodo, kad atkuriamojo teisingumo modelių (programų) taikymas įkalinimo įstaigose mažina recidyvą, stiprina visuomenės ryšius su įkalinimo įstaiga, lengvina nusikaltimo aukos ir kaltininko reintegraciją.
   Siekiant įgyvendinti atkuriamąjį teisingumą įkalinimo įstaigose labai svarbus yra naujų santykių tarp įkalinimo įstaigos ir vietos bendruomenės užmezgimas; galimybės dirbti kitų labui nuteistiesiems sudarymas; politikos, padedančios nuteistiesiems suprasti nusikaltimų poveikį

aukoms, įkalinimo įstaigoje vedimas; įstaigoje kylančių konfliktų sprendimas alternatyvias ginčų sprendimo būdais.

8. Praktika rodo, kad atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose turi teigiamą poveikį visoms nusikaltimo paliestoms šalims bei teisėsaugos sistemai. Aukai dalyvavimas šiame procese padeda išvengti antrinės viktimizacijos, sužinoti kokios buvo nusikaltimo priežastys ir motyvai, suprasti kodėl ji tapo nusikaltimo objektu, pažinti kaltininką kaip asmenį, būti matomai ir gerbiamai, leidžia atgauti savo gyvenimo kontrolę. Nusikaltimo kaltininkui dalyvavimas atkuriamajame teisingume padeda suprasti jo elgesio padarytą poveikį aukai, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, padeda jo socialinei readaptacijai. Atkuriamojo teisingumo taikymas laisvės atėmimo vietose didina visuomenės saugumo jausmą, mažina administracinę ir finansinę teisėsaugos institucijų naštą, skatina piliečių pasitikėjimo teisingumo sistema augimą.
9. Tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad didžioji dauguma dalyvavusių apklausoje darbuotojų, kurie vykdo nuteistųjų socialinę reabilitaciją, maždaug nuo atkuriamojo teisingumo įtraukimo į bausmių vykdymo sistemą momento, t.y. nuo 2015 m., nekėlė kvalifikacijos atkuriamojo teisingumo tema, tačiau norėtų dalyvauti mokymuose šia tema.

   Daugiau nei pusė apklaustųjų nėra susidūrę su mediacija darbe, tačiau panašus jų skaičius mato galimybę įstaigoje kylančius konfliktus spręsti šiuo konstruktyviu būdu.

   Beveik visi apklausoje dalyvavę Resocializacijos darbuotojai mano, kad reikėtų diegti atkuriamąjį teisingumą įkalinimo įstaigose, o prie šio instituto įgyvendinimo galėtų prisidėti jų ir dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų mokymai atkuriamojo teisingumo tema.

PASIŪLYMAI

1. Įkalinimo įstaigų viduje arba už jų ribų nuolat organizuoti mokymus atkuriamojo teisingumo tema Resocializacijos skyriaus ir dinaminę priežiūrą vykdantiems darbuotojams, akcentuojant jo svarbą nuteistųjų socialinei reabilitacijai.
2. Įkalinimo įstaigų viduje arba už jų ribų nuolat organizuoti mokymus visiems įstaigos darbuotojams alternatyvių ginčų sprendimo būdų tema, akcentuojant mediacijos, kaip konstruktyvaus konfliktų sprendimo būdo, taikymą.
3. Įkalinimo įstaigoms papildyti savo nuostatus įtraukiant mediaciją, kaip įstaigoje kylančių konfliktų sprendimo būdą.
4. Įkalinimo įstaigų vadovų metinėse užduotyse numatyti priemones, susijusias su įstaigoje kylančių konfliktų sprendimu mediacijos būdu. Taip pat į Resocializacijos skyriaus darbuotojų metines užduotis įtraukti priemones, susijusias su atkuriamojo teisingumo populiarinimu tarp įstaigoje laikomų asmenų.
5. Resocializacijos skyriaus ir dinaminę priežiūrą vykdantiems darbuotojams, mediacijos mokymų metu įgytas kompetencijas naudoti konfliktinėse situacijose tarp įstaigoje laikomų asmenų – taip tampant neformaliais mediatoriais.
6. Resocializacijos skyriaus darbuotojams, sudarant individualius nuteistųjų socialinės reabilitacijos planus, numatyti socialinės reabilitacijos priemones susijusias su atkuriamuoju teisingumu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės ir kiti normatyviniai aktai

1. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR[interaktyvus].[2012] OJ L315/57; [žiūrėta 2019-01-02].<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.
2. Europos Sąjungos Tarybos ir Parlamento 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. [2012] OJ, L 315/57.
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (99) 19 dėl mediacijos baudžiamosiose bylose [interaktyvus], priimta 1999 m. rugsėjo 15 d.[žiūrėta 2018-12-02]. < https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20100715121918_RecommendationNo.R%2899%2919_EN.pdf>.
4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec(2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių [interaktyvus], priimta 952-ame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 2006 m. sausio 11 d. [žiūrėta 2018-12-28]. < https://rm.coe.int/16804d22f9>.
5. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters[interaktyvus].2018[žiūrėta 2019-03-03]. <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3#globalcontainer>.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3084.
7. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas, Valstybės žinios, 2008-07-31, Nr. 87-3462.
8. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos programa, Valstybės žinios, 2003-04-02, Nr. 32-1318.
9. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių planas, Valstybės žinios, 2007-08-18, Nr. 90-3575.
10. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-03-15]. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031511469>.

Moksliniai šaltiniai (monografijos, moksliniai straipsniai, straipsniai iš knygų)

11. Aertsen, I. Restorative Prison: where are we heading? *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons* [interaktyvus]. Budapest: 2012 [žiūrėta 2019-02-24]. <https://mereps.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPublication_EN.pdf>

12. Aertsen, I. The intermediate position of restorative justice: the case of Belgium. *Institutionalizing restorative justice*. New York: Routledge, 2012.
13. Christie, N. Conflictas Property. *British Journal of Criminology*. 1977, No. 17, p.1, 4. Žr. taip pat: Michailovič, I., et al. *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 5–7, 22, 24, 51-53, 66, 173, 224.
14. Dale, G., Hydle, I., Challenging The Evaluation of Norwegian Restorative Justice Experiences. *British Journal of Community Justice*. 2008, 6(2): 69-70.
15. Daly, K. The Punishment Debate in Restorative Justice. *The Handbook of Punishment and Society* [interaktyvus]. London: Sage Publications, 2012: p. 5, 6, 10. [žiūrėta 2019-01-04]. <https://www.researchgate.net/publication/268418249_The_Punishment_Debate_in_Restorative_Justice>.
16. Daly, K. What is Restorative Justice? Fresh Answers to a Vexed Question. *Victims&Offenders*. 2016 Jan.-Mar., 11, Issue 1, p. 10. 11.
17. Dunn, I. Chalk & Cheese: Australian vs. Norwegian Prisons [interaktyvus]. Sydney: Community Justice Coalition, 2017. [žiūrėta 2019-02-04]. < https://www.justiceaction.org.au/images/ChalkCheeseNorway.pdf>.
18. Foucault, M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vertimas į lietuvių kalbą, Marius Daškus. Baltos lankos, 1998.
19. Goulding, D., Hall, g., Steels, B. Restorative Prisons: Towards Radical Prison Reform [interaktyvus]. 2008[žiūrėta 2019-01-05]. <https://www.researchgate.net/publication/46216008_Restorative_Prisons_Towards_Radical_Prison_Reform> .
20. Guidoni, O. V. The Ambivalences of Restorative Justice: Some Reflections on an Italian Prison Project. *Contemporary Justice Review*. 2003, 6(1): 58-65.
21. Johnstone, G., Van Ness, D. W. *Handbook of Restorative Justice*. UK: Routledge, 2013, p. 315.
22. Justickis, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001,p. 27.
23. Kaminskienė, N., et al. *Mediacija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 255.
24. Kristoffersen, R. Relapse study in the correctional services of the Nordic countries [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-03-12]. <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=265199>.
25. Latała, J. Od idei odwetu po sprawiedliwość naprawczą. Rozważania nad resocjalizacyjnym charakterem instytucji mediacji po wyroku jako formy sprawiedliwości naprawczej.

Prewencja w systemie probacji. *Probacja 2* [interaktyvus]. 2010: p. 30, 48. [žiūrėta 2018-11-15]. <https://www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/probacja/2010/nr2/2latala.pdf[1]

26. Lauwaert, K., Aertsen, I. With a little help from a friend: desistance through victim–offender mediation in Belgium. *Restorative Justice: An International Journal*. 2016, 4(3): 345-368.
27. Lewicka-Zelent, A., Trojanowksa, E. Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych[interaktyvus]. 2018. [žiūrėta 2019-03-16].< https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2018/download,3736,4.html>.
28. Llewellyn, J. J.; Howse, R. Restorative Justice – A Conceptual Framework. Law Commission of Canada. 1998, p.3, 37.
29. Mariën, K. Restorative Justice in Belgian Prisons. *European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure*. Conference Publication. [interaktyvus]. Budapest: 2010 [žiūrėta 2019-01-27]. <https://www.iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20report%20_%20Hungary.pdf>.
30. Marién, K., Restorative Justice in Belgian Prisons [interaktyvus], 2010-07-19 [žiūrėta 2019-01-27. <https://mereps.foresee.hu/en/segedoldalak/news/270/5a63f29028/214/>.
31. Maroń, G. Sprawiedliwość naprawcza a retrybutywizm w odpowiedzialności karnej. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria prawnicza* [interaktyvus]. 2011, 71: 113, 115. [žiūrėta 2019-01-04]. <https://www.academia.edu/33165225/SPRAWIEDLIWO%C5%9A%C4%86_NAPRAWCZA_A_RETRYBUTYWIZM_W_ODPOWIEDZIALNO%C5%9ACI_KARNEJ?auto=download>.
32. Marshall, T. F. *Restorative Justice: An Overview* [interaktyvus]. London: Home Office, 1999: p. 5, 7. [žiūrėta 2018-11-24]. <http://www.antoniocasella.eu/restorative/Marshall_1999-b.pdf>.
33. Michailovič, I.,*et al.*Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas , tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 233–250.
34. Noakes – Duncan, T. Restorative Justice in Prison. A literature review [interaktyvus]. 2015: 2-7, 11. [žiūrėta 2019-01-11]. <https://www.academia.edu/34937625/Restorative_Justice_in_Prisons_A_Literature_Review>.
35. Papendorf, K. 'The Unfinished': Reflections on the Norwegian Prison Movement [interaktyvus]. *Acta Sociologica*. 2006, 49 (2): 127–137 [žiūrėta 2019-03-03]. <https://www.jstor.org/stable/20459921?seq=1#page_scan_tab_contents>.

36. Parker, P. Restorative justice in prison: A contradiction in terms a challenge and a reality? *Prison Service Journal* [interaktyvus]. 2016, 11(228), p. 15-20. [žiūrėta 2018-12-11]. <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20228%20November%202016.pdf>.
37. Reches, R. Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema [interaktyvus]. *Socialinių mokslų studijos*. 2010,2(6):357-374. [žiūrėta 2019-01-02]. <https://www.mruni.eu/upload/iblock/e6e/Reche.pdf>.
38. Różyńska, J. Koncepcja sprawiedliwości naprawczej. *Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr. 1: 5–14. [žiūrėta 2018-11-24]. <https://www.academia.edu/2632619/Koncepcja_sprawiedliwo%C5%9Bci_naprawczej_Theory_of_restorative_justice_>.
39. Różyńska, J. Sprawiedliwość naprawcza w praktyce. Grupowe konferencje rodzinne, koła orzekające, rady (panele) naprawcze. *Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr.3: 29–35. [žiūrėta 2018-12-01]. <https://www.academia.edu/2632686/Sprawiedliwo%C5%9B%C4%87_naprawcza_w_praktyce.Grupowe_konferencje_rodzinne_ko%C5%82a_orzekaj%C4%85ce_rady_panele_naprawcze_Restorative_justice_in_practice._Part_II_.
40. Różyńska, J. Sprawiedliwość naprawcza w praktyce. Mediacje ofiara-sprawca. *Jurysta* [interaktyvus]. 2005, Nr. 2: 20–26 [žiūrėta 2018-11-24]. <https://www.academia.edu/2632573/Sprawiedliwo%C5%9B%C4%87_naprawcza_w_praktyce._Medicje_ofiara-sprawca_Restorative_justice_in_practice._Part_I_>.
41. Suzuki, M.; Hayes, H. Current Debates over Restorative Justice: Concept, Definition and Practice. *Prison Service Journal* [interaktyvus]. 2016, p. 4, 5, 7, 10. [žiūrėta2018-11-08]. <https://www.researchgate.net/publication/309920391_Current_Debates_over_Restorative_Justice_Concept_Definition_and_Practice>.
42. Szczepaniak, P. *Sprawiedliwość naprawcza w resocjalizacji więźniów*. Warszawa : UW. Inst. Profilaktyki Społ. i Resocjalizacji, 2016, p. 154, 155, 172, 202, 358, 359.
43. Švedas, G. *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis.* Vilnius. VĮ Registrų centras, 2013, p. 15–16.
44. Törzs, E. Restorative justice models and their relevance to conflicts in intercultural settings. Alternative Project [interaktyvus]. 2013,[žiūrėta 2019-02-05] <http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_3.1_Report_on_RJ_models.pdf>.

45. Umbreit, M. S., Coates R. B., Vos, B. The Impact of Restorative Justice Conferencing: A Review of 63 Empirical Studies in 5 Countries[interaktyvus]. 2002[žiūrėta 2019-02-18]. <https://www.researchgate.net/publication/255647653_The_Impact_of_Restorative_Justice_Conferencing_A_Review_of_63_Empirical_Studies_in_5_Countries>.
46. Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., Brown, K. Victim Offender Dialogue in Violent Cases: The Texas and Ohio Experience [interaktyvus]. *VOMA Connections.* 2003, 14 (1): 12-17, [žiūrėta 2019-03-11]. <http://www.voma.org/docs/connect14.pdf>.
47. Urbanowicz, K. Sprawiedliwość naprawcza w Polsce. Szansa na zmianę polityki rozwiązywania konfliktów. *Internetowy Przegląd Prawniczy* [interaktyvus]. 2016: 172 [žiūrėta 2018-10-27]. <http://www.tbsp.wpia.uj.edu.pl/documents/4137545/133197050/15_Urbanowicz_2_2016.pdf>.
48. Uscila, R. Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika*. 2011. T.103. ISSN 1392-0340, p. 92–98.
49. Uscila, R. Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. I dalis.* Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 229.
50. Uscila, R., *et al*. Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje teorija ir praktika*. Vilnius, 2007, p.62.
51. Uscila, R., Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse. *Jurisprudencija*, 2002, 29(21): 93-108.
52. Van Ness, D. W. Restorative justice in prisons [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2019-01-07]. <https://mereps.foresee.hu/en/segedoldalak/news/46/3672117e6a/214/>.
53. Van Ness, D.W., Heetdergs Strong, K. Restoring Justice:An Introduction To Restorative Justice. New York, Routledge, 2015, p. 158.
54. Walker, L., Huikahi Restorative Circles: Group Process for Self-Directed Reentry Planning and Family Healing. *European Journal of Probation* [interaktyvus]. 2010, Nr. 2: 76–95 [žiūrėta 2019-02-21]. <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=401113007091099082004077108097090023049032046034087025094067007099069127101072072106102031052055041038044015084125123073001119011046009002009121070091107014006098118017066082114100075008026012002080085080010076083026029123118119007106020070119016122029&EXT=pdf>.
55. Wallace, R., Wylie, K., Changing on the Inside: Restorative Justice in Prisons: A Literature Review [interaktyvus]. *Journal compilation. The International Journal of Bahamian*

Studies. 2013,19(1): 66 [žiūrėta 2018-12-13]. <http://journals.sfu.ca/cob/index.php/files/article/view/180/236>.

56. Waltoś, S. *Proces Karny Zarys Systemu*. Warszawa: Lexis Nexis, 2008, p. 17-18.
57. Wellikoff, I. Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice [interaktyvus]. The Cardozo Journal of Conflict Resolution. 2003, 5.1. [žiūrėta 2019-02-21]. < https://cardozojcr.com/issues/volume-5-1/note-1/>.
58. Winiarek, K., et al. Mediacja po wyroku. *Sprawiedliwość Naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Warszawa: Liber, 2005, p. 216, 217.
59. Zalewski, W. Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej.W poszukiwaniu racjonalności. *Humanistyczne Zeszyty Naukowe, Prawa Człowieka*. 2017, 1(20): p. 245-247, 250.

Kiti internetiniai šaltiniai (organizacijų tinklapiai ir kt.)

60. Armour, M. Restorative Justice: Some Facts and History [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2019-02-28]. <https://charterforcompassion.org/restorative-justice/restorative-justice-some-facts-and-history>.
61. Bridges to Life Project [interaktyvus] Houston, Texas [žiūrėta 2019-03-20]. <http://www.bridgestolife.org/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=48>.
62. Dreisinger, B. I toured prisons around the world — and the system that seems the most relaxed is also one that works[interaktyvus]. 2018[žiūrėta 2018-12-12].< https://www.businessinsider.com/norways-prisons-are-better-than-the-american-prisons-2018-6>.
63. Hagstrøm, L. Ch. What is restorative justice? [interaktyvus]. 2016 [žiūrėta 2019-02-04]. <https://www.norwegianamerican.com/opinion/what-is-restorative-justice/>.
64. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Naujovė Lietuvoje – dinaminė apsauga. Kas tai? [interaktyvus]. 2015[žiūrėta 2019-03-21]. < http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/naujove-lietuvoje-dinamine-gcnk.html>.
65. Kriminalomsorgen. About the Norwegian Correctional Service [interaktyvus]. 2019 [žiūrėta 2019-02-04]. < https://www.kriminalomsorgen.no/information-in-english.265199.no.html>.
66. Prison Fellowship Switzerland. What is Sycamore Tree Project [interaktyvus]. Switzerland, 2019 [žiūrėta 2019-03-21]. <http://www.prisonfellowship-rj.ch/what-is-sycamore-tree-project.html>.

67. Resch, K. Facilitating the Sycamore Tree Programme. A Programme by Prison Fellowship for restorative Justice in prisons [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2019-03-03]. <http://restorative-justice.eu/bb/wp-content/uploads/sites/3/2014/12/WS-1.-D1.3a-Research-Report-Interviews-with-facilitators.pdf>.
68. Sage, J. Bridges to Life: A Promissing IN-Prison Restorative Justice Intervention [interaktyvus] 2004 [žiūrėta 2019-02-20]. <http://www.justicereparatrice.org/www.restorativejustice.org/editions/2006/june06/2006-05-23.6472027063>.
69. Sterbenz, Ch. Why Norway's prison system is so successful?[interaktyvus].2014 [žiūrėta 2018-12-12].< https://www.businessinsider.com/why-norways-prison-system-is-so-successful-2014-12>.
70. Sutter, J. D., Welcome to the world's nicest prison [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2019-02-04]. < https://edition.cnn.com/2012/05/24/world/europe/norway-prison-bastoy-nicest>.
71. The Centre for Justice&Reconciliation. Sycamore Tree Project® [interaktyvus]. Washington, 2019 [žiūrėta 2019-02-21]. <http://restorativejustice.org/we-do/sycamore-tree-project/#sthash.uF2FdFL9.XJ4EY4W8.dpbs>.
72. Van Droogenbroeck, B. Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: What Victims Need and Offenders can Offer [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-02-19]. < https://www.foresee.hu/en/segedoldalak/news/279/>.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Darbe „Atkuriamojo teisingumo realizavimo galimybės įkalinimo įstaigose“ tiriamos nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą ir jo įgyvendinimą įkalinimo įstaigose, siekiant patekti siūlymus dėl atkuriamojo teisingumo realizavimo įkalinimo įstaigose.

Darbe analizuojami atskiri atkuriamojo teisingumo modeliai, taikomi įkalinimo įstaigose, nagrinėjamas jo poveikis nusikaltimo aukai, kaltininkui, visuomenei bei teisingumo sistemai, analizuojama užsienio šalių patirtis taikant atkuriamojo teisingumo programas įkalinimo įstaigose, atliktas kiekybinis tyrimas apie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo kliūtis ir galimybes įkalinimo įstaigose ir pateikiami jo rezultatai.

Darbe yra iškeltas ginamasis teiginys, jog įkalinimo įstaigos darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą turi įtakos jo įgyvendinimui įkalinimo įstaigoje. Atsižvelgus į tyrimo metu gautus rezultatus, daroma išvada, kad jis pasitvirtino. Vienas iš nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslų yra užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, nukentėjusio asmens ir nuteistojo sutaikinimą. Šių asmenų dalyvavimas mediacijoje gali tapti šio tikslo įgyvendinimo įrankiu. Tačiau tam, kad nuteistieji galėtų naudotis šiuo konstruktyviu konfliktų sprendimo būdu, reikalingos yra ne tik jų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinios apie mediaciją, bet ir jų teigiamas požiūris į atkuriamąjį teisingumą.

Reikšminiai žodžiai- *atkuriamasis teisingumas, mediacija, konferencijos, apskritojo stalo diskusijos, įkalinimo įstaiga, nuteistojo reintegracija.*

ANNOTATION IN LITHUANIAN AND ENGLISH

The thesis „Opportunities for the realization of restorative justice in prisons“ deals with the analysis of knowledge of employees performing social rehabilitation of the convicted people and their opinion about restorative justice and its implementation in prisons in order to provide proposals on the realization of restorative justice in prisons.

Individual models of restorative justice, applied in prisons, its impact on the victim of a crime, offender, community and justice system, experience of foreign countries of programs of restorative justice in prisons application are analyzed, a quantitative research about the obstacles and possibilities of restorative justice implementation in prisons has been performed and the results of it are presented.

A defensive statement that the knowledge of employees of prisons and their opinion about restorative justice has an impact on its implementation in prison has been stated. By considering the results obtained during research, a conclusion is made that the statement is proved. One of the goals of social rehabilitation of convicted people is the assurance of compensation of damage made by criminal activity as well as reconciliation of the aggrieved and convicted people. Participation of these people in mediation can become a tool for implementing this purpose. However, in order for the convicted people to be able to use this constructive way of conflict solving, employees who perform social rehabilitation, besides having knowledge about mediation, must feature positive attitude to restorative justice.

Key words: *restorative justice, mediation, conferencing, Round Table, community restorative boards, prison, prisoner reintegration.*

SANTRAUKA

Tradiciniam teisingumui būdinga retribucija bausmę priveda prie keršto, kuris gali patenkinti tik atpildo troškimą, nes sudėjus kaltininko padarytą žalą aukai ir jam padarytą žalą jį uždarant į įkalinimo įstaigą, gėris neatsiranda, o numatomas teisybės triumfas prieš neteisybę yra abejotinas. Tradicinis teisingumas skatina teisės pažeidėjus pateisinti savo elgesį, neprisiimant atsakomybės, o aukas ir jų poreikius ignoruoja. Atsižvelgiant į tai, užsienio šalių įkalinimo įstaigose diegiamas atkuriamasis teisingumas, kuris ne tik padeda atkurti tarpasmeninius ryšius, kuriuos pažeidė nusikaltimas, atlyginti nusikaltimu padarytą žalą, bet ir reintegruoti nuteistąjį ir auką įtraukiant bendruomenę į šį procesą. Į Lietuvos bausmių vykdymo sistemą atkuriamasis teisingumas yra įtrauktas jau nuo 2015 metų, tačiau jo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose taip ir nevyksta. Darbe „Atkuriamojo teisingumo realizavimo galimybės įkalinimo įstaigose“ tiriamos nuteistųjų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą ir jo įgyvendinimą įkalinimo įstaigose, siekiant pateikti siūlymus dėl atkuriamojo teisingumo realizavimo įkalinimo įstaigose.

Darbe analizuojami atskiri atkuriamojo teisingumo modeliai, taikomi įkalinimo įstaigose, nagrinėjamas jo poveikis nusikaltimo aukai, kaltininkui, visuomenei bei teisingumo sistemai, analizuojama užsienio šalių patirtis taikant jo programas įkalinimo įstaigose, atliktas kiekybinis tyrimas apie jo įgyvendinimo kliūtis ir galimybes įkalinimo įstaigose ir pateikiami rezultatai.

Pirmoje darbo dalyje nagrinėjamas atkuriamojo teisingumo apibrėžimas bei šio instituto taikymas penitencinėje sistemoje. Analizuojami atskiri jo modeliai taikomi nuteistiesiems atliekant laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose. Antroje dalyje analizuojama užsienio šalių praktika taikant atkuriamojo teisingumo programas įkalinimo įstaigose. Trečioje dalyje nagrinėjamas atkuriamojo teisingumo poveikis nusikaltimo šalims – aukai, kaltininkui, visuomenei bei visai teisingumo sistemai. Ketvirtoje dalyje yra aprašomas atliktas tyrimas bei anketavimo būdu gauti rezultatai.

Darbe yra iškeltas ginamasis teiginys, jog įkalinimo įstaigos darbuotojų žinios ir nuomonė apie atkuriamąjį teisingumą turi įtakos jo įgyvendinimui įkalinimo įstaigoje. Atsižvelgus į tyrimo metu gautus rezultatus, daroma išvada, kad jis pasitvirtino. Vienas iš nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslų yra užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, nukentėjusio asmens ir nuteistojo sutaikinimą. Šių asmenų dalyvavimas mediacijoje gali tapti šio tikslo įgyvendinimo įrankiu. Tačiau tam, kad nuteistieji galėtų naudotis šiuo konstruktyviu konfliktų sprendimo būdu, reikalingos yra ne tik jų socialinę reabilitaciją vykdančių darbuotojų žinios apie mediaciją, bet ir jų teigiamas požiūris į atkuriamąjį teisingumą.

SUMMARY

Retribution, typical to traditional justice, bring penalty to revenge, which may satisfy only desire of reward, since having summed up damage made by an offender to a victim and damage made to him when he is imprisoned, good does not come, and the intended triumph of justice against injustice is doubtful. Traditional justice encourages law violators to justify their behavior by not taking up any responsibility and ignore the victims and their needs. By considering this, restorative justice is implemented in prisons of foreign countries, it helps restoring interpersonal relations, which were violated by crime, and reimbursement of damage made by the crime, reintegrates the convicted person and the victim by involving the community in this process. Restorative justice is included in Lithuanian punishments execution system since 2015 allready, however, its implementation has not yet started in prisons. The thesis„Opportunities for the realization of restorative justice in prisons“ deals with the analysis of knowledge of employees performing social rehabilitation of the convicted people and their opinion about restorative justice and its implementation in prisons in order to provide proposals on the realization of restorative justice in prisons.

Individual models of restorative justice, applied in prisons, its impact on the victim of a crime, offender, community and justice system, experience of foreign countries of its programs in prisons application are analyzed, a quantitative research about the obstacles and possibilities of it implementation in prisons has been performed and the results of it are presented.

The first part of the paper deals with the analysis of a definition of restorative justice and the application of this institute in a penitential system. The analyzed individual models of it are applied in prisons. The second part deals with the analysis practice of foreign countries of application of restorative justice programs in prisons. The impact of restorative justice to the parties of a crime – victim, offender, community and the entire justice system is analyzed in the third part. The fourth part deals with the description of the performed research and results obtained in the way of questioning.

A defensive statement that the knowledge of employees of prisons and their opinion about restorative justice has an impact on its implementation in prison has been stated. By considering the results obtained during research, a conclusion is made that the statement is proved. One of the goals of social rehabilitation of convicted people is the assurance of compensation of damage made by criminal activity as well as reconciliation of the aggrieved and convicted people. Participation of these people in mediation can become a tool for implementing this purpose. However, in order for the convicted people to be able to use this constructive way of conflict solving, employees who perform social rehabilitation, besides having knowledge about mediation, must feature positive attitude to restorative justice.

PRIEDAI

1 priedas

1. Kokia Jūsų lytis?
   Vyras
   Moteris
2. Kokiai amžiaus grupei priklausote?
   Iki 30 m.
   Nuo 30 m. iki 40 m.
   Nuo 40 m. iki 50 m.
   Nuo 50 m. iki 60 m.
3. Kiek metų dirbate bausmių vykdymo sistemoje?
   Iki 1 metų
   Nuo 1 metų iki 5 metų.
   Nuo 5 metų iki 10 metų.
   Nuo 10 metų iki 15 metų.
   Nuo 15 metų iki 20 metų.
   Daugiau nei 20 metų.
4. Koks yra Jūsų įgytas išsilavinimas?
   Aukštasis universitetinis.
   Aukštasis koleginis (neuniversitetinis).
   Aukštesnysis išsilavinimas.
   Specialusis vidurinis, įgytas iki 1995 m.
5. Kokia yra Jūsų įgyta kvalifikacija?
   Teisininko.
   Socialinio darbuotojo.
   Psichologo.
   Pedagogo.
   Kita.
6. Ar per pastaruosius 3, 5 metų dalyvavote mokymuose, susijusiuose su atkuriamuoju teisingumu (*Pastaba: **atkuriamasis teisingumas** tai bet koks procesas, kuriuo sudaromos sąlygos aukai ir nusikaltėliui jų laisva valia aktyviai dalyvauti sprendžiant dėl nusikalstamos veikos iškilusius klausimus padedant nešališkai trečiajai šaliai.)
   Taip.
   Ne.
7. Ar norėtumėte dalyvauti mokymuose atkuriamojo teisingumo tema?
   Taip.
   Ne.
8. Kodėl norėtumėte/ nenorėtumėte dalyvauti mokymuose atkuriamojo teisingumo tema?
9. Ar vykdydami nuteistųjų socialinę reabilitaciją kalbatės su nuteistaisiais(-osiomis) apie nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą? (galima žymėti ne daugiau nei 3 atsakymus).
   Ne, nes nuteistieji (-osios) nenori kalbėti apie tai, vengia šios temos.
   Ne, nes yra svarbesnių probleminių sričių, apie kurias kalbama (pvz. gyvenamosios vietos neturėjimas, darbo patirties neturėjimas, išsilavinimo neturėjimas, priklausomybės ir kt.).
   Ne, nes nuteistieji(-osios) dažniausiai nepripažįsta savo kaltės.
   Taip, nes nuteistieji(-osios) nori kalbėti apie tai.
   Taip, nes mano nuomone tai būtina daryti vykdant jų socialinę reabilitaciją.
   Taip, nes to reikalauja teisės aktai.
10. Ar vykdydami nuteistųjų socialinę reabilitaciją kalbatės su nuteistaisiais(-osiomis) apie susitaikymą su auka? (galima žymėti ne daugiau nei 3 atsakymus).
    Ne, nes nuteistieji (-osios) nenori kalbėti apie tai, vengia šios temos.
    Ne, nes yra svarbesnių probleminių sričių, apie kurias kalbama (pvz. gyvenamosios vietos neturėjimas, darbo patirties neturėjimas, išsilavinimo neturėjimas, priklausomybės ir kt.).

Ne, nes nuteistieji(-osios) dažniausiai nepripažįsta savo kaltės.
Taip, nes nuteistieji(-osios) nori kalbėti apie tai.
Taip, nes mano nuomone tai būtina daryti vykdant jų socialinę reabilitaciją.
Taip, nes to reikalauja teisės aktai.

11. Ar esate susidūręs(-iusi) su vienu iš atkuriamojo teisingumo modeliu - mediacija darbe? (*Pastaba: **mediacija** tai savanoriška konfidencialaus pobūdžio ginčų sprendimo procedūra, kurioje trečiasis nepriklausomas ir nešališkas asmuo (mediatorius) padeda besiginčijantiesiems pasiekti priimtiną ginčo sprendimą.)
Taip.
Ne.
12. Kaip manote, kokiose konfliktinėse situacijose būtų galima taikyti mediaciją įkalinimo įstaigose?
Konfliktinėse situacijose, kylančiose tarp darbuotojų.
Konfliktinėse situacijose, kylančiose tarp darbuotojo ir nuteistojo(-sios)/suimtojo(-sios).
Konfliktinėse situacijose, kylančiose tarp nuteistųjų/suimtųjų.
Konfliktinėse situacijose tarp nuteistojo(-sios)/suimtojo(-sios) ir nusikaltimo aukos (*Pastaba: nusikaltimas yra laikomas konfliktu tarp aukos ir kaltininko).
13. Kaip manote, kokio pobūdžio konfliktinėse situacijose su nuteistaisiais(-osiomis)/suimtaisiais(-osiomis) būtų galima taikyti mediaciją? (galima žymėti daugiau nei vieną atsakymą).
Dėl nuteistųjų/suimtųjų vidaus tvarkos taisyklių pažeidimo.
Dėl nuobaudų nuteistiesiems(-osioms)/suimtiesiems(-osioms) skyrimo.
Dėl paskatinimų nuteistiesiems(-osioms)/suimtiesiems(-osioms) skyrimo.
Dėl pareigūnų nurodymų nevykdymo.
Dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų.
Dėl teisėtų pareigūnų veiksmų.
Dėl socialinės reabilitacijos priemonių.
Dėl kriminalinės subkultūros.
Dėl nuteistųjų/suimtųjų teisių įgyvendinimo.
Dėl nuteistųjų/suimtųjų įdarbinimo bei atleidimo iš darbo.
Dėl nuteistųjų/suimtųjų sveikatos priežiūros.
Dėl kainų ir prekių įstaigoje veikiančioje parduotuvėje.
Dėl nuteistųjų/suimtųjų maitinimo.
Dėl įstaigos turto gadinimo (žalos atlyginimo klausimai).
Dėl nuteistųjų/suimtųjų buitinio ir materialinio aprūpinimo.
Kita.
14. Kaip manote, kas turėtų būti tuo trečiuoju nepriklausomu ir nešališku asmeniu (mediatoriumi), sprendžiančiu konfliktines situacijas Jūsų darbe?
Įstaigos darbuotojas.
Sistemoje mediatoriaus funkcijas atliekantis asmuo.
Mediatorius, nedirbantis sistemoje.
15. Kaip manote, ar konfliktines situacijas Jūsų darbe sprendžiantis mediatorius, turėtų būti įrašytas į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą?
Taip.
Ne.
16. Kaip manote, kodėl įkalinimo įstaigose mediacija nėra taikoma konfliktinėms situacijoms su nuteistaisiais (-osiomis)/suimtaisiais(-osiomis) spręsti? (galima žymėti daugiau nei vieną atsakymą).
Nes bausmių vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra numatytas toks konfliktų sprendimo būdas.
Nes nuteistieji(-sios)/suimtieji(-sios) vykdo pareigūnų nurodymus ir negalima su jais tartis dėl konflikto išsprendimo.

Nes tarp nuteistųjų/suimtųjų ir įstaigos darbuotojų negali būti lygybės, o mediacijoje šalys yra lygios.
Nes įkalinimo sąlygomis nėra konflikto šalių.
Nes konfliktinės situacijos yra komplikuotos/sunkios ir reikalauja greito išsprendimo.
Nes mediatorius nėra nurodytas bausmių vykdymo sistemos ir nuteistųjų/suimtųjų santykiuose.
Nes nėra tam poreikio.

17. Kaip manote, kokia yra dalyvavimo mediacijoje su auka nauda nuteistajam(-ajai)/suimtajam(-imtajai)?((galima žymėti daugiau nei vieną atsakymą).
Tai galimybė nusikaltimo auką pamatyti bei įvertinti kaip asmenį, o ne tik kaip pasikėsinimo taikinį, nusikaltimo objektą
Tai galimybė atlyginti žalą ir įsisąmoninti kaltę, o ne būti tik nubaustam.
Tai galimybė atsiprašyti ir/ar pasiaiškinti, iš tikrųjų suprasti visus nusikaltimo padarinius.
Tai galimybė būti matomam kaip asmeniui, o ne tik kaip nusikaltėliui.
Tai galimybė dalyvauti sprendžiant klausimą dėl padarytos žalos atlyginimo, pateikti savo pasiūlymą šiuo klausimu.
Tai galimybė susigrąžinti savo , kaip „gero žmogaus“ reputaciją.
Kita.
18. Ar esate girdėjęs apie atkuriamojo teisingumo modelį-konferencijas?(*Pastaba:konferencijos tai procesas, kuriame bešališko tarpininko (fasiliatoriaus) dėka susitinka nusikaltimo auka, kaltininkas ir juos palaikantys asmenys (šeimos nariai, draugai) bei kiti asmenys, susiję su padarytu nusikaltimu (bendruomenės atstovai) tam kad, surasti visas konflikto šalis tenkinantį sprendimą.).
Taip.
Ne.
19. Kaip galvojate, ar įmanoma konferencijas įgyvendinti Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje?
Taip.
Ne.
20. Kaip galvojate, ar nuteistieji dalyvautų konferencijose, jei jos būtų organizuojamos?
Taip.
Ne.
21. Kaip galvojate, ar bendruomenės atstovai dalyvautų konferencijose, jei jos būtų organizuojamos?
Taip.
Ne.
22. Ar norėtumėte būti tuo trečiuoju nepriklausomu ir nešališku asmeniu, konferencijų metu sprendžiančiu konfliktinę situaciją tarp aukos, kaltininko, juos palaikančių asmenų bei kitų asmenų, susijusių su padarytu nusikaltimu?
Taip.
Ne.
23. Kaip galvojate, ar reikėtų ateityje diegti atkuriamąjį teisingumą įkalinimo įstaigose?
Taip.
Ne.
24. Kaip galvojate, ar atkuriamojo teisingumo modelių taikymas bausmių vykdymo sistemoje galėtų sumažinti atotrūkį tarp įkalinimo įstaigos ir visuomenės?
Taip.
Ne.
25. Kaip galvojate, ar atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose sumažintų recidyvą?
Taip.
Ne.

26. Kaip galvojate, ar atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įkalinimo įstaigose turėtų įtakos nuteistųjų lygtiniam paleidimui?
    Taip.
    Ne.
27. Kaip galvojate, ar tinkamas dinaminės priežiūros realizavimas galėtų prisidėti prie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose?
    Taip.
    Ne.
28. Kaip galvojate, ar Resocializacijos skyriaus darbuotojų ir dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų mokymai atkuriamojo teisingumo tema galėtų prisidėti prie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo įkalinimo įstaigose?
    Taip.
    Ne.
29. Ar norėtumėte pasinaudoti profesionalaus mediatoriaus paslauga įstaigoje ir už jos ribų?
    Taip.
    Ne.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2019-04-18
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės mokyklos, Privatinės teisės instituto Studentė Ana Urbanavičienė patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Atkuriamojo teisingumo realizavimo galimybės įkalinimo įstaigose“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____

(parašas) *(vardas, pavardė)*